

Testamentin tekijän
testamenttausvapauden laajuus
testamenttiehtoja ja
ehdonluonteisia määräyksiä
käytettäessä

Miika Lemmetyinen (0197887)

Pro gradu-tutkielma

Lapin yliopisto

Oikeustieteiden tiedekunta

Perhe- ja jäämistöoikeus

2017

LAPIN YLIOPISTO, OIKEUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Työn nimi: Testamentin tekijän testamenttausvapauden laajuus testamenttiehtoja ja ehdonluonteisia määräyksiä käytettäessä

Tekijä: Miika Lemmetyinen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Perhe- ja jäämistöoikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: XV + 71

Vuosi: 2017

Tiivistelmä:

Tutkimus on persoonallisuus-, perhe- ja jäämistöoikeuden oikeudenalaan kuuluva maisteritutkielma, joka tarkemmassa jaottelussa paikannetaan osaksi testamenttioikeutta. Tutkielman tarkoituksena on tarkastella testamentin tekijän testamenttausvapauden laajuutta silloin, kun hän käyttää testamenttinsa osana erilaisia ehtoja tai ehdonluonteisia määräyksiä, joihin kuuluvat mm. erilaiset lykkäävät ja purkavat ehdot sekä tarkoitemääräykset. Tutkimusmetodina on oikeusdogmatiikka eli lainoppi, minkä tehtäviin kuuluvat oikeussääntöjen tulkinta ja systematisointi. Testamenttiehtojen asettamisvallan ulottuvuutta koskevan oikeustilan selvittäminen on edellyttänyt perehtymistä asiaa koskeviin lain säännöksiin, lain esitöihin ja oikeuskäytännön ratkaisuihin sekä oikeustieteellisen kirjallisuuden kannanottoihin.

Tutkielmassa tuon esiin mm. seuraavat näkökohdat: Testamenttausvapauden periaatteen korottaminen perusoikeuksien joukkoon on seurausta itsemääräämisoikeutta koskevan teorian oikeudellistumisesta sekä omaisuudensuojan alaa laajentavista tulkinnoista. Tämä perusoikeusasema vaikuttaa sen tulkintaympäristön sisältöön, jota vasten testamenttiehtojen käytön hyväksyttävyyttä tarkastellaan. Testamenttausvapauden

nähdään pitävän sisällään perinnönjättäjälle kuuluvan oikeuden asettaa testamenttiomaisuuden luovutukselle ehtoja. Niiden katsotaan velvoittavan testamentinsaajaa, mikäli ehtoja ei pidetä lain tai hyvän tavan vastaisina taikka mahdottomina toteuttaa. Ollakseen hyväksytyt, ehto ei saa loukata kansallista lakia, asetusta tai muuta viranomais määräystä taikka kansainvälistä sopimusta. Oman erityisryhmänsä muodostavat testamenttaausvapauden lakisääteiset rajoitukset, jotka vähentävät ehdon laatijan testamenttauskompetenssia. Ehtojen hyvän tavan vastaisuus, arvosidonnaisena kriteerinä, muodostaa suurimman tulkinnallisen ongelman tutkittaessa testamentin tekijän testamenttaausvapauden laajuutta. Oikeuskäytännön ja oikeustieteen parissa vahvistuneiden tulkintojen mukaan hyvän tavan vastaisena on usein pidetty testamenttiehtoa, jolla puututaan testamentinsaajan perus- tai ihmisoikeuksiin. Lisäksi hyvän tavan vastaisiksi on katsottu mm. moraalisesti sopimattomaan käyttäytymiseen velvoittavat ehdot, sekä ehdot, joilla on nimenomaisesti haluttu palkita rikollinen tai hyvän tavan vastainen teko. Lakiin ei ole kirjattu yleistä säännöstä hyvän tavan vastaisista testamenttiehdoista. Näin ollen tulkintaongelman ratkaisuvastuu on langettu lainkäyttäjien ja oikeustieteilijöiden harteille. Tämä vähentää testamenttien laadintaan liitettävää oikeusvarmuutta ja heikentää lain informatiivisen tehtävän toteutumista.

Asiasanat: Testamenttaausvapaus, testamenttiehdot, purkava ehto, lykkäävä ehto, tarkoitemääräys, hyvän tavan vastaisuus, perusoikeus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

SISÄLLYSLUETTELO

KIRJALLISUUS.....	VI
LAINSÄÄDÄNTÖ.....	XI
LAKIEN ESITYÖT.....	XII
KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET.....	XIII
OIKEUSKÄYTÄNTÖ.....	XIII
MUUT LÄHTEET.....	XIV
LYHENTEET.....	XV
1. JOHDANTO JA KYSYMYKSENASETTELU.....	1
1.1 Yleisesti aiheenvalinnasta.....	1
1.2 Tutkimusmenetelmät.....	4
1.3 Kysymyksenasettelu.....	5
2. LÄHTÖKOHTANA YKSITYISAUTONOMIA.....	7
2.1 Omaisuudensuojan merkitys yksilöllisen vapauspiirin takaajana.....	7
2.2 Oikeustoimet oikeuksien määrittäjinä.....	10
2.3 Sopimuksen käsite ja sopimusvapaus.....	11
3. ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS.....	12
3.1 Teoria itsemääräämisoikeudesta.....	12
3.2 Teorian vaikutus oikeudelliseen ajatteluun.....	15
3.3 Itsemääräämisoikeus jäämistöoikeuden järjestelmässä.....	17
4. TESTAMENTTAUSVAPAUDEN PERIAATE.....	19
4.1 Testamentti oikeustoimena.....	19

4.2 Periaatteen sisältö.....	23
4.3 Testamenttausvapauden lakisääteiset rajoitukset.....	25
4.3.1 Rintaperillisen lakiosa.....	26
4.3.1.1 Lakiosaoikeus.....	26
4.3.1.2 Lakiosan suhde testamenttausvapauteen.....	27
4.3.2 Eloonjääneelle puolisolle kuuluvat PK 3 luvun 1a pykälän mukaiset oikeudet.....	29
4.3.2.1 Lesken hallintaoikeus.....	29
4.3.2.2 Perintökaaren lesken suojajärjestelmä testamentin tekijän kannalta.....	31
4.3.3 PK 8 luvun mukainen avustus ja hyvitys.....	32
4.3.3.1 Tavoitteena korjaava oikeudenmukaisuus.....	32
4.3.3.2 Avustussäännöstö.....	33
4.3.3.3 Työhyvitys.....	36
4.3.3.4 Avustus- ja työhyvitysvaatimukset testamenttausvapauden rajoittajina.....	38
5. TESTAMENTTIEHDOT JA EHDONLUONTEISET MÄÄRÄYKSET.....	39
5.1 Ehdot testamentin tekijän tahdon välineenä.....	39
5.1.1 Ehdon käsite.....	39
5.1.2 Ehtojen tulkinta.....	40
5.2 Sallitut ehdot.....	44
5.2.1 Jako varsinaisiin ehtoihin ja ehdonluonteisiin määräyksiin.....	44
5.2.2 Lykkäävä ehto.....	46
5.2.3 Purkava ehto.....	47

5.2.4 Tarkoitemääräykset.....	49
5.3. Kielletyt ehdot.....	51
5.3.1 Lainvastainen ehto.....	51
5.3.2 Hyvän tavan vastainen ehto.....	53
5.3.3 Mahdoton ehto.....	59
6. LOPPUPÄÄTELMÄT.....	60
6.1 Näkökulma ongelman perusoikeudellisuudesta.....	60
6.1.1 Perusoikeuksien ristiriita.....	60
6.1.2 Tulkinnan rakentuminen.....	62
6.2 De lege ferenda.....	67
6.3 Yhteenveto.....	69

KIRJALLISUUS

Aarnio, Aulis :

- Tulkinnan taito 2006.
- Mitä lainoppi on ? 1978 A.
- Testamenttiehdoista. Uusinta jäämistöoikeutta 1978 B.
- Testamenttisäännösten kehityspiirteitä. Suomen oikeushistorian pääpiirteet 1991.

Aarnio, Aulis –Kangas, Urpo:

- Suomen jäämistöoikeus I. Perintöoikeus 2009.
- Suomen jäämistöoikeus II. Testamenttioikeus 2008.
- Suomen jäämistöoikeus II. Testamenttioikeus 2015.
- Perhevarallisuusosoikeus 2010.

Agell, Anders:

- Testamentsrätt 1997.

Aho, Matti:

- Varallisuusosoikeudellisen oikeustoimen tulkinnasta 1968.

Calonius, Matthias:

- Siviilioikeuden luennot 1946.

Gylling, Heta:

- John Stuart Mill, vapaamielisyys ja yksilön autonomia. Filosofien oikeus 1 2001.

Hakulinen, Y.J.:

- Velvoiteoikeus I 1965.

- Lain tai hyvän tavan vastainen ehto testamentissa. Juhlajulkaisu Toivo Mikael Kivimäki 1956.

Hemmo, Mika:

- Sopimusoikeus I 2003.

- Velvoiteoikeuden perusteet 2007.

Häyry, Matti:

- John Locke ja yksityinen omaisuus. Filosofien oikeus 1 2001.

Jokela, Marjut – Kartio, Leena – Ojanen, Ilmari:

- Maakaari 2008.

Jyränki, Antero:

- Privilegioista perusoikeuksiin 1991. Suomen oikeushistorian pääpiirteet.

Kaisto, Janne:

- Oikeustoimiopin perusteet 2015.

Kivimäki, T.M. – Ylöstalo, Matti:

- Suomen siviilioikeuden oppikirja 1981.

Kolehmainen, Antti – Rabinä, Timo:

- Jäämistösuunnittelu 2012.

Korpiola, Mia:

- Lakiosasta luopumassa? – oikeushistoriallinen näkökulma lakiosainstituution taustaan ja tehtäviin. Lakimies 7–8/2010.

Kotkavirta, Jussi:

- Immanuel Kant ja oikeuden moraaliset perusteet. Filosofien oikeus 1 2001.

Lohi, Tapani:

- Legaatinsaajan oikeusasemasta 2011.

Länsineva, Pekka:

- Omaisuuden suoja. Perusoikeudet 2011.

Mackie, Ken:

- Testamentary Conditions 1998.

Mikkola, Tuulikki:

- Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa 2000.

Niemi, Matti Ilmari:

- Maakaaren järjestelmä I: Kiinteistönkauppa ja muut luovutukset 2016.

Norri, Matti:

- Defensor Legis (2005/2): Perittävän tahdon tulkinnasta.

Norros, Olli:

- Velvoiteoikeus 2012.

Ojanen, Tuomas:

- Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa 2003.

Oksanen, Markku:

- Mitä itsemääräämisoikeuteen sisältyy. Oikeus itsemäärämiseen 1994.

Page, William Herbert:

- A Concise Treatise on the Law of Wills 1901.

Pahlman, Irma:

- Potilaan itsemääräämisoikeus 2003.

Rautiala, Martti:

- Uusi perintökaari pääpiirteittäin 1986.

Räikkä, Juha:

- Oikeus itsemäärämiseen 1994.

Saarenpää, Ahti:

- Tasajaon periaate 1980.
- Inter vivos ja mortis causa. Näkökohtia kuoleman vaikutuksesta oikeustoimiin. Juhla-
julkaisu Simo Zitting 1985 (s.251-274).
- Perintö ja jäämistö 1994.
- Oikeusjärjestys 2000 osa I 2008. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja.
- Testamentti viimeisenä tahtona jäämistöoikeuden järjestelmässä. Johdatus
testamenttiin omalaatuisena oikeustoimena 2006.

*Saarnilehto, Ari – Annola, Vesa – Hemmo, Mika – Karhu, Juha – Kartio, Leena –
Tammi-Salminen, Eva – Tolonen, Juha – Tuomisto, Jarmo – Viljanen, Mika:*

- Varallisuus oikeus 2012.

Tate, Joshua C.:

- Caregiving and the case for testamentary freedom 2008.

Tolonen, Hannu:

- Oikeuslähdeoppi 2003.

Tuori, Kaarlo:

- Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt 2003.

Walén, Gösta:

- Kommentar till ärvdabalken del I (1-17kap.), Arv och testamente 1986 ja 2008.

Ämmälä, Tuula:

- Hyvän tavan vastaisuus. Varallisuus oikeuden kantavat periaatteet 2000.

LAINSÄÄDÄNTÖ

- Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
- Suomen hallitusmuoto (94/1919)
- Perintökaari (PK 5.2.1965/40)
- Maakaari (12.4.1995/540)
- Henkilötietolaki (22.4.1999/523)
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812)
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (21.5.1999/621)
- Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (13.6.1929/228)
- Rikoslaki (19.12.1889/39)
- Isyyslaki (13.1.2015/11)
- Kuluttajansuojalaki (20.1.1978/38)
- Työsopimuslaki (26.1.2001/55)

- Laki holhoustoimesta (1.4.1999/442)
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (17.8.1992/785)
- Merilaki (15.7.1994/674)
- Oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
- Perintö- ja lahjaverolaki (12.7.1940/378)
- Jordabalk (1970:994)
- Ärvdabalk (1958:637)

LAKIEN ESITYÖT

- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi perintökaaren muuttamisesta (HE 225/1982)
- Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (HE 309/1993)
- Hallituksen esitys eduskunnalle maakaareksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 120/1994)
- Hallituksen esitys Eduskunnalle yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamista koskevien rangaistussäännösten uudistamiseksi (HE 184/1999)
- Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden avioliittoa ja perimystä koskevien kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvien säännösten uudistamisesta (HE 44/2001)
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 37/2010)
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 108/2014)

- Perustuslakivaliokunnan lausunto 16/1992 vp
- Perustuslakivaliokunnan lausunto 41/2006 vp
- Perustuslakivaliokunnan lausunto 16/2007 vp
- Perustuslakivaliokunnan lausunto 3/2008 vp

- Oikeusministeriön oikeustoimilakitoimikunnan mietintö 1990:20
- Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen.
Lainvalmistelukunnan julkaisu [LVK] n:o 2/1935

KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET

- Euroopan unionin perusoikeuskirja (2012/C 326/02)
- Yhdistyneiden kansakuntien 10. joulukuuta 1948 hyväksymä ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus
- Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (4.11.1950)

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

- KKO:1937-I-26
- KKO:1945-I-18
- KKO:1956-II-40
- KKO:1957-II-41
- KKO:1963-II-81
- KKO:1969-II-105
- KKO:1977-II-76

- KKO:1981-II-140

- KKO: 1987:131

- KKO:1992:24

- KKO 1992:94

- KKO:2002:23

- KKO 2003:129

- KKO 2004:8

- KKO:2005:72

- KKO:2007:21

- KHO:2012:106

- Helsingin HO 13.7.1994 S 93/1064

- Turun HO 22.3.2007 S 06/850

- Uudenmaan LO 28.1.1988 65/III

- Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus 1973

- EIT: Bugan vs. Romania 12.02.2013

MUUT LÄHTEET

www.finlex.fi

www.edilex.fi

www.lagrummet.se

<https://lagen.nu>

<https://www.avoin.helsinki.fi/oppimateriaalit/oikeustiede/materiaali/osa3.html>

<http://hudoc.echr.coe.int>

LYHENTEET

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
HolhTL	Laki holhoustoimesta
KKO	Korkein oikeus
KSL	Kuluttajansuojalaki (20.1.1978/38)
MK	Maakaari (12.4.1995/540)
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (13.6.1929/228)
PeVL	Perustuslakivaliokunta
PK	Perintökaari (5.2.1965/40)
PL	Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
TSL	Työsopimuslaki (55/2001)
YK	Yhdistyneet kansakunnat
ÄB	Ärvidabalk (1958:637)

1. JOHDANTO JA KYSYMYKSENASETTELU

1.1 Yleisesti aiheenvalinnasta

Eräänä vallitsevana yhteiskunnallisen kehityksen suuntauksena voidaan pitää elinympäristömme oikeudellistumista. Me elämme oikeusnormien viidakossa, missä tietoa ympäröivän maailman lainalaisuuksista on tarjolla enemmän kuin koskaan ennen. Toisin kuin useiden muiden oikeudellisesti säännellyiden elämänalueiden osalta, persoonallisuus-, perhe- ja jäämistöoikeus oikeudenalana koskettaa meitä kaikkia tasapuolisesti. Kuulumme näiden normien vaikutuspiiriin syntymästämme alkaen ja eräiltä osin vielä kuolemamme jälkeenkin. Maisteritutkielman aiheen valintaan onkin myötävaikuttanut, oikeudenalan yleisen kiinnostavuuden lisäksi, eritoten sen keskeinen merkitys yksilön elämän järjestäjänä.

Jäämistöoikeus instituutiona edistää arvokkaiksi koettuja tavoitteita yhteiskunnassamme ja sen oikeutusta voidaankin pitää perimmältään käytännöllisenä.¹ Suomen perustuslain (11.6.1999/731) 15 pykälän mukaan ”Jokaisen omaisuus on turvattu”. Tämän perustuslaillisen periaatteen olemassaoloa edellyttävät yhteiskuntarauhan ja vaihdannan häiriöttömän toiminnan intressit. Omaisuuden suojaan liittyvät kiinteästi myös ne oikeussäännöt, millä ohjataan varallisuuden siirtoa henkilöltä toiselle. Kiinteistön kauppaa sääntelevän maakaaren (MK 1:1) mukaan: ”Omistusoikeus kiinteistöön saadaan kaupalla, vaihdolla, lahjana tai muulla luovutuksella niin kuin tässä laissa säädetään. Perintöön, testamenttiin, ositukseen, lunastukseen sekä muutoin muuhun kuin luovutukseen perustuvasta kiinteistön saannosta säädetään erikseen.” Perintöä ja testamenttia pidetäänkin eräinä lailliseen saantoon johtavina tapahtumina.² Tällöin saanto on seurausta perittävän kuolemasta, eikä esimerkiksi ihmisten välillä laaditusta oikeustoimesta, ja juuri tämä seikka erottaa jäämistösaannot muista Suomen oikeusjärjestyksen tunnustamista saannoista.³ Perintölainsäädäntö määrittää omaisuuden uuden omistajan valintaa sekä jäämistövarallisuuden jakautumista perillisten kesken.

¹ Perimyksen tehtävistä tarkemmin ks. *Aarnio – Kangas* 2009 s.3, missä todetaan perimysjärjestelmän usein toteuttavan samanaikaisesti useampaa toisilleen vastakkaista tehtävää. Perintöoikeus voidaan nähdä yksilön suojana valtiota vastaan (perimyksen autonomiatehtävä) tai osana yhteiskunnan velvollisuutta oikeudenmukaisuuden toteuttamisessa (perimyksen yhteiskunnallinen tehtävä).

² Perintö katsottaneen oikeudellisessa kielenkäytössä tosiasialliseksi tapahtumaksi, kun taas testamentti on luokiteltavissa oikeustoimeksi.

³ *Saarenpää* 1985 s.251.

Suomessa perintöä ja testamenttia koskevat oikeussäännöt ovat vuonna 1965 säädetyssä perintökaari (PK 5.2.1965/40) -nimisessä laissa, joka kumosi samannimisen Ruotsi-Suomen ajalta peräisin olevan vuoden 1734 lain kaaren.

Maisteritutkielmani aihe, testamentin tekijän testamenttausvapauden laajuus testamenttiehtoja ja ehdonluonteisia määräyksiä käytettäessä, luetaan kuuluvaksi persoonallisuus-, perhe- ja jäämistöoikeuden oikeudenalaan, ja tarkemmassa jaottelussa yhä edelleen testamenttioikeuteen. Lainsäätäjällä on lakimääräisen perimyksen osalta ottanut lähtökohdaksi verisukulaisuuteen perustuvan oikeuden, kuten perintökaari asian ilmaisee (PK 2:1) ”Lähinnä saavat perinnön rintaperilliset.” Testamenttioikeudessa lähtökohta on toinen. Siinä lähdetään liikkeelle testamentin tekijän, testaattorin oikeudesta käyttää omaa harkintaansa ja määrätä itse omaisuutensa jakamisesta kuolemansa jälkeen. Vallitsevana tulkinnallisena lähtökohtana testamenttioikeudessa nähdäänkin ajatus yksilön itsemääräämisoikeudesta⁴, jonka jäämistöoikeudellisena sovellutuksena voidaan pitää testamentin tekijälle kuuluvaa testamenttausvapauden periaatetta. Se on liitännäinen oikeus yksityisoikeudessa yleisesti vallalla olevan sopimusvapauden periaatteen kanssa.⁵ Sopimusvapaus taas on turvattu Suomen perustuslain edellä mainitulla säännöksellä omaisuuden suojasta, mihin sisältyy myös omistajan oikeus määrätä vallitsemansa omaisuuden siirtymisestä.⁶

Testamenttausvapaudella on keskeinen merkitys luonnolliselle henkilölle lähtökohtaisesti kuuluvan itsemääräämisoikeuden täydentäjänä. Lakimääräinen perimys ei kykene yksin vastaamaan käytännön elämän monimuotoisuuden asettamiin haasteisiin. On ensiarvoisen tärkeää, että testamentin tekijällä on mahdollisuus määrätä omaisuutensa parhaaksi katsomalleen henkilölle. Tällä oikeudella voidaan toki nähdä myös kääntöpuolensa, kuten oikeustieteilijä ja valtiomies Matthias Calonius on todennut: ”Olisi varmasti ollut parasta, jollei testamentteja koskaan olisi otettu

⁴ Oikeusjärjestys 2008 s.464.

⁵ *Saarenpää* 2006 käsittelee teoksessaan testamentin tunnistamista oikeustoimena. Kirjoituksessaan hän toteaa, että yksityisoikeudelliseen sopimusvapauteen liitetään yleisenä pääsääntönä tyyppivapaus, kun taas kuolemanvaraistomien kohdalla lähtökohtana on perittävän jäämistöoikeudellisen itsemääräämisoikeuden suojaaminen sekä rajoittaminen etenkin tyyppipakkoa käyttäen. Käsitteiden testamenttausvapaus ja sopimusvapaus eroavuuksista katso saman kirjoituksen s.7.

⁶ *Hakulinen* 1965 s.94.

käytäntöön ja jollei lakimääräisen perimyksen ohella koskaan olisi alettu hyväksyä testamenttiperimystä.”⁷ Itsemääräämisoikeudelle annetun keskeisen yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi testamenttien laadinnan mukanaan tuomat haitat jäävät kuitenkin selkeästi hyötyjen varjoon.

Olen jo edellä maininnut testaattorin itsemääräämisoikeutta ilmentävän testamenttausvapauden liitännäisyydestä siviilioikeudessa yleisesti vallalla olevan sopimusvapauden periaatteen kanssa.⁸ Sopimusvapaudella tarkoitetaan henkilön oikeutta tehdä molemminpuolisesti velvoittavia sopimuksia valitsemansa sopimuskumppanin kanssa. Johtavina ajatuksina ovat vapaaehtoisuuden ja oikeustoimen sitovuuden käsitteet. Sopimusta, tarkoitettussa muodossaan, ei synny elleivät kaikki sen osapuolet ole valmiita siihen sitoutumaan. Tätä onkin pidettävä oikeudenmukaisena lähtökohtana. Asia monimutkaistuu kun velvoitteet eivät olekaan tulosta molemminpuolisesta neuvottelusta. Testamentti on henkilökohtainen ja yksipuolinen oikeustoimi, minkä tarkoituksena on toteuttaa ainoastaan laatijansa tahtoa. Erinäköisistä sopimusjärjestelyistä poiketen, testamenttia on pidettävä lahjaan verrattavissa olevana vastikkeettomana oikeustoimena. Tästä pääsäännöstä huolimatta testamentin käsitteen täyttymisen välttämättömänä edellytyksenä vastikkeettomuutta ei kuitenkaan voida pitää, sillä mikään ei estä esimerkiksi testamentinsaajan testaattorille suorittamaa korvausta, jotta tämä muistaisi häntä jälkisäädöstä laatiessaan.⁹ Vaikka testamenttiin säännönmukaisesti liitetäänkin ajatus vastikkeettomuudesta, niin ehdollisiin testamentteihin on oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa suhtauduttu yleensä vapaamielisesti.¹⁰ Tausta ajatuksena on se lähtökohta, että lahjaksi annettuun on hyväksyttävää liittää saajaa velvoittavia ehtoja tai määräyksiä, sillä lahjansaaja voi luonnollisesti aina kieltäytyä lahjan vastaanottamisesta.

⁷ *Calonius* 1946 s.499, missä hän toteaa testamenttien johtavan muun lisäksi myös vihollisuuksiin ja väärinkäytöksiin.

⁸ Sopimusvapauden periaatteella on oma yleisempi merkityksensä myös jäämistöoikeuden puolella. Teoksessa, *Saarenpää* 1994 s.14, kirjoittaja käyttää periaatteesta nimeä jäämistöoikeudellinen sopimusvapaus. Kirjoittaja nostaa sopimusvapauden kahden keskeisimmän perinnönjaon lopputulosta ohjaavan oikeudellisen periaatteen asemaan yhdessä tasajaon periaatteen kanssa.

⁹ *Aarnio-Kangas* 2008 s. 31. Kirjoittaja myös toteaa rajanvedon oikeustoimen vastikkeellisuuden ja vastikkeettomuuden välillä ongelmalliseksi, ja edellyttävän kaikkien tapauksen asianhaarojen huomioonottamista.

¹⁰ Oikeustoimista, mihin ehtoa ei voida laittaa ks. *Kivimäki – Ylöstalo* 1981 s.293. Kirjoittaja kutsuu kyseisiä oikeustoimia ehtoa vieroksuviksi toimiksi, ja mainitsee esimerkkeinä mm. avioliiton sekä adoption.

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää testamentin laatijan ehtojen asettamisvallan laajuutta. Yhteiskuntamoraalin ylläpitämiseen sekä perus- ja ihmisoikeuksien suojan toteutumiseen liittyvien vaatimusten voidaan katsoa edellyttävän oikeustoimiin kytkettyjen ehtojen ja määräysten sääntelyä. Ei voida pitää hyväksyttävänä tilannetta, jossa rahasuorituksen vastineeksi voidaan, oikeudellisten seuraamusten uhalla, velvoittautua tekemään mitä tahansa. Rajoitusten asettaminen on ymmärrettävää ja välttämätöntä. Olennainen kysymys kuuluukin, että missä menevät ne rajat, mihin voimme toisen velvoittaa. Yksittäistapauksellisessa punninnassa testaattorin itsemääräämisoikeuden periaate voi joutua törmäyskurssille yhteiskunnallisten arvojen ja yleisen lainkuuliaisuuden kanssa. Kysymystä on pidettävä tarpeellisena, sillä perintökaari, perintöä ja testamenttia koskevana lakina, ei pidä sisällään varsinaisia testamenttiehtoja koskevia säännöksiä.¹¹ Rajojen asettaminen onkin jäänyt oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden vastuulle.

1.2 Tutkimusmenetelmät

Olen tätä tutkielmaa varten tutustunut suureen joukkoon, aihealuetta koskevia ja vuodesta 1926 aina nykypäivään päivättyjä, korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä. Aineistoa tarkastellessani huomasin suurimman osan aiheeni kannalta merkityksellisistä ratkaisuista keskittyvän vuosien 1926 – 1970 väliselle ajanjaksolle. Mielestäni tämä kertoo tulkintakäytäntöjen ainakin tietyn asteisesta vakiintumisesta. Perintökaaren voimaantulo 1. päivänä tammikuuta 1966 ei lisännyt aiheita sivuavien ennakkopäätösten määrää, mikä onkin ymmärrettävää, ottaen huomioon, että laki ei näiltä kohdin tuonut muutosta voimassa olleeseen oikeustilaan. Lisäksi olen tarkastellut relevantteja hovioikeuden ratkaisuja, sillä vaikka niillä onkin tulkinta-aineistona vähäisempi painoarvo kuin korkeimman oikeuden ennakkopäätöksillä, joita muut lainkäyttäjät seuraavat omassa toiminnassaan, niin hovioikeusratkaisut ohjaavat kuitenkin käräjäoikeuksia omassa ratkaisukäytännössään niiden käsitellessä vastaavanlaisia tapauksia. Hovioikeuspäätöksiä myös syntyy vuosittain lukumääräisesti

¹¹ Sen sijaan perintökaari sisältää säännöksiä tarkoittemääräysten velvoittavuudesta sekä täytäntöönpanosta. Perintökaari ei kuitenkaan ota kantaa tarkoittemääräysten sopivuuteen tai sopimattomuuteen.

enemmän korkeimman oikeuden päätöksiin verrattuna, joten niihin tutustumalla käytännön lakielämän käytännöt tulevat paremmin esille.

Olen jättänyt perintökaaren esitöiden tarkastelun tietoisesti vähälle huomiolle, joskaan en huomiotta. Syitä hieman poikkeukselliselle menettelylle on useita. Lakia valmisteltiin huomattavan pitkään. Lainvalmistelukunta sai sitä koskevan toimeksiannon jo vuonna 1926. Mietintöjä ja lakiehdotuksia valmistelu ajalta on huomattava määrä. Tämä esitöiden pirstoutuneisuus, yhdessä ajankulumiseen liittyvän yhteiskunnan muuttumisen kanssa, tekevät niistä vaikeasti hyödynnettäviä sekä laskevat näiden töiden painoarvoa nykyaikaan sijoittuvassa tarkastelussa.¹² Aihetta koskevan sääntelyn puutteellisuuden johdosta, on myöskin ymmärrettävää, että lain esitöistäkään ei juuri löydy testamenttiehtoja koskevaa pohdintaa.

Oikeuskirjallisuutta jäämistöoikeuden alueelta on löydettävissä runsaasti. Testamentin tärkeän yhteiskunnallisen merkityksen huomaa jo aihetta käsittelevien teosten suuresta lukumäärästä. Tosin, valitettavasti testamenttiehtoja suoraan käsittelevän kirjallisuuden määrä, jää muuhun testamenttioikeudelliseen kirjallisuuteen suhteutettuna varsin vaatimattomaksi. Myöskin, kuten oikeuskäytännönkin kohdalla, ovat testamenttiehtoja koskevat kirjoitukset suurelta osin peräisin useiden vuosikymmenien takaa. Aineistosta ei kuitenkaan ole ollut pulaa, pikemminkin päinvastoin. Olen käyttänyt tutkielmani laatimiseen suomen- ja ruotsinkielistä sekä englanninkielistä kirjallisuutta, pääpainon kuitenkin ollessa kotimaisessa tuotannossa. En ole tässä tutkielmassa tehnyt oikeusvertailua, vaan sen sijaan pyrkimyksenä on ollut hieman tuoda esiin asiaa koskevaa käytäntöä Suomen rajojen ulkopuolella, Ruotsin toimiessa tässä yhtenä esimerkkimaana.

1.3 Kysymyksenasettelu

¹² Saarenpää 1980 s.8.

Oikeustieteen tehtävänä on vastausten tuottaminen oikeusjärjestykseen sisältyvien normien sisällöstä kulloisenakin ajankohtana.¹³ Oikeustieteellisiä tutkimusaloja on useita, kuten esim. oikeussosiologia ja oikeustaloustiede, ja ne kaikki lähestyvät oikeutta eri tavalla. Oikeusdogmatiikan eli lainopin tutkimuskohteena on oikeus normikoostumana.¹⁴ Lainopilla nähdään tavallisesti kaksi perustehtävää, jotka ovat oikeussääntöjen sisällön selvittäminen, toisin sanoen tulkinta, ja oikeussääntöjen systematisointi.¹⁵ Maisteritutkielmani tutkimuskohteena on testamenttiehtojen ja niihin rinnastuvien määräysten asettamisvallan laajuus osana testamentin tekijän testamenttausvapautta. Testamenttausvapauden nojalla perinnönjättäjällä on oikeus määrätä testamentilla omaisuutensa siirtymisestä kuolemansa jälkeen. Tyypillisimmillään se koskee määräystä siitä, kuka saa perintöä ja kuinka paljon.

Varsinaisia testamenttiehtoja ja ehdonluonteisia määräyksiä käytettäessä testamenttausvapauden rajat joutuvat koetukselle. Mainittujen ehtojen avulla testaattori voi ottaa huomioon mahdolliset kuolemansa jälkeen tapahtuvat olosuhdemuutokset. Samalla se tarkoittaa myös sitä, että testamentin tekijän tahto jää ohjaamaan omaisuuden kohtaloa ajallisesti pidempään verrattuna tilanteeseen, jossa näitä ehtoja ei käytetä. Lisäksi ehtojen myötä perinnön vastaanottajan toimintavapaus tavallisesti kaventuu. Testamentinsaajan käyttäytymiseen puuttuvat ehdot voidaankin nähdä testaattorin määräysvallan pisimmälle vietyinä sovellutuksena. Näin ollen purkavien ja lykkäävien ehtojen sekä tarkoittemääräysten käytön hyväksyttävyyden arvioinnin tuloksena, tulemme samalla hahmotelleeksi myös testamentin tekijälle kuuluvan testamenttausvapauden ulottuvuuden reuna-alueen. Tutkimuksessani tarkastelen testamenttausvapauden laajuutta ehdollisten testamenttien näkökulmasta. Tutkimuskysymyksenä haluan selvittää, mihin perittävä voi testamentinsaajan jälkisäädökseen liitettyjen ehtojen välityksellä velvoittaa. Vastausta kysymykseen on

¹³ *Aarnio* 2006 s.222.

¹⁴ <https://www.avoin.helsinki.fi/oppimateriaalit/oikeustiede/materiaali/osa1.html>.

¹⁵ *Aarnio* 1978 A s.52 kerrotaan lainopin perinteisistä tehtävistä seuraavasti: Lainoppi on yksi tapa tehdä oikeustiedettä. Oikeudellisen tutkimuksen kaksi puolta ovat: Oikeudellisten käsitteiden konstruointi ja näiden käsitteiden avulla tehtävä oikeussäännösten systematisointi, sekä säännösten tulkinta ja ajateltu soveltaminen. Tätä oikeustutkimuksen suppeaa määrittelyä on laajennettu seuraavilla tehtäväalueilla: Säännösten toiminnan tarkastelu, voimassa olevien säännösten ja instituutioiden arviointi sekä lainlaadintaan liitännäisten ongelmien tutkiminen. Myöhemmässä kirjoituksessaan, *Aarnio* 2006 s.238-243, Aarnio pitää tulkintaa lainopin käytännöllisenä ulottuvuutena ja systematisointia sen teoreettisena ulottuvuutena. Hänen mukaansa teoreettinen lainoppi muodostaa sen tietopohjan, millä mahdollistetaan käytännön tavoitteita palvelevan lainopin harjoittaminen.

etsittävä voimassa olevan oikeustilan selvittämisen kautta, mikä tapahtuu tulkitsemalla asiaa koskevia oikeuslähteitä.¹⁶ Tutkimusmetodini on näin ollen oikeusdogmaattinen eli lainopillinen.

Aloitin ongelman lähestymisen tarkastelemalla ajatusta yksityisautonomiasta. Tämän jälkeen tutkin siitä polveutuvaa teoriaa yksilön itsemääräämisoikeudesta sekä sen jäämistöoikeudellisesta sovellutuksesta eli testamenttiusvapaudesta. Näiden asioiden analysoinnin tuloksena muodostuu se tulkintaympäristö, jota vasten suoritan testamentin tekijän ehtojen asettamisvaltaa koskevan tarkastelun. Koko ajatus perittävälle kuuluvasta määräysvallasta on seurausta mainituista, yksilön tahdon merkitystä korostavista, teorioista. Näin ollen tutkimuskysymykseen vastaaminen ei olisi mielekästä ilman oikeanlaisen tulkintaympäristön rakentamista. Tämän jälkeen siirrän tarkastelun painopisteen testamenttiehtoihin ja niihin rinnastuviin määräyksiin, sekä ryhdyn tutkimaan näiden ehtojen laadinnan rajoja käytännön tilanteissa.

2. LÄHTÖKOHTANA YKSITYISAUTONOMIA

2.1 Omaisuudensuojan merkitys yksilöllisen vapauspiirin takaajana

Klassisen liberalismiin¹⁷ ideologiaa noudatteleva ajatus yksityisautonomiasta korostaa jokaisen yksilön oman henkilökohtaisen vapauspiirin merkitystä. Tämän piirin puitteissa henkilö on vapaa toimimaan omien tavoitteidensa mukaisesti ja omalla vastuullaan. Yksilöllä on valta päättää taloudellisten vastuusuhteiden luomisesta muihin

¹⁶ Erilaiset oikeuslähteet on Suomessa tapana jakaa vahvasti velvoittaviin (laki ja maantapa), heikosti velvoittaviin (lain esityöt ja ennakkopäätökset) ja sallittuihin oikeuslähteisiin, kuten oikeustieteelliset kirjoitukset ja reaaliset argumentit. Oikeuslähdejaottelusta lisää kts. *Tolonen* 2003 s.103-169.

¹⁷ Liberalismin perinteessä, rajoitusten puutetta ja yksilöiden kykyä päättää itse omista asioistaan, on pidetty sekä itseisarvoisesti että välineellisestikin arvokkaina asioina. Tästä lisää ks. *Gylling* 2001 s.216. Klassisen liberalismiin kannattajan filosofi Immanuel Kantin (1724-1804) mukaan oikeudessa on kyse yksilön toiminnan suhteesta toisten yksilöiden toiminnan vapauteen. Hän tiivistää oikeuden tehtävän kaikille yhtäläisen käytännöllisen vapauden sekä autonomian takaamiseen. John Stuart Millin (1806-1873) näkemyksen mukaan yksilön vapautta voidaan pysyvästi voimakeinoin rajoittaa vain, mikäli hän omalla vapaudellaan aiheuttaa vahinkoa muille. Pienten lasten, seniilien vanhusten tai mielisairaiden kohdalla yksilöllisiä valintoja sitä vastoin ei tarvitse aina kunnioittaa, vaan vapauden rajoitukset on oikeutettava arvioimalla, mitä he itse haluaisivat tehdä, mikäli olisivat kykeneväisiä päätöksentekoon. *Kotkavirta* 2001 s.176 ja *Gylling* 2001 s.216-218.

yksilöihin. Hän on myös vastuussa näiden sitoumusten toteutumisesta. Viime kädessä valtion pakkokoneisto pitää huolen näiden sitoumusten noudattamisesta.¹⁸

Valtiosääntöoikeudellisessa tarkastelussa, yksityisautonomian periaate saa institutionaalista tukea Suomen perustuslaissa perusoikeutena säännelystä omaisuudensuojasäännöksestä (PL 15§),¹⁹ mikä turvaa yksilölle oikeuden käyttää omaisuuttaan ja määrätä siitä muita sitovasti. Lisäksi, sillä on liityntä sellaisiin perusoikeuksiin, kuten elinkeinovapaus (PL 18§) ja yksityiselämän suoja (PL 10§), jotka määrittävät yksilön henkilökohtaista vapauspiiriä. Omaisuudensuojalle on suomalaisessa valtiosääntöperinteessä annettu, erityisesti 1900-luvun ensimmäisellä puolikkaalla, huomattavan keskeinen asema.²⁰ Omaisuudensuojalla on vakiintunut paikkansa myös useimpien valtioiden perusoikeusjärjestelmissä.²¹ Lisäksi ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa omaisuudensuoja lasketaan jokaiselle kuuluviin ihmisoikeuksiin (17 art.).²² Oikeuden historiallista merkitystä kuvaa tunnetun sopimusteoreetikon, John Locken, jo 1600-luvulla esittämä ajatus siitä, että valtion olemassaolon yksi tärkeimmistä syistä on yksityisen omaisuuden turvaaminen.²³

Tarkasteltaessa perusoikeusjärjestelmää kokonaisuutena, voidaan nähdä omaisuudensuojasäännöksen tehtävien ja tavoitteiden liityntä edellä mainitun yksilön henkilökohtaisen vapauspiirin turvaamisen kanssa. Perusoikeutena omaisuudensuoja mahdollistaa yksilöiden taloudellisen autonomian ja toimintavapauden toteutumisen sekä luo edellytyksiä varallisuussuhteiden vakaudelle ja ennakoitavuudelle. Omaisuudensuoja mahdollistaa yksilölle elatuksen hankkimisen ja varallisuuden hyväksikäyttämisen. Näin henkilön on mahdollista saavuttaa se riittävä taloudellinen

¹⁸ <https://www.avoin.helsinki.fi/oppimateriaalit/oikeustiede/materiaali/osa3.html>

¹⁹ Suomen perustuslain 15.1§ mukaan: ”Jokaisen omaisuus on turvattu”.

²⁰ Historiallisesti omaisuudensuojan erityisasemaan on vaikuttanut suomalaisessa oikeustieteessä 1800-luvun lopulla omaksuttu oppi ns. saavutettujen oikeuksien perustuslainturvasta. Opin mukaan varallisuusarvoisten etujen ja oikeuksien katsottiin laajasti nauttivan perustuslaillista suojaa eikä lainsäätäjät voinut näihin puuttua muuta kuin perustuslainsäätämisyjärjestyksessä. Tästä lisää ks. *Jyränki* 1991 s.162 ja *Länsineva* 2011 s.549.

²¹ *Länsineva* 2011 s.553.

²² YK:n 10. joulukuuta 1948 hyväksymä ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Omaisuudensuoja tunnustetaan mm. myös Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa sekä EU-oikeuden järjestelmässä.

²³ *Häyry* 2001 s.128.

riippumattomuus, jota tarvitaan sitoumusten solmimiseen muiden ihmisten kanssa. Omaisuudensuojan myötä yksilö saavuttaa kyvyn osallistua tasavertaisesti muiden henkilöiden kanssa yhteiskunnalliseen vuoropuheluun. Näin ollen, omaisuudensuoja saa merkitystä sekä itseisarvoisena perusoikeutena että yhtenä tärkeänä edellytyksenä muiden perusoikeuksien toteutumiselle.²⁴

Omaisuudensuojalla voidaan nähdä olevan myös ns. institutionaalinen ulottuvuus. Institutionaalisen ulottuvuuden kautta omaisuuden perustuslainsuojan piiri laajentuu kattamaan myös esimerkiksi sellaiset perustavanlaatuiset varallisuus oikeudelliset instituutiot kuten yksityisoikeudellisen omistusoikeuden ja sopimusvapauden.²⁵ Tämän ulottuvuuden kääntöpuolena taas on pidettävä mielessä se riski, että perustuslaillinen omaisuudensuoja kytkeytyy liian tiukasti tietyllä hetkellä voimassa oleviin käsityksiin esimerkiksi juuri omistusoikeuden tai sopimusvapauden käsitteiden sisällöstä ja rajoittaa, näin ollen, niitä koskevaa lainsäädännöllistä kehitystä. Sen vuoksi institutionaalinen ulottuvuus tulee nähdä toissijaisena verrattuna omaisuudensuojasäännöksen yksilöä suojaavaan perustehtävään.²⁶

Yksilö toteuttaa yksityisautonomiaan kuuluvaa oikeuttaan, taloudellisten vastuusuhteiden luomiseen, sopimusten avulla. Erilaiset varallisuusarvoiset oikeudet kuuluvat varsin kattavasti omaisuudensuojasäännöksen soveltamisalan piiriin. Näihin kuuluvat myös jo tehtyihin sopimuksiin perustuvat varallisuus oikeudet. Eduskunnalle annetussa perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamista koskeneessa hallituksen esityksessä²⁷ todetaan: ” *Sopimusvapautta ei nimenomaisesti ole turvattu*

²⁴ Länsineva 2011 s.549-557. Teoksessa Perusoikeudet (s.557) kirjoittaja Pekka Länsineva toteaa omaisuudensuojassa olevan kyse pikemminkin persoonallisesta kuin taloudellisesta perusoikeudesta. Tähän kirjoittajan näkemykseen on helppo yhtyä, sillä omaisuudensuojasäännöksen merkitys yksityisautonomian mahdollistajana ohittaa painavuudellaan esimerkiksi yksittäisen omaisuuserän takavarikoinnin kiellon, mikä sekin on seurausta omaisuudensuojan soveltamisesta. Omaisuudensuojan kohteena eivät pohjimmiltaan olekaan materiaaliset omaisuusesineet vaan yksilöt ja heidän oikeudet odotuksensa.

²⁵ Omistusta, sopimusta ja vahingonkorvausta pidetään varallisuus oikeudessa perustavanlaatuisina oikeusinstituutioina. Kyseisenlaisia instituutioita perustavia normeja kutsutaan konstitutiivisiksi normeiksi, kun taas ihmisten käyttäytymistä välittömästi sääteleviä normeja nimitetään regulatiivisiksi normeiksi. Tästä lisää katso Varallisuus oikeus (2012) s. 75.

²⁶ Länsineva 2011 s.558.

²⁷ HE 309/1993.

hallitusmuodossa, mutta sekin saa suojaa tietyssä määrin omaisuudensuojasäännöksen kautta". Mietinnöissään, omaisuudensuojasäännöksen ja sopimusvapauden on toisiinsa toistuvasti liittänyt myös perustuslakivaliokunta.²⁸ Lausunnoista huomataan, että omaisuudensuoja ei koske ainoastaan sopimusten varallisuus oikeudellisia vaikutuksia vaan, ainakin tietyssä laajuudessa, myös yksityishenkilöiden vapautta solmia uusia sopimuksia vastaisuudessa.

2.2 Oikeustoimet oikeuksien määrittäjinä

Oikeusjärjestyksellä tarkoitetaan voimassa olevien oikeusnormien kokonaisuutta. Oikeusjärjestelmä on oikeusjärjestyksen systematisoinnin tuote, missä oikeustieteen välinein pyritään jäsentämään voimassa olevaa oikeutta ymmärrettävämpään ja helpommin lähestyttävään muotoon. Oikeusjärjestelmä on tapana jakaa yksityiseen ja julkiseen oikeuteen²⁹. Erottelu ei ole enää niin selkeä, mitä se joskus on ollut, mutta se on edelleen käyttökelpoinen havainnollistamaan niitä periaatteellisia eroavuuksia, joita näillä kahdella oikeuden eri alueella liittyy oikeuksien ja velvollisuuksien syntyyn sekä lakkaamiseen. Julkisen oikeuden puolella, säädäntötoimien ohella, oikeuksia ja velvollisuuksia muokataan hallintotoimin. Yksityisoikeuden puolella pääasiallinen keino on oikeustoimi.³⁰

Oikeustoimi voidaan määritellä yksityiseksi tahdonilmaisuksi, millä sen antaja perustaa, muuttaa, siirtää tai kumoaa jonkin oikeuden.³¹ Oikeustoimia voidaan jaotella eri tavoin. Tavallinen on jako yksipuolisiin ja kaksipuolisiin sekä vastikkeellisiin ja vastikkeettomiin oikeustoimiin. Testamentti on tyypillinen yksipuolinen ja vastikkeeton oikeustoimi, kun taas kaksipuolista ja vastikkeellista oikeustoimea nimitetään

²⁸ Ks. esim PeVL 41/2006 vp ja 3/2008 vp.

²⁹ Oikeusnormit, jotka sääntelevät yksityisten välisiä suhteita luetaan yksityisoikeuteen, kun taas julkisoikeuden puolelle kuuluvat sellaiset suhteet, joissa toisena osapuolena on julkisyhteisö julkisen vallan käyttäjänä.

³⁰ Varallisuus oikeus (2012) s.71.

³¹ Norros 2012 s.54. Kirjassaan, vuodelta 1968, Aho määrittelee oikeustoimen käsitteen kaksipuoliseksi, jossa oikeustoimella muodollisessa mielessä tarkoitetaan yksityisen henkilön ilmaisua, joka yksin tai yhdessä toisen ilmaisun kanssa saa osoittamansa oikeusvaikutukset. Oikeustoimella aineellisessa mielessä, Aho taas tarkoittaa sellaista yksityisen henkilön tietoista käyttäytymistä, joka vasta lain määräämän aineiston pohjalta tulkittaessa katsotaan oikeusvaikutusten muotoamista tarkoittavaksi ilmaisuksi. Aho käyttää kaksipuolista määrittelyä tulkinnan apukeinona ratkaistaessa sitä onko jotakin tosiseikastoa pidettävä oikeustoimena.

sopimukseksi. Yleisesti on katsottu, että oikeustoimen ja sopimuksen velvoittavuus on seurausta tahdosta sekä sen ilmenemisestä erillisessä tahdonilmaisussa. Sopimusvelvoitteen syntyminen on kuitenkin mahdollista myös ilman nimenomaista tahdonilmaisua. Tällöin tahdon olemassaolo johdetaan henkilön käyttäytymisestä tietyssä toimintaympäristössä. Myös passiivisuus esim. reklamointiasiassa voi toimia velvoitteen perustana.³² Erilaisia oikeustoimia koskee yleislakina laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista vuodelta 1929, mitä sovelletaan sopimuksen tekemiseen, varallisuus oikeudellisia oikeustoimia koskevaan valtuutukseen ja oikeustointen pätemättömyyteen.

2.3 Sopimuksen käsite ja sopimusvapaus

Velvoitteet eivät synny itsestään. Ne tarvitsevat olemassaololleen oikeusperusteen. Velvoite voi ensinnäkin perustua viranomaisen säätämään normiin. Tällaisia ovat esim. lait, asetukset ja näitä alemman tasoiset oikeusnormit. Toiseksi, henkilö voi vapaaehtoisesti sitoutua tiettyyn oikeustoimeen.³³ Tämä toteutetaan yleensä sopimuksin. Sopimus on oikeudellisesti kaksipuolinen, eli vähintään kahden osapuolen välinen, vapaaehtoisuuteen perustuva oikeustoimi³⁴, mikä aikaansaa näiden osapuolten välille heidän itse määrittämiään oikeuksia ja velvollisuuksia. Sopimukset eivät kuulu ainoastaan elinkeinotoimintaan, vaan ne ovat osa ihmisen jokapäiväistä elämää. Ihmiset ostavat tarvitsemansa ruuan, vaatteet ja muut tavarat sopimuksin. Asunnon vuokraaminen tai ostaminen perustuu sopimukseen. Työntekokin perustuu työsopimukseen. Sopimus onkin kaikista käytetyin oikeudellinen instrumentti, minkä avulla eri toimijat voivat hallita varallisuus oikeudellisia vastuusuhteitaan yksityisautonomian hengessä.

³² Varallisuus oikeus (2012) s.72.

³³ *Norros* 2012 s. 53.

³⁴ Teoksessa Varallisuus oikeus (2012) s.310 kirjoittaja täsmentää määritelmää kuvaamalla sopimusta kahden tai useamman toisiansa edellyttävän oikeustoimen yhdistelmäksi. Nämä oikeustoimet voidaan pelkistää tarjoukseen ja siihen annettuun vastaukseen, ja tätä kautta määritelmä liittyy oikeustoimilaissa kuvattuun sopimuksen syntymekanismiin. Sivuhuomautuksena voidaan todeta, että sopimus ei aina synny oikeustoimilaissa kuvatusti tarjouksen ja vastauksen samansisältöisyyden kautta, vaan tietyissä tilanteissa edellytetään lisäksi muidenkin vaatimusten täyttymistä, kuten esim. reaalisopimusten kohdalla suorituksen tapahtumista (Varallisuus oikeus s.370).

Oikeustieteessä on oikeusjärjestyksen systematisointitehtävää toteutettaessa pyritty käsitejärjestelmän täsmentämiseen yleiskäsitteiden purkamisen kautta. Näin on saatu aikaan entistä yksilöidympiä kysymyksenasetteluja.³⁵ Sopimusvapauden käsitteellä on nähty useita ulottuvuuksia. Siihen kuuluvat yksilön vapaus päättää sitoutumisestaan sopimukseen, sopimuksen ehdoista, sopimuskumppanin henkilöstä ja sopimussuhteen kestosta.³⁶ Nämä vapausoikeudet antavat oikeustoimen tekijälle valinnanvapauden siitä tekeekö hän sopimuksen, kenen kanssa hän sen tekee, mikä tulee sopimuksen sisällöksi ja mitä muotoa siinä käytetään. Lisäksi hän voi irtaantua sopimuksesta purkamalla sen vastapuolen sopimusrikkomuksen vuoksi tai irtisanoutua siitä, mikäli irtisanoutuminen on sopimusehtojen mukaan mahdollista.³⁷

Sopimusvapauden idean mukaan, oikeudellisesti täysivaltaisella henkilöllä on yleinen kompetenssi itseään sitovasti kaventaa tulevia toimintamahdollisuuksiaan, eli tahdonmuodostustaan, haluamallaan tavalla ilman, että voimassa olevat oikeusnormit asettavat sille esteitä tai rajoituksia.³⁸ Tämä sopimusvapauteen liitetty keskeinen ajatus vaikuttaa myös suoraan siihen tapaan, millä perustelemme ehdollisten testamenttien käyttöä: henkilöllä nähdään kompetenssi kaventaa tulevia toimintamahdollisuuksiaan. Testamentinsaaja voi itse valita sitoutuuko noudattamaan testamentin määräyksiä. Sopimusvapaus ja testamenttausvapaus liittyvät näin toisiinsa. Sopimusvapaus on sekä osa jokaiselle yksilölle kuuluvaa yksityisautonomiata että keino sen toteuttamiseksi käytännössä.

3. ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

3.1 Teoria itsemääräämisoikeudesta

³⁵ Hemmo 2003 s.75.

³⁶ Hemmo 2007 s.7.

³⁷ Toisenlaisiakin sopimusvapauden elementtijakoja on esitetty. Strömholm on artikkelissaan *Avtalsfrihetens komponenter – ett analysförsök* esittänyt sopimusvapaudelle neljä edellytystä. Ensinnäkin oikeussubjektit voivat velvoittautua toisiaan kohtaan. Toiseksi on sallittua päättää sopimus ja toimia sen mukaan. Kolmanneksi oikeusjärjestys turvaa sopimusten noudattamista asettamalla rikkeille sanktioita ja neljänneksi sanktioiden taso on sisällöltään riittävä, jotta sopimuksessa pitäytyminen turvataan. Hemmo 2003 s.76.

³⁸ Varallisuus oikeus (2012) s. 84.

Kant nimeää ihmiselle ainoastaan yhden synnynnäisen ihmisoikeuden, kaikille yhtäläisen oikeuden vapauteen.³⁹ Puhuttaessa vapaudesta yksilön ominaisuutena, siihen yleensä liitetään ajatus autonomisesta, itseään määräävästä ihmisestä, jolla on kyky ja mahdollisuus päättää henkilöönsä koskevista asioista itsenäisesti.⁴⁰ Klassinen liberalismi nosti perinteessään esiin ajatuksen yksityisautonomiasta. Tämän ajatuksen mukaan, jokaisella yksilöllä on oman henkilökohtaisen vapauspiirinsä puitteissa mahdollisuus toimia tavoitteidensa mukaisesti ja omalla vastuullaan. Filosofisen pohdinnan tasolla, ihmisellä haluttiin nähdä kyky vapaasti tehdä oikeustoimia ja päättää omista asioistaan sekä valta sitoutua sellaisiin velvoitteisiin, joista hän kokee itse hyötyvänsä. Vuosien saatossa, ajatus yksilön vapaudesta on pikkuhiljaa konkretisoitunut, lain kirjaimeenkin vaikutuksensa ulottavaksi, oikeudeksi itsemääräämiseen, minkä kautta ennen vain ideaalina olemassa ollut näkemys on muuttunut muille henkilöille velvoitteita asettavaksi yksilön vapautta suojaavaksi oikeudeksi. Ihmiskäsitys on ratkaisevasti muuttunut ja yhtenä vaikuttimena tähän voidaan pitää ihmisoikeuksien yleismaailmallisen merkityksen kasvua.

Edellä käsittelemäni yksityisautonomian periaate, ja itsemääräämisoikeus ovat käsitteinä hyvin lähellä toisiaan. Molempien kautta ihmisyksilö nähdään vapaana toimijana, jolle kuuluu oikeus päättää itseään koskevista asioista. Lähemmässä tarkastelussa, termien voidaan nähdä painottavan saman kokonaisuuden eri puolia. Siinä missä yksityisautonomiasta puhuttaessa taloudellisten vastuusuhteiden luomisen vapaus ja ulkoinen omaisuus saa suuremman huomion, niin itsemääräämisoikeus keskittyy yksilön mahdollisuuksiin määrätä omasta persoonastaan, jolloin tarkastelun painopiste laitetaan sisäiseen, henkiseen omaisuuteen. Historiallisessa katsannossa, yksityisautonomian käsitteen käyttö tuli esille aikana, jolloin omistusoikeuden sisältö ja asema vaihdannan taustalla vaikuttavana peruskäsitteenä oli vakiintumaton. Säätyerioikeudet olivat voimissaan, eivätkä ihmiset olleet tasa-arvoisia lain edessä. Omistusoikeutta suojattiin vaillinaisesti. Yksityisen omistusoikeuden vahvistuttua ja sen tultua jokaisen ihmisen omaisuuden vallinnan lähtökohdaksi, uusi tarkastelun painopiste

³⁹ *Kotkavirta* 2001 s.175.

⁴⁰ Teoksessa, *Räikkä* 1994 s.6, kirjoittaja toteaa yleisenä käsityksenä olevan, että vapauden merkitys itsemääräävyyden synonyyminä on lähtöjään kansojen vapautta kuvaavasta termistä. Vapaalla kansalla on perinteisesti tarkoitettu nimenomaan kansaa, joka päättää omista asioistaan.

sai itselleen tilaa.⁴¹ Itsemääräämisoikeuden avulla voimme ymmärtää yksilön liittymän yhteiskuntaan sellaisena vapaana ihmisenä, jonka oikeuksien käytölle demokratia asettaa välttämättömät rajoituksensa. Itsemääräämisoikeus ei ole vain tyhjäksi jäävä toivomus, vaan se asettaa sitä vastaavan vaateen muille toimijoille. Tieteen näkökulmasta tarkasteltuna voidaan väittää, Ahti Saarenpään sanoin, että: ”Olemme hyväksyneet teorian itsemääräämisoikeudesta.”⁴²

Itsemääräämisoikeuden sisällön täsmentämiseksi, oikeustieteessä käsite on jaettu viiteen peruselementtiin. Oikeudella sisäiseen vapauteen tarkoitetaan yksilön oikeutta henkiseen loukkaamattomuuteen. Ihmisen omia käsityksiä ja ajatuksia asoista suojataan muiden loukkauksilta ja hänelle annetaan myös mahdollisuus niiden aktiiviseen edistämiseen. Sisäistä vapautta suojataan erityisesti tasa-arvolainsäädännössä, syrjinnän kieltävässä lainsäädännössä sekä rikoslainsäädännön kunnianloukkausnormistossa. Oikeus ulkoiseen vapauteen havainnollistaa itsemääräämisoikeuden fyysisen koskemattomuuden ulottuvuutta. Jokaisella on oikeus yksityisyyteen ja omaan rauhaan. Suoja ulottuu myös teknisen valvonnan rajoittamiseen. Ulkoista vapautta suojataan sellaisilla rikoslain säännöksillä kuten kotirauhan suojalla ja lähestymiskiellolla.

Ihmisen kelpoisuutta toimia yhteiskunnan jäsenenä koskee puolestaan oikeus kompetenssiin. Yksilöllä täytyy olla kyky järjestää asioitaan oikeustoimia tekemällä. Tässä voidaan nähdään selvä yhteys yksityisautonomian vapauspiirijattelun kanssa. Vajaavaltaiset, eli alaikäiset ja ne joiden oikeustoimikelpoisuutta on rajoitettu, tarvitsevat myös yhtäläillä yhteiskunnan huolenpitoa. Heidän oikeuksiaan edistetään edunvalvontalainsäädännöllä.⁴³ Oikeus valtaan toteuttaa ihmisen oikeutta määrätä omasta persoonastaan. Ihmisen voidaan sanoa omistavan ruumiinsa, terveytensä ja

⁴¹ *Oksanen* 1994 s.71. Kirjoittaja pitää omistusoikeuden ja itsemääräämisoikeuden keskinäistä liittoa niin lujana, että arvioitsijan on vaikea erottaa niitä toisistaan. Hän pitää omistusoikeutta itsemääräämisoikeuden käytännöllisenä edellytyksenä. Tähän on helppo yhtyä, sillä onhan hyvin vaikea ajatella itsemääräämisoikeuden täysipainoista toteutumista ilman laissa turvattua omistajan päätösvaltaa.

⁴² *Saarenpää* 2008 s.273. Saarenpää kuvaa itsemääräämisoikeutta oikeuden yleisten oppien tasolla liikkuvaksi yhteiskunnalliseksi teoriaksi, joka on merkitykseltään välttämätön tausta-ajatus ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien säätämiseksi ja ymmärtämiseksi. (s.276)

⁴³ Holhustoimesta annetun lain (1.4.1999/442) tarkoituksena on sen 1§:n mukaan: ”*valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan*”.

itseään koskevan informaation.⁴⁴ Oikeus valtaan käsittää myös yhteiskunnan tarjoaman oikeusturvan, sillä oikeusvaltion ajatukseen kuuluu mahdollisuus saattaa lailliset vaateet lainkäyttöelimen tutkittavaksi. Viidentenä elementtinä nähdään oikeus tietoon, joka toimii takeena muiden itsemääräämisoikeuden osioiden toteutumiseksi. Yksilö ei voi tehdä itseään koskevia päätöksiä ilman riittävää ja asianmukaista informaatiota.⁴⁵ Esimerkkinä, tarpeellisen tiedon saamista koskevasta sääntelystä, toimii potilaslain⁴⁶ 5§:ssä säännelty potilaan tiedonsaantioikeus, jonka mukaan potilaalle on annettava selvitys sellaisista hänen terveydentilaansa ja hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä hoidosta päätettäessä. Selvitys on annettava siten, että potilas kykenee ymmärtämään sen merkityksen.⁴⁷

3.2. Teorian vaikutus oikeudelliseen ajatteluun

Itsemääräämisoikeutta voidaan siis pitää teoriana, jota tarvitaan määrittelemään suhdettamme yhteiskuntaan. Se voidaan tiivistää ihmiskäsitykseen, jonka kautta yksilön oikeutena nähdään valta päättää itsenäisesti ja vapaasti omista asioistaan. Hänellä on myös kyky ja mahdollisuus valvoa oikeuksiensa toteutumista ja saada tarvittaessa tuekseen oikeusturvaa. Itsemääräämisoikeus on samalla myös metaoikeus, jonka vaikutus ulottuu läpi oikeusjärjestyksen kentän.⁴⁸ Se muodostaa arvopohjan muille sellaisille oikeuksiamme koskeville säännöksille, kuten ihmis- ja perusoikeuksille sekä eduskuntalaeille. Nämä ovat samalla myös itsemääräämisoikeuttamme keskeisimmin turvaavia säädöksiä.

Vaikka itsemääräämisoikeus käsitteenä onkin filosofien keskusteluissa esiintynyt jo kauan, niin suomalaisessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa sitä voidaan pitää varsin

⁴⁴ Omistusoikeuden institutionaalinen tuki itsemääräämisoikeudelle tulee hyvin esiin tämän ajattelumallin myötä.

⁴⁵ Saarenpää 2008 s.273-276.

⁴⁶ Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (17.8.1992/785)

⁴⁷ Potilaan tiedonsaantioikeutta täydentävät henkilötietolain (523/1999) 26-28 §:issä säännelty potilasasiakirjoihin liittyvä tarkastusoikeus sekä viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain (21.5.1999/621) tiedonsaantia koskevat säännökset.

⁴⁸ Kts. Saarenpää 2008 s.276, missä kirjoittaja toteaa itsemääräämisoikeuden olevan aidosti metaoikeus, jota voidaan pitää oikeusjärjestelmän keskeisenä työvälteenä oikeusjärjestystä kuvattaessa.

tuoreena asiana.⁴⁹ Vähitellen käsite on levinnyt oikeudelliseen keskusteluun saamalla jalansijaa persoonallisuus oikeuden yleisistä opeista ja oikeuskäytännöstä. Persoonallisuus oikeus on oikeudenala, jonka perustavanlaatuisena tavoitteena on suojata yksilön persoonallisuutta yhteiskunnassa. Oikeussystemaattisesti persoonallisuus oikeus on tapana jakaa muodolliseen ja materiaaliseen osaan. Muodollinen persoonallisuus oikeus keskittyy oikeussubjektien tutkimiseen ja sen keskeisiä aiheita ovat oikeus- ja oikeustoimikelpoisuuden teorit, oikeushenkilöteorit sekä tunnisteoikeus. Tosin oikeushenkilöiden merkityksen kasvaessa, niitä koskevat teorit ovat enenevässä määrin alkaneet vakiinnuttaa paikkaansa yhteisöoikeuden ja julkisoikeuden alueella. Materiaalinen persoonallisuus oikeus puolestaan suuntaa mielenkiintonsa niihin vapauksiin, oikeuksiin ja suoja säännöksiin, jotka määrittelevät yksilön toimintaa itsemääräämisoikeutensa puitteissa osana ympäröivää yhteiskuntaa.⁵⁰ Materiaaliseen persoonallisuus oikeuteen kuuluvat sellaiset säännökset kuten potilaslainsäädäntö, tietosuojalainsäädäntö sekä edunvalvontalainsäädäntö.

Potilas- ja lääkintäoikeus sääntelee potilaalle kuuluvia oikeuksia ja terveydenhuollon parissa työskentelevien henkilöiden velvollisuuksia. Sen piiriin kuuluvassa terveydenhuollon asiakasta koskevassa keskustelussa yksilön itsemääräämisoikeus sai jo varhain oikeudellista merkitystä lääkärin suorittamien hoitotoimenpiteiden oikeuttamisperusteena. Rikosoikeuden professori Inkeri Anttila pohti potilaan suostumuksen merkitystä tutkimustyössään 1940-luvulla. Anttila katsoi potilaan suostumukselle annettavan merkityksen perustana olevan kaikille henkilöille kuuluva vapaus päättää omista asioistaan.⁵¹ Oikeustieteellisen tarkastelun jälkeen oli oikeuskäytännön vuoro. Vuonna 1973 eduskunnan oikeusasiamies antoi ratkaisun, jossa hän tarkasteli potilaan tahdonilmaisun oikeudellista merkitystä silloin kun lääkäri suunnittelee tämän hoitoa. Eduskunnan oikeusasiamies totesi, että oikeusjärjestyksemme rakentuu sellaisille periaatteille, kuten henkilön ruumiillinen koskemattomuus ja itsemääräämisoikeuden tunnustaminen.⁵²

⁴⁹ Ahti Saarenpään mukaan tämä on osaltaan seurausta perinteiselle hallintovaltiolle ominaisesta ajattelutavasta, jossa yksilön perusoikeuksien ja persoonallisuus oikeuden merkitys on ollut vähäisempi kuin nykyään. (Saarenpää 2008 s.273)

⁵⁰ Saarenpää 2008 s.265-266.

⁵¹ Potilaan itsemääräämisoikeus (2003) s. 122.

⁵² Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus 1973, s. 19-20.

Kasvaneen oikeustieteellisen kiinnostuksen ja oikeuskäytännössä⁵³ esiintyneiden uusien linjausten kautta tapahtunut yksilön itsemääräämisoikeuden vahvistuminen on johtanut käsitteen eduskuntalain tasoiseen omaksumiseen⁵⁴, kuten potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain kuudennen pykälän otsikoinnista, ”Potilaan itsemääräämisoikeus”, voidaan nähdä.⁵⁵ Yksityisautonomian ajatuksesta alkanut kehityskulku on johtanut itsemääräämisoikeuden teorian omaksumiseen sekä tämän teorian oikeudellistumiseen. Nykyisin itsemääräämisoikeuden katsotaan, eri laeissa olevan maininnan lisäksi, saavan institutionaalista tukea Suomen perustuslaissa säännellystä perusoikeusjärjestelmästä, jossa se paikannetaan osaksi henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta koskevaa oikeutta.⁵⁶ Myös muut vapausoikeudet, kuten säännös yksityiselämän suojasta, turvaavat omalta osaltaan yksilön itsemääräämisoikeutta. Tämä tulee esille perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta annetussa hallituksen esityksessä,⁵⁷ jossa yksityiselämän piiriin kuuluvaksi määritellään juurikin yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. Tässä yhteydessä on myös hyvä palauttaa mieleen aikaisemmin käsitelty perustuslain omaisuudensuojasäännös, minkä merkitys itsemääräämisoikeuden turvaamisessa on välillisempi, jolloin omaisuudensuojan voidaan ennemminkin nähdä toimivan itsemääräämisoikeuden käytännöllisenä edellytyksenä.

3.3 Itsemääräämisoikeus jäämistöoikeuden järjestelmässä

⁵³ Yksilölle kuuluvan itsemääräämisoikeuden kansalliseen tunnustamiseen on yhtä lailla vaikuttanut, kotimaisen kehityksen lisäksi, myös yleismaailmallinen ihmisoikeuksien merkityksen kasvu sekä tätä kehitystä vahvistaneiden ihmisoikeussopimusten solmiminen.

⁵⁴ Varsin tuoreena esimerkkinä mainitusta kehityskulusta toimii hallituksen vuonna 2014 antama, nyt jo rauennut esitys eduskunnalle, joka koski lain säätämistä sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta sekä sen rajoittamisen edellytyksistä. Käsitettä käytetään myös esimerkiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia koskevassa laissa, jonka mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta (2:8§), sekä isyyslaissa, jonka 9 luvun 56§ käsittelee lapsen itsemääräämisoikeuden rajoittamista.

⁵⁵ Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (17.8.1992/785) kuudennen pykälän keskeinen ajatus käy ilmi jo ensimmäisestä virkkeestä, jossa todetaan seuraavasti: *”Potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.”*

⁵⁶ Katso HE 108/2014 yleisperustelut, joissa asia todetaan.

⁵⁷ HE 309/1993.

Itsemääräämisoikeus metaoikeutena luo arvoperustan sellaisille oikeusjärjestelmän tunnustamille periaatteille kuten sopimusvapaus ja testamenttausvapaus. Jäämistöoikeudessa sen vaikutus näkyy keskeisimmin testamentin tekijälle kuuluvassa vapaudessa päättää, testamentin muodossa, omaisuutensa jaosta kuolemansa jälkeen. Kyseistä vapautta nimitetään testamenttausvapaudeksi ja sitä voidaan pitää itsemääräämisoikeuden sovellutuksena jäämistöoikeuden järjestelmässä.

Jäämistöomaisuuden siirtyminen perittävältä perijälle voi tapahtua lakimääräisen perimyksen tai testamentin kautta.⁵⁸ Lakimääräisen perimyksen kautta lainsäätäjä huolehtii perinnön jakautumisesta niissä tilanteissa, jolloin perittävä on pysynyt passiivisena, kun taas testamenttisaanto edellyttää perittävän aktiivista tahdonilmausta. Tälle testaattorin tahdolle ja sen kunnioittamiselle annetaan perintöoikeudessamme keskeinen merkitys testamentin tulkintaa ohjaavana periaatteena. Tämä on eräs testamenttioikeuden tärkeimpiin kuuluva erityispiirre ja se myös erottaa testamentin muista oikeustoimista.⁵⁹ Yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen pohjalle rakentuvan arvoperustan vahva asema testamenttioikeudessa ilmeneekin ensisijaisesti juuri testamentin tekijän tahdon määräävyytenä testamenttia tulkittaessa sekä testaattorille kuuluvassa laajassa testamenttausvapaudessa, joka pitää sisällään oikeuden liittää testamenttiin testamentinsaajaa sitovia ja tämän valinnanvapautta rajoittavia ehtoja.

Lähtökohtaisesti varsinaiset ehdot ja ehdonluonteiset määräykset velvoittavat testamentinsaajaa, mutta samaan aikaan yhteiskuntamoraalin ylläpitämisen asettamat vaatimukset sekä perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen puoltavat testamentin tekijän määräysvallan rajoittamista. Ajateltaessa tilannetta, jossa testamentin tekijän tahto on ristiriidassa perusoikeuksien kanssa, on otettava huomioon se tosiasia, että myös testaattorin itsemääräämisoikeus saa institutionaalista tukea perusoikeussäännöksistä.

⁵⁸ Sukulaisten perintöoikeudesta annetut säännöt sijaitsevat perintökaaren (5.2.1965/40) toisessa luvussa. Systematiikaltaan laissa omaksuttu perimysjärjestys rakentuu kolmiportaisen parenteeli- eli perillisryhmäjärjestelmän varaan, mikä perustuu perittävän ja perillisen välillä vallitsevaan sukulaisuus-, avioliitto tai ottolapsisuhteeseen (*Aarnio – Kangas* 2009 s.63). Ajatuksena on perinnön siirtyminen lähimmille perittävän elossa oleville sukulaisille. Testamenttiperimystä koskevat säännökset sijaitsevat puolestaan perintökaaren 9-14 luvuissa.

⁵⁹ *Lohi* 2011 s.50.

Täten itsemääräämisoikeuden tarkastelu kertoo meille jotain tulkintatilanteen vaikeudesta ja poistaa mahdollisuuden kategorisesti hylätä sellaiset testamenttimääräykset, jotka näyttäytyvät meille perusoikeussäännösten vastaisina. Näissä tilanteissa punninnan on oltava aina tapauskohtaista ja aikaan sekä paikkaan sidottua. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö päätelmien tekoa ohjaavia sääntöjä olisi löydettävissä. Tähän perusoikeuksien jännitteeseen perustuvaan tulkintaongelmaan palaan myöhemmin loppupäätelmiä koskevassa osiossa.

4. TESTAMENTTAUSVAPAUDEN PERIAATE

4.1 Testamentti oikeustoimena

Edellä on jo hieman sivuttu testamentin omaperäistä luonnetta oikeustoimena ja sen suhdetta lakimääräiseen perimyksen. Testamentilla on muihin oikeustoimiin verrattuna omat erityispiirteensä, millä on vaikutusta niin sen tulkintaan kuin siihen liitettyihin oikeusvaikutuksiinkin. Näiden erityispiirteiden tunteminen ohjaa meidän katsantokantamme oikeille urille ennen tarkastelun siirtämistä kohti testamenttausvapautta ja sen jälkeen tapahtuvaa testamenttiehtojen tarkastelua. Tarkentavassa katsannossa testamenttia voidaan pitää instrumenttina, jonka avulla perinnön jättäjä toteuttaa jäämistöoikeudellista itsemääräämisoikeuttaan eli toisin sanoen testamenttausvapauttaan. Testamentti on myös yksi oikeusjärjestyksemme sääntelemistä oikeustoimista ja ennen kaikkea varallisuusoikeudellinen tahdonilmaisu, jolla pyritään muotoamaan perittävän kuolinpesää sekä jäämistöä.⁶⁰

Perintökaari (5.2.1965/40) pitää sisällään varsin yksityiskohtaiset testamenttia koskevat oikeusohjeet. Sääntelyn perustan luo lain yhdeksäs luku, joka asettaa yksilölle oikeuden määrätä jäämistöstään testamentilla.⁶¹ Lain 10 luku säätelee testamentin tekemistä ja sen peruuttamista. Luku pitää sisällään myös testamentin muodosta annetut säännökset. 11 ja 12 luku koskevat testamentin tulkintaa. 13 luvussa säädetään niistä perusteista, jotka tekevät testamentin pätemättömäksi, kun taas 14 luku antaa ohjeet testamentin

⁶⁰ Saarenpää 2006 s.3.

⁶¹ PK 9:1§:n mukaan oikeus tehdä testamentti kuuluu lähtökohtaisesti täysi-ikäiselle henkilölle, mutta siihen oikeutettuja ovat myös henkilö, joka on ollut tai on naimisissa sekä 15-vuotias nuori itse hallitsemastaan omaisuudesta.

tiedoksiannosta ja sen moittimisesta. Sääntelyn runsaudesta huolimatta itse testamentin käsitettä ei ole lain tasolla kirjattu lainkaan, mikä on eittämättä seurausta tehtävän haasteellisuudesta. Tähän kysymykseen oikeustiede on kuitenkin pyrkinyt vastaamaan siitä syystä, että määrittelyn kautta myös rajanveto testamentin ja muiden oikeustoimien välillä muodostuisi selkeämmäksi.⁶²

Oikeuskirjallisuudessa testamentin määritelmää on lähestytty testamentin olennaisimpien piirteiden yksilöinnin kautta. Nämä piirteet on tämän jälkeen pyritty tiivistämään yksiselitteiseen muotoon. Tämän työn tuloksena on syntynyt kahdentasoisista kriteereistä muodostunut määritelmä.⁶³ Perustunnusmerkit ovat seikkoja, joiden kautta jokin tietty tahdonilmaisu on mahdollista tunnistaa juuri testamentiksi. Sellaisiksi katsotaan oikeustoimen kuolemanvaraisuus, vastikkeettomuus ja tahdonilmaisun sidonnaisuus jäämistöön.⁶⁴ Suurin osa oikeusjärjestyksemme tuntemista oikeustoimista tehdään niin sanotusti *inter vivos* eli elävien kesken. Erilaiset sopimukset, kuten irtaimen tai kiinteistön kauppa, muotoillaan kahden yhteistyössä olevan yksilön välillä. Testamentin tekeminen kuoleman varalta (*mortis causa*) luo poikkeaman tästä lähtökohdasta. Kuolemanvaraisuudella perustunnusmerkkinä viitataan siihen, että testamentin oikeusvaikutusten toteutuminen on liitetty perinnön jättäjän kuolemaan. Tästä tosiseikasta seuraa myös perintökaaren testamentin tulkintaa koskevien oikeussäännösten runsaus, sillä oikeustoimen laatijan poismeno ennen testamentin soveltamistilannetta pakottaa säätämään tulkintaohjeita siltä varalta, että testamentti ei niitä tarjoa.

⁶² Aarnio – Kangas 2015 s.20. Artikkelissaan, Saarenpää 2006 s.8, Ahti Saarenpää toteaa käsitelmäärittelyn palvelevan nimenomaan oikeuselämän käytäntöjä helpottamalla testamenttien tunnistamista. Perintökaaren 17 luvun ensimmäisen pykälän mukaan: ”*Sopimus elossa olevan henkilön jäämistöstä on pätemätön.*” Tästä seuraava erilaisten perintösopimusten lähtökohtainen pätemättömyys, on juuri se seikka, mikä viime kädessä korostaa oikeustoimen testamentiksi tunnistamisen tärkeyttä.

⁶³ Samantapainen testamentin määritelmän kaksitasoisuus on nähtävissä myös *common law* – järjestelmän puolella, kuten amerikkalaisen oikeustieteilijä William Page:n kirjoittamasta teoksesta ilmenee. Siinä Page toteaa, että amerikkalaisessa ja englantilaisessa oikeudessa testamentin käsite sisältää tarkasti määriteltäviä tunnusmerkkejä, joiden avulla se on eroteltavissa muista oikeustoimista. Page jakaa tunnusmerkit sisäisiin (*inherent*) ja ulkoisiin (*extrinsic*). Ulkoisille tunnusmerkeille on ominaista niiden muokattavuus ilman kajoamista itse testamentin perustavanlaatuisen luonteeseen. Page mainitsee testamentin tekijän allekirjoituksen esimerkkinä ulkoisesta tunnusmerkistä. Sisäiset tunnusmerkit vastaavasti ovat sellaisia, joiden muuttaminen poistaa testamentilta pohjan eli muuttaa oikeustoimen merkityksen kokonaan toisenlaiseksi. Sisäisenä tunnusmerkkinä pidetään esim. sen täytäntöönpanemisen kytkeytymistä perittävän kuolemaan. Page 1901 s.36.

⁶⁴ Aarnio – Kangas 2015 s.21.

Toinen testamentille olennainen piirre on sen vastikkeettomuus. Tyypillinen jälkisäädös ohjaakin perinnön perillisille vastikkeetta. Vastikkeettomuustunnusmerkin erottelukyky on kuitenkin puutteellinen, sillä testaattorilla on mahdollisuus ottaa vastaan korvaus testamentin saajalta edellytyksenä sille, että hän suosisi korvauksen suorittajaa testamentissaan. Testamentin tekijällä on myös valta testamenttausvapautensa nojalla lisätä testamenttiin ehtoja, jotka muuttavat jälkisäädöksen luonteen vastikkeelliseksi.⁶⁵ Edellä mainitun perintökaaren yhdeksännen luvun ensimmäinen pykälä ilmaisee testamentin sidonnaisuuden jäämistöön. Sen mukaan: ”*Joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, saa testamentilla määrätä jäämistöstään.*” Testamentin avulla perittävä voi määrätä hänelle kuuluneen omaisuuden kohtalosta kuolemansa jälkeen. Perinnönjättäjän jäämistön määrän selvittämiseksi suoritetaan varojen ja velkojen erotus. Jäljelle jäävä omaisuuden säästö muodostaa perittävän omaisuuden.⁶⁶

Testamentin ominaisuuksia kuvaavia liitännäistunnusmerkkejä ovat yksipuolisuus, peruutettavuus ja määrämuotoisuus. Perustunnusmerkkien avustaessa oikeustoimen testamenttiluonteen tunnistamisessa, liitännäistunnusmerkit jatkavat puolestaan testamentin erityispiirteiden kuvaamista tarkentamalla sen määritelmää ja asettamalla testamentin käytölle vaatimuksia, jotka koskevat esimerkiksi oikeustoimen muotoa, peruutettavuutta sekä moiteperusteita. Testamentin omaleimaisuuteen oikeustoimena kuuluu sen laadinnan yksipuolisuus. Tätä kautta se poikkeaa tyypillisestä sopimusoikeudellisesta instrumentista, kuten kahden asianosaisen yhteistyönä toteutetusta kaupasta. Yksipuolisena oikeustoimena testamentin pätevyys on riippumaton muiden henkilöiden hyväksynnästä tai muusta myötävaikutuksesta.⁶⁷

⁶⁵ Kolehmainen – Rabinä 2012 s.99.

⁶⁶ Aarnio – Kangas 2015 s.29-35. Artikkelissaan, Testamentti viimeisenä tahtona jäämistöoikeuden järjestelmässä, Saarenpää painottaa sitä, että käsitettä jäämistö ei tule ymmärtää vain esineellisesti, sillä testamentin jäämistöoikeudellinen vaikuttavuus on tätä laajempi. Testamentilla voidaan myös määrätä esimerkiksi ennakkoluovutusten jäämistöoikeudellisista vaikutuksista, pesänselvityksen toimittamistavasta ja mahdollisista testamentin tekijän aikaisemmista testeistä. Saarenpää 2006 s.3.

⁶⁷ Aarnio – Kangas 2015 s.49-50.

Testamentin tekijän oma tahto riittää aikaansaamaan haluttujen oikeusvaikutusten syntymisen.⁶⁸

Yksipuolisuustunnusmerkkiin läheisesti liittyvänä ominaisuutena voidaan pitää myös vaatimusta testamentin teon henkilökohtaisuudesta. Testamentin on kuvastettava tekijänsä sielunmaisemaa eikä toista ole mahdollista valtuuttaa tähän tehtävään.⁶⁹ Tätä vaatimusta ei ole kirjattu perintökaareen, mutta se käy ilmi holhoustoimilaista⁷⁰ (HolhTL 29.3§). Sen mukaan: ” *Edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta ... tehdä tai peruuttaa testamenttia eikä edustaa päämiestään muussa sellaisessa asiassa, joka on näihin rinnastuvin tavoin henkilökohtainen.*” Oikeuskirjallisuudessa testamenttia kutsutaan korostetun henkilökohtaiseksi oikeustoimeksi alleviivaten sen erityisasemaa itsemääräämisoikeuden toteuttajana.⁷¹

Perintökaaren 10 luvussa säädetään kahdesta liitännäistunnusmerkistä eli oikeudesta peruuttaa testamentti sekä testamentin muodosta. Sen mukaan: ”*Jos testamentin tekijä on siinä järjestyksessä, kuin testamentin tekemisestä on säädetty, peruuttanut määräyksensä tai jos hän on hävittänyt testamentin tahi muutoin selvästi ilmaissut, ettei määräys enää vastaa hänen viimeistä tahtoaan, on määräys tehoton (PK 10:5).*” Testamentin laadinnalle on tunnusomaista sen yksipuolisuus ja henkilökohtaisuus. Näin ollen perintökaaren säännös testamentin peruutettavuudesta tuntuu mainittujen tunnusmerkkien luonnolliselta jatkumolta. Koska testamentin syntyminen on riippuvaista yksinomaan perittävän tahdosta, on myös ajatus sen vapaasta peruutettavuudesta hyvin puollettavissa. Perintökaaren 10 luvun ensimmäisessä pykälässä säädetään testamentin muodosta. Testamentti on tehtävä kirjallisesti, se on

⁶⁸ Teoksessa, Suomen jäämistöoikeus II, kirjoittaja nostaa esille yksipuolisuuden vaatimuksen liitynnän yksityisautonomian käsitteeseen, joka ilmenee testamenttioikeudessa testaattorin vapaana valtana määrätä omasta omaisuudestaan. *Aarnio – Kangas* 2015 s.49. Noudatan itsekin tutkimuksessani vastaavaa ajatuskulkua tuomalla esiin testaattorin tahdon kunnioittamisen periaatteen taustalla vaikuttavia arvoja ja niiden merkitystä testamenttiehtojen tulkinnassa.

⁶⁹ Testamentin teon henkilökohtaisuudesta on erotettava lakimieheltä saatu apu testamenttiasiakirjan muotoiluun. Se on ilman muuta sallittua ja jopa suositeltavaa haluttujen oikeusvaikutusten aikaansaamiseksi.

⁷⁰ Laki holhoustoimesta (1.4.1999/442)

⁷¹ *Saarenpää* 2006 s.8. Saarenpää pitää testamentin roolia viimeisen tahdon toteuttajana itsemääräämisoikeuden voimakkaimpiin kuuluvana kulmakivenä.

allekirjoitettava ja lisäksi läsnä olevien todistajien on todistettava se oikeaksi.⁷² Muotovaatimusten noudattamatta jättämisestä voi testamentin moitteeseen seurauksena aiheutua testamentin pätemättömyys.⁷³ Asiakirjan tunnistaminen testamentiksi on useimmissa arjen tilanteissa yksinkertaista eikä vaadi suurempia ponnisteluja. Edellä käsitellyt testamentin määritelmän rakennuspalikat eli käsitetunnusmerkit auttavat tulkitsijaa niissä rajanvedoissa ja epätyypillisten oikeustoimien tapauksissa, joita ihmiselämän käytäntöjen moninaisuus saattaa eteen tuoda.

4.2 Periaatteen sisältö

Testamenttausvapaus on yksilön itsemääräämisoikeuden jäämistöoikeudellinen sovellutus. Ahti Saarenpää määrittelee sen jäämistöstä määräämisen vapaudeksi, jota yhteiskunnan tekemät eettiset valinnat rajoittavat.⁷⁴ Suomen oikeusjärjestelmässä testamenttausvapauden rooli ja sen suhde toiseen kuolemanvaraiseen saantomuotoon, lakimääräiseen perimyksen, on vaihdellut aikojen saatossa. Ruotsi-Suomessa testamentti-instituutio oli pitkään varsin tuntematon. Se alkoi yleistyä samaan aikaan katolisen kirkon vaikutusvallan lujittumisen kanssa vastapainona sukuperimykselle. Testamentti palveli kirkon intressejä edesauttamalla varallisuuden siirtoa suvulta kirkolle. Samalla se kuitenkin uhkasi suvun etua. Suvun vahva asema johti testamenttausvapauden rajoituksiin, mistä esimerkkinä toimivat vuoden 1734 lain testamenttaussäännökset, jotka kielsivät perimysmaan luovuttamisen testamentilla. Perimysmaasäännökset korvattiin lopullisesti vasta 1900-luvun puolivälissä, jolloin Suomessa saatettiin voimaan lakiosajärjestelmä, joka keskeisiltä osiltaan on edelleen voimassa.⁷⁵

⁷² Määrämuotovaatimuksesta voidaan poiketa, mikäli sairaus tai muu pakottava syy estää sen noudattamisen. Tästä ns. hätätilatestamentista säädetään perintökaaren 10 luvun 3 pykälässä.

⁷³ Testamentin muotovaatimusten useista yksilön oikeusturvaa edistävästä tehtävistä ks. *Aarnio – Kangas* 2015 s.100.

⁷⁴ *Saarenpää* 2006 s.7.

⁷⁵ *Aarnio* 1991 s.71-77. Ennen kyseistä vuoden 1951 lakia, jolla lakiosajärjestelmä uudistettiin Suomessa, oli jo, kaupunkien koskien, saatettu voimaan lakiosaoikeus. Kaupunkilaisporvariston erityisedut johtivat maalaisoikeudesta poikkeavaan sääntelyyn, jossa murto-osa jäämistöstä suojattiin testamentilla lakiosan turvin. *Aarnio – Kangas* 2009 s.812. Common law-oikeuden puolella lakiosainstituutiota ei tunneta. Amerikan yhdysvalloissa pääsääntönä on se, että vanhempi voi jättää lapsensa perinnöttömäksi niin halutessaan. Sääntö ei ole kuitenkaan täysin poikkeukseton ja tietyissä tilanteissa lapsi, jolta perintö on evätty, voi olla oikeutettu saamaan korvausta testamentin tekijältä. Oikeus voi

Vastakkainasettelu testamenttausvapauden ja perillisten suojan välillä on leimannut testamenttaussäännösten historiallista kehitystä. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa testamentin katsottiin muodostavan poikkeuksen pääsääntöisestä saantomuodosta, lakimääräisestä perimyksestä. Tämä näkyi myös testamentin tulkinnassa siten, että vain testamentissa yksilöidyn omaisuuden katsottiin kuuluvan sen piiriin, jolloin muun omaisuuden jaossa oli noudatettava lain mukaista järjestystä. Nykyisin kyseiset saantomuodot nähdään samanveroisina⁷⁶ ja tulkinnallisena lähtökohtana pidetään, aiemmasta poiketen, testamentin ehtojen ulottamista koskemaan kaikkea perinnönjättäjälle kuulunutta omaisuutta, ellei testamentissa ole toisin määrätty.⁷⁷

Perintökaaren yhdeksäs luku takaa perinnönjättäjälle oikeuden määrätä omaisuudestaan testamentilla. Pätevän testamentin syntymiselle vaadittavat muodolliset vaatimukset, kuten asiakirjan oikea muoto ja tekijän testamentintekokelpoisuus, on yksilöity lain tasolla. Sen sijaan perintökaareen ei sisälly yleistä säännöstä testamentin sisältöä koskevan testamenttausvapauden laajuudesta. Tiettyjä lakisääteisiä rajoituksia lukuun ottamatta, testamentin lopullinen pätevyys selviää aikanaan vasta sitä koskevan tulkintatilanteen realisoituessa. Viime kädessä tulkinnan lopputulos on riippuvainen yhteiskunnassa vallitsevista moraalikäsitteistä sekä niiden ohjaamana toimivan laintulkitsijan tekemistä eettisistä valinnoista. Kysymykseen, testamenttausvapauden laajuudesta, palaan jäljempänä ensin lakimääräisten rajoitusten yhteydessä, ja tämän jälkeen testamenttiehtoja koskevassa osassa tutkiessani erilaisten ehtojen sitovuutta suhteessa testamentinsaajaan.

realisoitua esimerkiksi silloin, kun lapsi on syntynyt testamentin teon jälkeen ja perinnönjättäjä on laiminlyönyt hänestä huolehtimisen. *Tate* (2008) s.137.

⁷⁶ *Aarnio – Kangas* 2015 s.16. Tekstissä huomautetaan, että saantojen samanveroisuudesta huolimatta, lakimääräinen perimys asettaa testamenttiperimykselle erilaisia rajoituksia esimerkiksi lakiosan ja puolison hallintaoikeuden muodossa, minkä johdosta perimyksen rooli on mahdollista nähdä hieman vahvempana.

⁷⁷ *Aarnio – Kangas* 2015 s.16.

Testamenttausvapaudella on liityntä perusoikeuksista sekä itsemääräämisoikeuteen että omaisuuden suojaan.⁷⁸ Itsemääräämisoikeuden mukainen ihmiskäsitys painottaa ihmisen oikeutta päättää itse omista asioistaan. Päättäjävallan piiriin kuuluu myös henkilökohtaisten asioiden järjestely kuolemaa silmällä pitäen. Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan⁷⁹ vuodelta 2007 todennut omaisuuden suojan käsittävän ”*paitsi vallan hallita ja käyttää omaisuutta myös vallan määrätä siitä*”. Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa katsotaan, että perustuslain turvaamaan omistajan valtaan sisältyy myös omaisuudesta määrääminen erilaisten jäämistöoikeudellisten oikeustoimien välityksellä.⁸⁰ Euroopan unionin perusoikeuskirjan omistusoikeutta käsittelevä 17 artikla asettaa jokaiselle oikeuden ”*nauttia laillisesti hankkimastaan omaisuudesta sekä käyttää, luovuttaa ja testamentata sitä*”. Näin ollen testamenttausvapaus on osa perusoikeudellista omaisuuden suojaa ja saa tätä kautta perusoikeuden aseman.⁸¹

4.3 Testamenttausvapauden lakisäätteiset rajoitukset

Perintökaaren järjestelmän perustana on yksilön oikeus vapaasti määrätä omaisuutensa jakamisesta testamenttia hyväksi käyttäen. Lainsäätäjä on kuitenkin pitänyt täysimittaista testamenttausvapautta rintaperillisen ja lesken aseman kannalta kohtuuttomana. Tilanteen korjaamiseksi on perintökaareissa säädetty rintaperilliselle kuuluvasta lakiosasta (PK 7 luku) ja lesken oikeudesta hallita jäämistöä jakamattomana (PK 3 luku).⁸² Lisäksi perintökaareen on otettu määräyksiä jäämistöstä maksettavista avustuksista ja hyvityksistä (PK 8 luku). Näiden säännösten tarkoituksena on varmistaa

⁷⁸ Perintöoikeudellisen kirjallisuuden parissa katsotaan lakimääräisen perimyksen rakentuvan yhdenvertaisuusperiaatteelle, kun taas testamenttiperimyksen peruskivenä toimii yksityisautonomian periaate. Lähtökohtaisesti ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, mutta kilpailevana periaatteena yksityisautonomian periaate puoltaa valintojen tekemismahdollisuutta ja täten yhdenvertaisuuslähtökohdasta poikkeamista. Näin ollen testamenttausvapaudella on yhteys myös yksityisautonomian periaatteeseen. *Aarnio – Kangas 2015 s.84.*

⁷⁹ PeVL 16/2007 vp s.4.

⁸⁰ *Länsineva 2011 s.571.*

⁸¹ Testamenttausvapauden ja omaisuuden suojan välinen yhteys on tunnustettu myös Korkeimman oikeuden päätöksessä vuodelta 2004 (KKO 2004:8), jossa eri mieltä oleva oikeusneuvos Lehtimaja toteaa lausunnossaan testamenttausvapauden liittyvän perustuslaissa turvattuun omaisuuden suojaan. Tällä hän korostaa testamenttausvapauden keskeistä asemaa jäämistöoikeuden järjestelmässä ja sen tärkeää merkitystä perittävän tahdon toteutumisen välineenä.

⁸² Tässä yhteydessä voidaan myös mainita puolison perintöoikeutta koskevaan PK 3 lukuun sisältyvät lesken testamenttausvapautta rajoittavat säännökset, joiden pääajatuksena on ensin kuolleen puolison perillisten oikeuden lykkäytyminen lesken perintöoikeuden tieltä. Eloonjäänyt puoliso ei voi määrätä testamentilla siitä omaisuudesta, mikä lain mukaan on siirtyvä toissijaisille perillisille lesken kuoleman jälkeen (PK 3:1.2).

perittäväälle läheisten ihmisten toimeentulo olosuhteiden muuttumisen jälkeen. Ajatuksen taustalla näkyy perintöoikeuden historialliseen kehitykseen kuulunut kilpailutilanne sukuperimyksen ja testamenttiperimyksen välillä, mikä on eräänlaisena kompromissiratkaisuna johtanut testamenttausvapauden rajoituksiin lähisukulaisten hyväksi. Perintökaaren mukaiset rajoitukset kaventavat testamentin tekijän määräysvaltaa sulkemalla osan jäämistöstä testamenttauskompetenssin ulkopuolelle. Huomionarvoista on kuitenkin rajoitusten voimassaolon dispositiivisuus. Perillinen voi valita testaattorin tahdon noudattamisen myös testamenttauskompetenssin ylittyvin osin ja luopua lakiin kirjatuista oikeuksistaan. Luopumiseen riittää pelkkä passiivisena pysyminen, sillä oikeuksien käyttö edellyttää perillisen vaatimusta. Perintökaaren kirjattujen lakisääteisten rajoitusten käsittely on tässä yhteydessä tarpeen, sillä ne osaltaan määrittelevät myös sallituiksi katsottujen ehdollisten testamenttien alaa. Palaan tähän seikkaan myöhemmin kiellettyjä testamenttiehtoja koskevassa jaksossa.

4.3.1 Rintaperillisen lakiosa

4.3.1.1 Lakiosaoikeus

Lakiosa on perittävän lasten suojaksi asetettu säännös, mikä oikeudenmukaisuuden ja kohtuullisuuden hengessä takaa jälkeläiselle osan vanhempiansa jäämistöstä.⁸³ Sääntelyn on sanottu muodostavan osan siitä vastuusta, mikä yhteiskunnan mukaan kuuluu lastensa hyvinvoinnista vastaavien vanhempien harteille.⁸⁴ Tätä kautta vanhemman elatusvelvollisuus näkyy myös perinnönjaossa. Lakiosajärjestelmän merkitys tuleeikin parhaiten esille tilanteessa, jossa perittävältä on jäänyt sekä alaikäisiä lapsia että jälkisäädös, millä koko omaisuus on tarkoitettu ohjata kolmannen omistukseen.

Lakiosasta säädetään perintökaaren (5.2.1965/40) seitsemännessä luvussa. Sen 1§:n mukaan: *”Rintaperillisellä sekä ottolapsella ja tämän jälkeläisellä on lakiosa perittävän*

⁸³ Rintaperillisen suojaamistarkoitus lausuttiin ääneen vuonna 2001 annetussa hallituksen esityksessä, mikä käsitteli avioliittoa ja perimystä koskevien kansainvälisen yksityisoikeuden säännösten uudistamista (HE 44/2001). Esityksessä todetaan: *”Testamenttausvapaus ei yleensä ole rajoitukseton, vaan määräämisvaltaa on rajoitettu esimerkiksi lakiosasäännöksiin perittävän jälkeläisten suojaamiseksi”*.

⁸⁴ Korpiola 2010 s.1359-1360.

jälkeen. Lakiosa on puolet I momentissa mainitulle perilliselle lakimääräisen perimisjärjestyksen mukaan tulevan perintöosan arvosta.” Pykälästä selviää sekä lakiosaan oikeutettujen henkilöiden piiri että lakiosan määrä. Perintökaaren toisessa luvussa säädetään sukulaisten perintöoikeudesta. Lainsäätäjän tekemän valinnan mukaan lähinnä perintöön oikeutettuja ovat perittävän rintaperilliset eli lapset tai heidän jälkeläisensä. Lakiosajärjestelmä on laadittu nimenomaan kyseisiä ensimmäiseen parenteeliin eli perimysryhmään kuuluvia perillisiä ajatellen. Mikäli testamenttia ei ole tehty ja perittävällä on suoraan alenevassa polvessa olevia jälkeläisiä, jaetaan jäämistö⁸⁵ tasajaon periaatteen⁸⁶ mukaisesti siten, että kukin perillinen on oikeutettu yhtä suureen osuuteen perinnöstä.⁸⁷ Jos perinnönjättäjä haluaa poiketa tästä lainmukaisesta perimisjärjestyksestä ja luovuttaa omaisuutta myös ensimmäisen parenteelin ulkopuolelle, on hänen laadittava sitä koskeva testamentti.

4.3.1.2 Lakiosan suhde testamenttausvapauteen

Testamenttausvapauden näkökulmasta rintaperillisen oikeus lakiosaan tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että perinnönjättäjän laatimasta pätevistä testamentista riippumatta ensimmäiseen parenteeliin kuuluva perillinen on oikeutettu lakiosansa suuruiseen määrään jäämistöstä.⁸⁸ Lakiosa on luonteeltaan tahdonvaltainen oikeussuojakeino, eli rintaperillisen on sitä erikseen vaadittava määräajan puitteissa uhalla, että oikeus menetetään.⁸⁹ Rintaperillisen vaatiessa lakiosaansa testamentinsaajalta, sovelletaan

⁸⁵ Jaettavalla jäämistöllä tarkoitetaan kaikkea sitä perittävän omistamaa omaisuutta, mikä jää jäljelle velkojen vähentämisen jälkeen. Jos perittävä oli naimisissa ja puolisoilla oli avio-oikeus toistensa omaisuuteen, on ennen jakoa toimitettava omaisuuden ositus. Siinä perittävälle tuleva avio-osa määrittää jäämistön, mihin rintaperillisen lakiosaoikeus kohdistuu. *Aarnio – Kangas* 2009 s.115.

⁸⁶ Perillisten yhdenvertaista kohtelua toteuttava tasajaon periaate ilmenee perintökaareissa ennen kaikkea lain mukaisessa perimisjärjestyksessä (PK 2. luku) ja pesänjakajan suorittamaa toimitusjakoa koskevissa jako-ohjeissa, joiden mukaan: ”pesänjakajan on suoritettava jako siten, että kullekin osakkaalle annetaan osa kaikenlaatuisesta omaisuudesta (PK 23:8)”. *Saarenpää* 1980 s.13-14.

⁸⁷ Tässä on kuitenkin huomattava esimerkiksi enakkoperintöä koskeva sääntely (PK 6 luku), minkä johdosta henkilön reaalisesti jaossa itselleen saama osuus jäämistöstä voi olla muuta kuin yhtä suuri muihin perillisiin verrattuna. Näin enakkoperintösääntelykin osaltaan toteuttaa tasajaon periaatteen toteutumista huomioimalla perinnönjättäjän eläessään tekemät lahjoitukset perillisasemassa olevalle henkilölle.

⁸⁸ *Aarnio – Kangas* 2009 s.821.

⁸⁹ Määräajasta ja vaatimuksen vastaanottajasta säädetään perintökaareissa seuraavasti: ”Perillisen on vedottava testamentin tehottomuuteen ilmoittamalla lakiosaa koskeva vaatimuksensa testamentin saajalle haastemiehen välityksellä tai muutoin todistettavasti kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun testamentti on annettu 14 luvun 4 §:n 1 momentissa säädetyllä tavalla tiedoksi perilliselle.” Pakoilevan testamentin saajan tapauksessa lakiosailmoitus on myös mahdollista julkaista virallisessa lehdessä

heidän suhteeseensa perintökaaren 7 luvun 5§:ää, minkä mukaan testamenttia pidetään tehottomana perillistä kohtaan siltä osin kuin se estää tätä saamasta lakiosaansa tai rajoittaa perillisen määräämisvaltaa lakiosana tulevasta omaisuudesta.⁹⁰ Pykälän sanonta ”siltä osin” ilmaisee testamentin tulkintaa koskevan periaatteen. Lakiosavaatimus ei tee sen kanssa ristiriidassa olevaa testamenttia kokonaan pätemättömäksi. Sen sijaan testamenttia sovelletaan niin pitkälle kuin se on mahdollista ilman, että rintaperillisen oikeutta lakiosaan rajoitetaan. Tässä tulkinnan tavoitteena on testamentin tekijän tahdon kunnioittaminen.

Korkein oikeus otti kantaa lakiosaoikeuden kanssa ristiriidassa olevan testamentin tulkintaan vuonna 2002 antamassaan ennakkopäätöksessä (KKO:2002:23). Tapauksessa aviopuolisot Arne ja Martta olivat tehneet keskinäisen testamentin, jonka mukaan toisen heistä kuoltua omaisuus oli menevä täysin omistusoikeuksin eloonjääneelle puolisolle. Martan kuoltua ei tehty ositusta tai perinnönjakoa eikä Arne tiedottanut testamentista puolisoiden yhteiselle ottolapselle Taistolle. Jäätyään leskeksi Arne teki testamentin, jossa hän määräsi kuolinpesänsä jakamisesta siten, että 50 prosenttia siitä oli menevä ottolapselle Taistolle sekä tämän lapsille Annelle ja Ramille. Toiset 50 prosenttia hän testamenttasi veljensä lapsille Teuvolle, Kaukolle ja Terholle. Aarnen kuoltua Taisto vaati lakiosaansa. Asianosaiset olivat yhtä mieltä Taistolle kuuluvan lakiosan määrästä, mikä oli 62,5 prosenttia Aarnen kuolinpesän omaisuudesta. Erimielisyys koski testamentin tulkintaa tilanteessa, jossa testamentin sanamuodon mukainen täytäntöönpano estyi lakiosavaatimuksen johdosta. Korkein oikeus piti Aarnen testamentin sanamuotoa yksiselitteisenä ja katsoi Aarnen määränneen koko jäämistöstään ottamatta huomioon lakiosasäännöksiä. Tulkintansa lähtökohdaksi Korkein oikeus otti testamentin sanamuodon ja päätarkoituksen. Oikeus totesi testamentin tekijän tahtona olleen pesän omaisuuden jakaminen tasan kahden sukulaistahon kesken. Lakiosavaatimus kuitenkin esti tämän tarkoituksen toteuttamisen sellaisenaan. Tässä tilanteessa Korkein oikeus katsoi, että testamentin tavoite on toteutettava niin pitkälle kuin mahdollista, vaikka se johtaa testamentissa nimeltä mainittujen Annen ja Ramin jättämiseen jaon ulkopuolelle. Oikeus piti koko vapaaosan (37,5%) jakamista lakiosavaatimuksesta kärsimään joutuneelle sukulaistaholle eli veljen lapsille, sellaisena menettelynä, joka parhaiten vastasi testamentin tekijän tarkoitusta. Tällä päätöksellä Korkein oikeus poikkesi testamentin sanamuodosta huolehtien samalla sekä lakiosaoikeuden toteutumisesta että testamentin tekijän tahdon kunnioittamisesta.

mainitussa määräajassa. (PK 7:5.3) Testamenttimääräyksen sijaan lakiosavaatimus voi perustua myös perittävän eläessään suorittamaan lahjaan tai ylisuuren henkivakuutusmaksuun. Tällöin kuuden kuukauden määräaika ei noudateta. Lakiosailmoitukseen sovelletaan individuaaliperiaatetta, minkä mukaan jokaisen lakiosaperillisen on itsenäisesti vaadittava lakiosaansa. *Aarnio – Kangas* 2009 s.913-914.

⁹⁰ Tehottomuuden korjaamiseksi säännös oikeuttaa testamentin saajan maksamaan lakiosan rahana jäämistöomaisuuden sijaan. Halutessaan testamentin tekijä voi kuitenkin poistaa rahamaksun mahdollisuuden määräämällä siitä testamentissa.

Lakiosasäännöstö rajoittaa väistämättä perinnönjättäjän testamenttausvapautta. Ainoastaan perintökaaren 15 luvun 4§:n tiukkojen perinnöttömäksi tekemisen edellytysten täytyessä, perittävä voi määrätä testamentissa, että rintaperillisellä ei ole oikeutta lakiosaan. Testamentissa on mainittava määräyksen peruste. Perinnöttömäksi tekemisen perusteita perintökaaren mukaan ovat tahallinen rikos, jolla on syvästi loukattu perittävää tai hänen sukulaistaan, sekä perillisen jatkuvasti viettämä kunniaton tai epäsiiveellinen elämä.⁹¹ Perillinen voi myös menettää perillisasemansa suoraan lain nojalla. PK 15:1:n mukaan: ”Älköön kukaan saako perintöä tai testamenttia sen jälkeen, jonka kuoleman hän on tahallisesti aiheuttanut rikollisella teolla.” Lisäksi oikeus voi julistaa tahallaan testamentin salanneen tai hävittäneen henkilön menettämään oikeutensa perintöön tai testamenttiin (PK 15:2). Testamentin tekijä ei siis voi evätä rintaperilliseltä lakiosaoikeutta tai edes lykätä tämän oikeuden käyttämistä myöhempään ajankohtaan. Sen sijaan perittävä voi testamenttiehdolla pyrkiä vaikuttamaan rintaperilliseen tekemällä lakiosaan vetoamisesta epätydyttävää. Määräys on mahdollista muotoilla siten, että mikäli rintaperillinen vaatii lakiosansa perittävän kuoltua, tulee hän testamentin ehdon perusteella saamaan eloonjääneen puolison kuoleman jälkeen yhtäläillä ainoastaan lakiosansa.⁹²

4.3.2 Eloonjääneelle puolisolle kuuluvat PK 3 luvun 1a pykälän mukaiset oikeudet

4.3.2.1 Lesken hallintaoikeus

Avioliitossa olevien puolisoitten yhteiselämä on usein järjestetty vastaamaan arjessa sillä hetkellä vallitsevia olosuhteita, eikä heidän välillään välttämättä ole olemassa suunnitelmia tilanteen muuttumisen varalle. Tyypillisesti perhe rakentuu kahden

⁹¹ Aarnio – Kangas 2009 s.149-151. Säännöstä tulkittaessa määräävää ei ole se kehen itse teko on välittömästi kohdistunut, vaan ennen kaikkea tarkastelu on suunnattava rikollisen teon loukkaavuuteen. Säännöksen soveltamiseksi ei kuitenkaan riitä pelkkä perittävän kokema loukkaantuneisuuden tunne. Teon on itsessään oltava oikeudenvastainen ja rikokseksi määritelty sekä toteennäytetty. Korkeimman oikeuden ratkaisu 1987:131 koski PK 15:4:n tulkintaa. Tapauksessa kihlakunnanoikeus kumosi testamentin määräyksen perinnöttömäksi tekemisestä, koska oli jäänyt näyttämättä, että tahalliset rikokset olisivat syvästi loukanneet testamentin tekijöitä. Toisin sanoen kihlakunnanoikeus edellytti todistelua teon vaikutusten kohdistumisesta perittäviin. Korkein oikeus katsoi, että riittävää perinnöttömäksi tekemisen kannalta oli useisiin vakaviin ja tahallisiin rikoksiin syyllistyminen, vaikkakaan ne eivät välittömästi kohdistuneet testamentin tekijöihin.

⁹² Kolehmainen – Rabinä 2012 s.92.

toisilleen läheisen ihmisen kiinteälle rinnakkaiselolle, missä monet taloudelliset velvoitteet ja oikeudet kietoutuvat yhteen. Tällöin pariskunta on monessakin mielessä riippuvainen toinen toisestaan. Voimassa olevien perintösäännösten vuoksi puolison kuolema voi jättää lesken taloudellisesti vaikeaan asemaan. Ensinnäkin lakimääräisen perimysjärjestyksen mukaan perittävän lapset perivät pesän ennen leskeä.⁹³ Ruotsissa lesken suojaa voidaan pitää näiltä osin vahvempana, sillä Ruotsin perintökaaren (ärvdabalk) nojalla leskellä on perintöoikeus ennen yhteisiä rintaperillisiä.⁹⁴ Toiseksi perintökaaren lakiosajärjestelmä koskee ainoastaan ensimmäiseen parenteeliin kuuluvia perillisiä, mikä tarkoittaa sitä, että perittävä voi sulkea lesken perintöoikeuden pois testamentilla. Lainsäätäjä on kuitenkin katsonut kohtuulliseksi taata leskelle vähimmäissuojatason, mikä ulkoisista tekijöistä riippumatta antaa turvaa leskelle uudessa elämäntilanteessa.

Perintökaaren 3 luvun 1a pykälän ensimmäisessä momentissa todetaan: *”Eloonjäänyt puoliso saa pitää kuolleen puolison jäämistön jakamattomana hallinnassaan, jollei rintaperillisen jakovaatimuksesta tai perittävän tekemästä testamentista muuta johdu.”* Tästä virkkeestä käy ilmi ns. jakamattomuussuoja, minkä mukaan leski saa pitää jakamattomana hallinnassaan kaiken kuolleen puolisolle kuuluneen omaisuuden.⁹⁵ Näin laajana lesken hallintaoikeus toteutuu ainoastaan siinä tapauksessa, että perittävän rintaperillinen, testamentinsaaja tai leski itse, ei tee aloitetta jäämistön jakamisesta lesken elinaikana.⁹⁶ Mikäli jakovaatimus esitetään, lesken oikeus kaventuu vähimmäissuojaksi ja tilanteeseen sovelletaan PK 3:1a.2§:ää. Pykälässä säädetään, että jakovaatimuksista huolimatta eloonjäänyt puoliso saa pitää jakamattomana hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn tai muun jäämistöön kuuluvan

⁹³ Lakimääräinen perimysjärjestys on kirjattu PK:n 2 ja 3 lukuihin. Ensimmäiseen parenteeliin kuuluvat rintaperilliset, ja siinä on rajaton sijaantulo-oikeus. Mikäli perittävä oli naimisissa eikä häneltä jäänyt lapsia, jäämistö menee eloonjääneelle puolisolle. Seuraavana on vuorossa toinen parenteeli, mihin kuuluvat perittävän vanhemmat ja näiden jälkeen perittävän sisarukset. Myös tässä ryhmässä on rajaton sijaantulo-oikeus. Kolmannen parenteelin muodostavat perittävän isovanhemmat ja toissijaisina heidän lapsensa.

⁹⁴ Kuten ärvdabalk:in (1958:637) 3:1§:ssä todetaan: *”Var arvlåtaren gift, ska kvarlåtenskapen tillfalla den efterlevande maken”*. (<https://lagen.nu/1958:637>)

⁹⁵ PK 3:1a.1:n mukaista lesken oikeutta hallita koko jäämistöä jakamattomana nimitetään oikeuskirjallisuudessa vakiintuneesti lesken enimmäissuojaksi.

⁹⁶ Mikkola 2000 s.48.

lesken kodiksi sopivan asunnon.⁹⁷ Lisäksi puolisoitten yhteisessä kodissa oleva tavanmukainen asuntoirto- ja kaluste- ja laatu- ja kunnossapito on aina jätettävä jakamattomana lesken hallintaan.⁹⁸ Leski ei kuitenkaan saa pykälässä mainittuun asuntoon hallintaoikeutta silloin, kun kodiksi sopiva asunto sisältyy jo muutenkin hänen varallisuuteensa. Asunnon voidaan katsoa kuuluvan lesken varallisuuteen lähinnä silloin, kun se on lesken omistuksessa. Näin ollen pelkän vuokra- tai työsuhdeasunnon hallinta ei johda lesken suoja-oikeuden poistumiseen. Kodiksi sopivalla asunnolla tarkoitetaan säännöksessä ennen kaikkea asuntoa, mikä kokonsa, sijaintinsa ja mukavuutensa puolesta vastaa puolisoitten yhteisenä kotina käytettyä. Tässä harkinnassa, jonka ongelmatilanteissa suorittaa pesänjakaja keskittämisperiaatteen mukaisesti, annetaan objektiivisen näkökulman sijaan suurempi painoarvo lesken subjektiiviselle mielipiteelle.⁹⁹

Ennakkopäätöksessään vuodelta 2003 (KKO 2003:129) Korkein oikeus totesi PK 3:1a.2§: soveltamisesta, että koko säännöksen tarkoituksena on turvata lesken asuminen. Tässä oikeus piti lähtökohtana, että lesken asuminen tulee turvata mukavuustasoltaan puolisoitten yhteistä kotia vastaavana. Korkein oikeus myös viittasi aikaisempaan ratkaisuunsa (KKO 1992:94), jossa on katsottu, ettei leskeä voida velvoittaa muuttamaan asumistasoltaan vaatimattomampaan asuntoon. Oikeuskäytännössä on selkeästi nähtävissä periaate, jonka mukaan lesken elämisen laadun jatkuvuudelle on annettava keskeinen merkitys harkittaessa asunnon sopivuutta lesken kodiksi.

4.3.2.2 Perintökaaren lesken suojajärjestelmä testamentin tekijän kannalta

Perintökaaren 3 luvun mukainen oikeus hallita jäämistöä jakamattomana suojaa leskeä ensinnäkin silloin, kun ensin kuolleelta puolisoilta jää lapsia, jotka täten lakimääräisen perimysjärjestyksen mukaan syrjäyttävät lesken perillisasemasta. Toiseksi säännös turvaa lesken aseman tilanteessa, jossa perittävä on laatinut testamentin toisen edunsaajan hyväksi. Perinnönjättäjä ei voi testamentin määräyksellä evätä leskeltä lainmukaista hallintaoikeutta.¹⁰⁰ Sääntelyn pakottavuus rajoittaa täten perittävän

⁹⁷ Pykälää koskevissa lain esitöissä (HE 225/1982 vp) todetaan säännöksen eräänä tavoitteena olleen nimenomaan lesken asumisturvallisuuden parantaminen.

⁹⁸ Tavanomaiseen asuntoirto- ja kaluste- ja laatu- ja kunnossapitoon kuuluvat mm. huonekalut, kodinkoneet ja muut välittömästi asumista palvelevat esineet. Sen sijaan esimerkiksi erilaiset arvoesineet eivät sisälly tavanomaisuuden määritelmään. *Mikkola* 2000 s.52.

⁹⁹ *Mikkola* 2000 s.48-49.

¹⁰⁰ Teoksessa, *Aarnio – Kangas* 2009 s.114, kirjoittaja toteaa, että lesken sulkeminen tehokkaasti jäämistöstä testamentilla, on mahdollista ainoastaan perinnöttömäksi tekemisen edellytysten täyttyessä. Näin ollen puolison syyllistyminen tahalliseen rikokseen tai hänen viettämänsä kunniaton

testamenttausvapautta. Hallintaoikeuden luonteesta johtuen, rajoite on kuitenkin lähinnä käytännöllinen eikä suoranaisesti estä perittävää määräämistä omaisuudestaan testamentilla. Perittävä voi esimerkiksi testamentata asunto-omaisuutta haluamalleen henkilölle, joka pääsee menettelyn seurauksena asunnon omistajaksi tavalliseen tapaan. Testamentinsaajan omistusoikeutta jää kuitenkin rasittamaan asuntoon kohdistuva eloonjääneelle puolisolle kuuluva hallintaoikeus,¹⁰¹ mikä estää testamentinsaajaa ottamasta asuntoa omaan käyttöön sekä nauttimasta siitä mahdollisesti saatavasta tuotosta.

Testamentinsaajan ehkä pitkäkin odotus loppuu, ja testamenttiomaisuus siirtyy hänen haltuunsa, vasta eloonjääneen puolison oikeuden lakattua esimerkiksi lesken varallisuuden osaksi tulleen kodiksi sopivan asunnon johdosta tai viimeistään lesken kuoleman jälkeen.¹⁰² Perinnönjättäjän on hyvä ottaa huomioon nämä testamentinsaajan oikeutta kohtaavat rasitteet jäämistösuunnittelua tehdessään. Mikäli perittävä haluaa, että testamentin saaja voi hyödyntää jäämistöomaisuutta lesken eläessä, tulee hänen testamentata asunto-omaisuuden sijaan muuta omaisuutta. Muuhun omaisuuteen kohdistuvan lesken hallintaoikeuden testamentinsaaja kykenee sulkemaan pois tekemällä leskelle jakoa koskevan vaateen. Eloonjääneen puolison vastustaessa jakoa, testamentinsaaja voi hakea tuomioistuimelta pesänjakajan määräystä.¹⁰³

4.3.3 PK 8 luvun mukainen avustus ja hyvitys

4.3.3.1 Tavoitteena korjaava oikeudenmukaisuus

Perintöoikeudellinen tasajaon periaate pyrkii turvaamaan perillisten muodollista yhdenvertaisuutta perinnönjaossa. Periaatteen mukaan samassa asemassa olevia

taikka epäsideellinen elämä, voisi johtaa jäämistön hallintaoikeuden menettämiseen tätä koskevan testamenttimääräyksen nojalla.

¹⁰¹ PK 3:1a.3:n mukaan: *”Eloonjääneen puolison oikeuteen pitää ... omaisuutta hallinnassaan on vastaavasti sovellettava, mitä 12 luvussa on säädetty testamenttiin perustuvasta käyttöoikeudesta.”* Täten PK:n 12 luvun säännöksistä ilmenee lesken hallintaoikeuden sisältö. Hallintaoikeuteen kuuluu oikeus hallita omaisuutta ja saada sen tuotto. Kääntöpuolena lesken on samalla huolehdittava omistajan oikeudesta ja edusta hoitamalla omaisuutta hyvin, eikä hän saa sitä luovuttaa tai pantata ilman omistajan lupaa.

¹⁰² Oikeuskäytännössä on katsottu lesken asuntoa koskevan hallintaoikeuden voivan päättyä myös sen seurauksena, että leski muuttaa pysyvästi asumaan hoitokotiin (KHO:2012:106).

¹⁰³ *Kolehmainen – Rabinä* 2012 s.38-39.

perillisiä on kohdeltava samalla tavalla. Käytännössä tämä tarkoittaa jäämistöomaisuuden jakamista tasan perintöön oikeutettujen kesken. Tasajaon periaate onkin kaksitahoinen vaikutukseltaan. Yhtäältä se on sääntelyyn heijastuva ideologinen tavoite ja toisaalta taas muodollistekninen instrumentti jakotilanteiden suorittamisessa.¹⁰⁴

Muodollinen yhdenvertaisuus perinnönjaossa on hyvä lähtökohta. Oikeuselämässä esiintyy kuitenkin tilanteita, jolloin pelkistetyn tasajaon noudattaminen johtaisi epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen. Tähän ongelmaan puuttuu ajatus korjaavasta oikeudenmukaisuudesta. Se liittyy perillisen sosiaalisen turvallisuuden takaamiseen kohtuuttomilta tuntuvissa tilanteissa, ja heijastaa käsitystä, jonka mukaan jonkun oikeutta voidaan rajoittaa, mikäli sen tuloksena saavutetaan toiselle perilliselle oikeudenmukainen jako-osuus. Perintökaaren avustussäännökset perustuvat tämänkaltaiseen käsitykseen korjaavasta oikeudenmukaisuudesta. Yhtä lailla lakiosasäännösten kanssa, myös avustuksen taustalla on nähtävissä ajatus sukulaisuuteen perustuvasta elatus- ja huolenpitovastuusta.¹⁰⁵

4.3.3.2 Avustussäännöstö

Perintökaaren avustussäännökset on mahdollista, oikeustieteessä tehtyä systematisointia seuraten, jakaa kahteen pääryhmään. Tässä jaossa ryhmän jäsenyyden määrittelee avustusvaatimuksen kohde, mikä säännöksestä riippuen voi olla joko jäämistö tai testamentinsaaja. Näistä vain kuolinpesästä suoritettavat avustukset vaikuttavat suoraan perillisille kuuluvien jako-osuuksien määrään.¹⁰⁶ Kun taas testamentinsaajalta vaaditun avustuksen suoritus sijoittuu vasta jakotoimituksen jälkeiseen aikaan. Perintökaaren 8 luku koskee avustusta ja hyvitystä. Luvun ensimmäisen pykälän mukaan perittävän lapsella on oikeus saada kasvatustaan tai koulutustaan varten varoja, hänelle perintönä tulevan omaisuuden lisäksi, sen mukaan kuin olosuhteisiin nähden katsotaan kohtuulliseksi. Avustus suoritetaan kertakaikkisena määränä jäämistön säästöstä ennen

¹⁰⁴ Saarenpää 1980 s.57.

¹⁰⁵ Aarnio – Kangas 2009 s.1094.

¹⁰⁶ Aarnio – Kangas 2009 s.1095.

perintöä ja testamenttia, ja sitä voi saada enintään 21-vuotiaaksi asti.¹⁰⁷ Pykälä mahdollistaa perillisten eriävien henkilökohtaisten tarpeiden huomioonottamisen tilanteissa, joissa esimerkiksi joku lapsista tarvitsee koulutukseensa suhteellisesti enemmän varallisuutta kuin muut.¹⁰⁸ Koulutusavustuksen saamisen tarve ratkaistaan kokonaisarvioinnin pohjalta, missä tarkastelu suunnataan lapselle tulevan perintöosan riittävyteen hänelle koituihin kasvatus- ja koulutusmenoihin nähden. Avustusta ei myönnetä, mikäli menot voidaan kattaa jäämistöstä saatavalla osuudella.¹⁰⁹ Kasvatusta tai koulutusta varten annetun avustuksen suorittaminen johtaa käytännössä siihen, että lapsi saa jaossa itselleen suuremman perintöosan kuin mikä hänelle olisi perintökaaren säännösten mukaan kuulunut.¹¹⁰

PK 8:2:ssa säädetään kihlakumppanille ja leskelle tarkoitetusta avustuksesta. Sen edellytyksenä on, että hänen toimeentulonsa on heikentynyt perittävän kuoleman vuoksi. Lisäksi avustuksen on oltava tarpeen hänen toimeentulonsa turvaamiseksi.¹¹¹ Avustus suoritetaan jäämistöstä ja sen suuruus määräytyy kohtuusharkinnan tuloksena, jossa otetaan huomioon mm. eloonjääneen kumppanin varallisuus, tulojen määrä, ikä ja parisuhteen kesto. PK 8:8:n mukaan jäämistöstä suoritettavia rintaperilliselle ja leskelle myönnettäviä avustuksia on vaadittava viimeistään perinnönjaossa. Mikäli jakoa ei ole toimitettava, on eloonjääneen puolison avustusta vaadittava viimeistään omaisuuden osituksessa. Ensimmäiseen pääryhmään kuuluvaksi voidaan lisäksi laskea perintökaaren 18 luvussa säännelty pesänselvityksen aikainen avustus. PK 18:6:n mukaan: *”Eloojääneellä puolisoilla sekä turvattomilla lapsilla ja ottolapsilla on oikeus saada tarvitsemansa elatus pesästä niin kauan kuin se on selvitettävänä.”* Selvityksenaikaisessa avustuksessa huomionarvoista on, PK 8 luvun avustuksista poiketen, että sitä voidaan maksaa myös ylivelkaisessa kuolinpesässä eli pykälän

¹⁰⁷ PK 8:1.2:ssa säädetään avustukseen liittyvästä rajoituksesta siten, että avustuksen antamisella ei saa kuitenkaan vähentää sellaisen perillisen perintöosaa, joka sairauden tai muun sellaisen syyn vuoksi ei kykene elättämään itseään. Perinnön on lisäksi oltava hänelle tarpeellinen toimeentuloa tai elatusvelvollisuuden täyttämistä varten.

¹⁰⁸ Tällainen tilanne voi realisoitua esim. silloin, kun lapsista nuorimmaisella on vielä koulunkäynti kesken perinnönjättäjän kuollessa. Lohi 2011 s.329.

¹⁰⁹ Aarnio – Kangas 2009 s.1101-1102.

¹¹⁰ Lohi 2011 s.329.

¹¹¹ Avopuolisoiden yhteistalouden purkamista koskevassa hallituksen esityksessä vuodelta 2010 todetaan puolisoavustuksen antamisen tavoitteesta, että sen tarkoituksena ei ole korvata sosiaaliturvajärjestelmän tarjoamaa toimeentuloturva, vaan pehmentää ensin kuolleen puolison poismenon aiheuttamaa elämänmuutosta taloudellisesti.

mukainen oikeus elatukseen on vainajan velkojien oikeuksia vahvempi. Kyseessä olevaa avustusta voi saada ainoastaan elatukseen kuuluvia menoja varten.¹¹²

Toiseen pääryhmään kuuluvat testamentinsaajan osuudesta suoritettavat avustukset. Perintökaaren 8 luvun 3§ koskee tilannetta, jossa perittävän lapsi on sairauden tai muun sellaisen syyn vuoksi kykenemätön elättämään itseään. Tällöin hänellä on oikeus saada testamentinsaajalta avustusta, jos se katsotaan tarpeelliseksi kohtuullista toimeentuloa varten. Avustuksen tarpeellisuuden arvioinnissa tarkastelu suunnataan lapsen perintöosan ja hänen omistamansa muun omaisuuden määrään sekä näiden riittävyyteen lapsen toimeentulon kannalta.¹¹³ Perittävän lapsella on aina lakiosaoikeus, joten avustus täydentää rintaperillisen suojajärjestelmää tilanteessa, jossa pelkän lakiosan ei katsota riittävän turvaamaan lapselle kohtuullista toimeentuloa.¹¹⁴ Testamentinsaajan avustusvelvollisuuden ylärajana, on hänelle annetun testamenttiomaisuuden määrä.

Mikäli lakiosaan oikeutettu perillinen on testamentinsaajana, voidaan hänet velvoittaa suorittamaan avustusta vain siltä osin kuin hän on testamentilla saanut omaisuutta yli perintöosansa. Pykälän mukaan testamentinsaajaa koskevia säännöksiä avustusvelvollisuudesta sovelletaan myös sellaiseen lahjansaajaan, joka on saanut perittävaltä omaisuutta sellaisissa olosuhteissa tai sellaisin ehdoin, että lahja voidaan tarkoituksensa puolesta rinnastaa testamenttiin. Ilman tätä säännöstä perittävä voisi pyrkiä kiertämään testamentinsaajalle mahdollisesti lankeavaa avustusvelvollisuutta elinaikanaan tekemien lahjoitusten avulla. PK 8:3.3:n johdosta myös lahjansaaja voi joutua avustuksen suorittajaksi. Lahjan saajan avustusvelvollisuuden yläraja määräytyy yhtäläisesti testamentinsaajan velvollisuuden kanssa, eli avustuksen enimmäismäärä ei voi olla lahjoitetun omaisuuden käypää arvoa suurempi.

Myös perittävän vanhemmat voivat olla oikeutettuja avustukseen testamentinsaajalta tai testamenttiin rinnastuvan lahjan saajalta. PK 8:4:n mukaan: ”Mitä 3 §:ssä on sanottu

¹¹² Aarnio – Kangas 2009 s.1097-1098.

¹¹³ Kokonaisarvioinnissa otetaan lisäksi huomioon sosiaaliturvajärjestelmän kautta lapselle suoritettavat sosiaaliavustukset. Lohi 2011 s.335.

¹¹⁴ Aarnio – Kangas 2009 s.1115.

perittävän lapsesta, sovelletaan vastaavasti perittävän vanhempiin, milloin heillä on oikeus perintöön.” Näin ollen jos perittävän vanhempi on kykenemätön elättämään itseään sairauden tai muun sellaisen syyn takia, hän voi vaatia testamentinsaajalta avustusta. Avustuksen on oltava tarpeen hänen kohtuullista toimeentuloaan varten. Tarveharkinta nojaa yhtäläisiin perusteisiin kuin aiemmin käsitellyn perittävän lapsen avustusoikeuden kohdalla. PK 8:4:ään on lisäedellytyksenä kirjattu vaatimus vanhempien oikeudesta perintöön, millä tarkoitetaan sitä, että vanhempien on oltava perillisasemassa voidakseen vaatia avustusta. Koska perittävän vanhemmat ovat perimysjärjestyksessä vuorossa vasta rintaperillisen ja puolison jälkeen, rajaa lisäedellytys merkittävästi vanhempien oikeutta avustukseen.¹¹⁵ Avustusvaatimus on esitettävä testamentinsaajalle vuoden kuluessa siitä, kun avustukseen oikeutettu on saanut todistettavasti tiedon testamentista. Mikäli avustukseen oikeutetulle ei ole toimitettava tietoa testamentista, on vaatimus esitettävä vuoden kuluessa perunkirjoituksesta (PK 8:8).

4.3.3.3 Työhyvitys

Perintökaaren avustussäännösten yhteydessä säännellään myös sellaisen työn jälkikäteisestä korvaamisesta, mitä on ilman asianmukaista korvausta tehty perittävän hyväksi.¹¹⁶ Perintökaaren 8 luvun 5 pykälä koskee työhyvitystä. Sen mukaan työhyvitykseen on oikeutettu perillinen, joka on 18 vuotta täytettyään avustanut työllään perittävää tämän ammatin tai elinkeinon harjoittamisessa taikka tämän taloudessa. Tehdyn työn on täytynyt olla luonteeltaan jatkuvaa ja sellaista, josta perillinen ei ole saanut kohtuullista korvausta. Oikeus hyvitykseen toteutetaan suorituksena perittävän jäämistöstä ja hyvitysoikeus on olemassa vaikka työn tekemisestä ei ole laadittu osapuolten kesken sopimusta. Työhyvityssäännöstä sovelletaan työhön, mikä on tehty

¹¹⁵ *Aarnio – Kangas* 2009 s.1120.

¹¹⁶ Ennen työhyvityssäännöstä oikeuskäytännössä suhtauduttiin pidättyvästi kanteisiin, joissa vaadittiin perittävän eläessä tehdystä työstä työsuhteeseen perustuvaa palkkaa kuolinpesältä. Työsopimuslaki soveltui huonosti mainittuihin tapauksiin, mikä taas johti kohtuuttomuuksiin työn tekijän kannalta. Tämä synnytti tarpeen perintöoikeudelliselle sääntelylle. *Aarnio – Kangas* 2009 s.1120-1122. Vallinneen oikeustilan korjaustarvetta perusteltiin työhyvityssäännöksen lainvalmistelutöissä (HE 225/1982 s.6) todeten, että ”perillinen on siten saattanut tehdä pitkään työtä nimellisestä korvauksesta ehkä siinä erheellisessä luulossa, että perittävä muistaa häntä testamentilla.”

perittävän eläessä ja perittävän hyväksi.¹¹⁷ Oikeus hyvitykseen on kaikilla niillä henkilöillä, jotka ovat perillisasemassa perittävän kuolinhetkellä. Lakiosaoikeuden tavoin, hyvitysvaade on yksilöllinen ja sen voi tehdä kukin samaan perillisryhmään kuuluva henkilö itsenäisesti muista perillisistä riippumatta. Hyvitys maksetaan jäämistön säästöstä, joten sillä on vaikutusta perillisten jako-osuuksien suuruuteen. PK 8:5.3:n mukaan hyvityksen antamisella ei saa kuitenkaan loukata rintaperillisen oikeutta lakiosaan.¹¹⁸ Näin ollen lakiosaoikeudet on toteutettava täysimääräisesti ennen työhyvitysten suorittamista.

Hyvitysvaatimusta koskevista aikarajoista säädetään PK 8:5.2:ssa. Sen mukaan: *”Hyvitystä voidaan vaatia yhteensä enintään viideltä vuodelta, ei kuitenkaan työstä, joka on tehty aikaisemmin kuin kymmenen vuotta ennen perittävän kuolemaa.”* Viiden vuoden sääntö asettaa korvauksien määrälle ylärajan, sillä vaikka perillinen olisi avustanut perittävää työhyvitykseen oikeuttavalla tavalla pitempään kuin viisi vuotta, ei hyvitystä kuitenkaan myönnetä tätä pidemmältä ajanjaksolta. Hyvitystä laskettaessa voidaan siihen hyväksyä useita eri aikoina tehtyjä työsuorituksia, kunhan jokainen näistä ajanjaksoista täyttää vaatimuksen avustamisen jatkuvaluonteisuudesta. Sääntö sulkee myös pois laskuista kaikki riittävän kaukaiset työsuoritukset. Hyvitystä voi vaatia ainoastaan töistä, mitkä on tehty perittävän kuolemaa edeltävän kymmenen vuoden aikana.¹¹⁹ PK 8:5.3:n mukaan hyvityksen suuruutta harkittaessa on otettava huomioon jäämistössä olevien varojen summa, tehdyn työn laatu ja määrä, työntekijän ammattitaito, työstä jo saatu vastike sekä muut erityiset asianhaarat. Oikeuskäytäntö on hyvitysharkinnassa painottanut erityisesti jäämistöön sisältyvien varojen määrää siten, että jäämistön vähäisyys on säännönmukaisesti myös alentanut hyvityksen suuruutta.¹²⁰ Hyvityksen määrää koskevassa punninnassa yhtenä mittapuuna toimii vastaavasta työstä yleisesti maksettavan palkan suuruus. Tämä vertailu on kuitenkin ainoastaan

¹¹⁷ Perittävän kuoleman jälkeen kuolinpesän hyväksi tehty työ korvataan yleisten palkanmaksua koskevien oikeusohjeiden mukaisesti. *Aarnio – Kangas* 2009 s.1124-1125.

¹¹⁸ *Aarnio – Kangas* 2009 s.1125-1138.

¹¹⁹ *Aarnio – Kangas* 2009 s.1132.

¹²⁰ *Aarnio – Kangas* 2009 s.1133. Periaatetta on noudatettu esim. Turun hovioikeuden ratkaisussa 22.3.2007 S 06/850, missä jäämistön ollessa vähävarainen (87 000 €), tyttärelle annettiin hyvitystä halvaantuneen äitinsä 39 kuukautta kestäneestä hoitamisesta yhteensä 5460 euroa, eli 140 euroa kuukautta kohden.

suuntaa-antava ja lopullinen hyvityssumma on aina kohtuusarvioinnin tulos.¹²¹ PK 8 luvun 8 pykälän mukaan työhyvitystä on vaadittava viimeistään perinnönjaossa.

4.3.3.4 Avustus- ja työhyvitysvaatimukset testamenttausvapauden rajoittajina

Perintökaaren 8:6.1 määrittää jäämistön säästöstä suoritettavien avustusten, eli perittävän lapselle annettavan kasvatustukien (PK 8:1) ja puolisolle myönnettävän avustuksen (PK 8:2), sekä työhyvityksen (PK 8:5) suhdetta perittävän laatimaan testamenttiin. Säännöksen mukaan testamentti on tehoton siltä osin kuin se loukkaa oikeutta saada työhyvitystä tai kyseisiä tukia. Tätä tilannetta koskien oikeustieteessä on puollettu tulkintaa, minkä mukaan testamentinsaajalla on oikeus saattaa testamentti tehokkaaksi avustukseen tai hyvitykseen oikeutetulle osoitetulla rahasuorituksella.¹²² Perittävän lapsi voi vaatia avustusta toimeentuloaan varten testamentinsaajalta PK 8:3:n nojalla, minkä seurauksena jäämistön lopullinen jakautuminen poikkeaa siitä, mitä testamentin tekijä on tarkoittanut.¹²³ Avustuksen antamisen myötä testamentinsaajan osuudesta siirtyy omaisuutta perittävän lapselle. Samaan lopputulokseen johtaa myös perittävän vanhempien onnistuneesti tekemä avustusvaatimus PK 8:4:n nojalla. Testamentinsaajalla on halutessaan oikeus suorittaa avustus rahana saamansa omaisuuden sijasta.¹²⁴

Testamentinsaajan oikeus väistyy aina perintökaaren 8 luvun avustus- tai työhyvitysvaatimusten toteuttamisen tieltä. Näin ollen vaatimukset myös rajoittavat epäsuorasti perittävän testamenttausvapautta. Sinänsä pätevästi laaditusta testamentista huolimatta, perittävän on hyväksyttävä epävarmuus liittyen pk 8 luvun mukaisten suoritusten mahdollisuuteen. Perinnönjättäjä ei voi testamentissaan määrätä suoritettavan avustuksen tai hyvityksen kohtuullista määrää tai muutenkaan puuttua niiden toteuttamisen ehtoihin. Avustusten tai hyvitysten antaminen voi, jäämistövarojen

¹²¹ Lohi 2011 s.331.

¹²² Lohi 2011 s.334. Rahasuorituksen mahdollisuus voi kuitenkin estyä tilanteessa, jossa katsotaan saajan tarpeiden poikkeuksellisesti edellyttävän juuri tietyn jäämistöomaisuuden antamista. Lisäksi myös testamentin tekijän tahto voi toimia esteenä rahasuoritukselle.

¹²³ PK 8:3:n ja 8:4:n mukainen vaade ei aiheuta testamentin tehostomuutta, vaan saa aikaan testamentinsaajaan kohdistuvan velvoitteen. Lohi 2011 s.336.

¹²⁴ Lohi 2011 s.335.

riittämättömyyden vuoksi, johtaa testamentin täysimääräisen täytäntöönpanon estymiseen.¹²⁵ Testamentinsaajan avustusvelvollisuus voi enimmillään ulottua koko testamenttiomaisuuteen, mikä saattaa johtaa koko testamenttisaannon arvomääräiseen peruuntumiseen. Itse asiassa testamentin toteutumisen ei voida edes antaa merkitystä avustuksen tai hyvityksen suuruutta harkittaessa.¹²⁶ Testamentin tekijän olisikin hyvä tiedostaa PK 8 luvun mukaisten vaatimusten etusija testamenttiin nähden ja ottaa se huomioon jäämistösuunnittelua tehdessään esimerkiksi tarkastelemalla voiko jokin intressitaho olla oikeutettu kyseisiin suorituksiin.¹²⁷

5. TESTAMENTTIEHDOT JA EHDONLUONTEISET MÄÄRÄYKSET

5.1 Ehdot testamentin tekijän tahdon välineenä

5.1.1 Ehdon käsite

Ihmisten keskenään laatimat sopimukset rakentuvat ehtojen ympärille. Ehdoilla pyritään saamaan aikaan haluttu oikeusvaikutus. Ehdon käsitteellä on sekä arkikielessä että oikeuskielessä monia merkityksiä, ja se saa tarkemman sisältönsä soveltamisympäristönsä mukaan. Ehto sanaa voidaan käyttää kuvaamaan kaikkia kauppakirjaan liitettyjä kaupan sisältöä koskevia määräyksiä. Näin ollen lausekkeet kauppahinnasta, maksutavasta ja muista sopimuksen kohteista on katsottava kauppaehdoiksi. Oikeuskielessä ehdolle tavataan kuitenkin antaa tätä suppeampi merkitys. Sen mukaan ehto ymmärretään kuvaamaan niitä edellytyksiä, mitä oikeustoimen tekijät pitävät merkityksellisinä sopimuksen tarkoituksen toteutumisen kannalta. Ehtojen tarkoituksena, yleisesti ottaen, onkin sopeuttaa oikeustoimi vastaamaan erilaisia tulevaisuuden mahdollisuuksia ja olosuhteiden vielä epävarmaa kehitystä.¹²⁸ Testamenttioikeuden terminologiassa ehdon käsite ymmärretään äskeisessä suppeammassa merkityksessä.

¹²⁵ *Kolehmainen – Rabinä* 2012 s.73.

¹²⁶ *Lohi* 2011 s.331.

¹²⁷ *Kolehmainen – Rabinä* 2012 s.74.

¹²⁸ *Kivimäki – Ylöstalo* 1981 s. 291. Teoksessa kirjoittaja jakaa ehdot varsinaisiin ehtoihin (kuten lykkäävät ja purkavat ehdot) ja epävarsinaisiin ehtoihin (oikeusehdot, nykyisyyteen tai menneisyyteen kuuluvat tapaukset, välttämättömät ehdot ja mahdottomat ehdot).

Ehdot on vallitsevan oikeustieteellisen käsityksen mukaan tapana jakaa varsinaisiin ehtoihin, mihin kuuluvat sekä purkavat että lykkäävät ehdot, ja ehdonluonteisiin määräyksiin, joista tärkeimmät ovat ns. tarkoitelmääräykset ja eräät legaatiksi luokiteltavat ehdonkaltaiset lausumat.¹²⁹ Laissa ei Suomessa ole mitään säännöstä testamenttiin otetusta varsinaisesta ehdosta. Näin ollen kysymykset tällaisen ehdon sitovuudesta yleensä tai yksittäistapauksellisessa käytännön tilanteessa, on jätetty testamentin tulkinnan varaan. Vakiintunut käytäntö lähtee siitä, että testamentinsaajan toimintavapautta rajoittava ehto on sitova, kunhan sitä ei ole pidettävä lain tai hyvän tavan vastaisena taikka mahdottomana toteuttaa. Ehdon sitovuuden hyväksymisen lähtökohta on seurausta testaattorin itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta sekä testamentinsaajaa koskevasta sopimusvapauden periaatteen sovellutuksesta, minkä mukaan testamentin saajalla on oikeus joko torjua testamentti osittain tai kokonaisuudessaan taikka vaihtoehtoisesti hyväksyä ehto itseään sitovaksi. Kukaan ei voi tulla vastoin tahtoaan sidotuksi testamentissa olevaan ehtoon, mutta toisaalta testamentista hyötymisen edellytyksenä voi hyvinkin olla testaattorin tahdon seuraaminen.

5.1.2 Ehtojen tulkinta

Testamenttia on luonteensa mukaisesti pidetty lahjan kaltaisena yksipuolisena oikeustoimena, mistä johtuen testamenttiasiakirjaa tulkittaessa ei noudateta samoja tulkintaohjeita kuin vastikkeellisten oikeustoimien sisältöä selvitellessä.¹³⁰ Perintökaaren luvuissa 11 ja 12 (5.2.1965/40) säädetään testamentin tulkinnasta.¹³¹ Tulkintaa koskevia säännöksiä tarkasteltaessa on huomioitava se lähtökohta, että ne ovat luonteeltaan dispositiivisia, eli testamentin tekijä voi halutessaan poiketa niistä

¹²⁹ Katso teos *Calonius* 1946 s. 514, missä Matthias Calonius jakaa testamenttiin liitetyt ehdot tahdonvaltaisiin (ehdon toteutuminen riippuu testamentinsaajan toiminnasta), sattumanvaraisiin ("Cajus olkoon perilliseni, jos hänen ensimmäinen lapsensa on poika") ja sekaluontoisiin ("jos hänestä tulee Tukholman raatimies").

¹³⁰ Näissä tulkinnan lähtökohtana on epäselvyyssääntö (in dubio contra stipulatorem), minkä mukaan epäselvää tekstiä tulkitaan laatijansa vahingoksi. Testamentin kohdalla tämä omavastuisuus sen sijaan puuttuu ja mahdollinen epäselvyys on ratkaistava siten, että testamentin kokonaisajatus toteutuu. *Aarnio – Kangas* 2008 s. 114.

¹³¹ Testamentin tulkintaa koskevaa säädöstä ei ollut lakiin kirjattuna ennen vuotta 1966, jolloin perintökaari (5.2.1965/40) astui voimaan.

asettamillaan määräyksillä.¹³² Perintökaaren mukaan määräävä tulkintaperiaate on testamentin tekijän tahto. Henkilökohtaisen tahdon keskeinen merkitys saa aikaan tulkintatilanteen muodostumisen luonteeltaan yksilölliseksi ja ainutlaatuiseksi. Tulkinnan lopputulos riippuukin yksinomaan asianomaisessa tapauksessa esillä olevasta tulkinta-aineistosta. Tulkinnan lähteinä voidaan käyttää kaikkea saatavilla olevaa aineistoa, joka vain jollain tavalla auttaa perittävän sielunmaiseman selkiyttämässä.¹³³ Aineistoksi soveltuu niin perinnönjättäjän henkilöhistoria yksityiskirjeineen kuin hänen tekemänsä oikeustoimet tai eri yhteyksissä antamansa lausumat.¹³⁴

Testamenttia on aina tulkittava sen tekijän tiedossa olevaa tarkoitusta vastaavasti. Mikäli tekijän tarkoitus ei ole tiedossa, tulkitaan testamenttia oletetun tarkoituksen mukaisesti.¹³⁵ Tämä perustavanlaatuinen lähtökohta testamenttiasiakirjan tulkinnalle on seurausta aiemmin tekstissä käsitellystä ja yleisesti kunnioitetusta testaattorin itsemääräämisoikeuden periaatteesta. Näin ollen se tarkoitus mitä testamentin tekijä haluaa testamentillaan toteuttaa, mikäli kyseisestä tarkoituksesta ei ole epäselvyyttä, ohittaa yksittäistapauksessa jopa asiakirjan selvän sanamuodon.¹³⁶

¹³² *Aarnio – Kangas* 2015 s.15. Sivulla todetaan ensisijaisena tavoitteena olevan testaattorin oletetun tahdon selvittäminen, ja vain jos siitä ei saada tietoa, turvaututaan PK 11 ja 12 lukujen oikeusohjeisiin.

¹³³ Tehtävä ei ole helppo, kuten teoksessa *Kaisto* 2015 s.537 todetaan ilmaisun antajan tarkoituksesta. Tarkoituksen selvittämisen vaikeus on seurausta tahdon luonteesta psyykkiseen maailmaan kuuluvana asiana, joka ei voi olla välittömän havainnon kohteena. Tahdosta voidaankin saada selkoa ainoastaan kohteen käyttäytymisen välityksellä.

¹³⁴ Lohi 2011 s.51.

¹³⁵ *Aarnio – Kangas* 2010 s. 552. Tekstissä kirjoittaja painottaa jokaisen tulkintatilanteen yksilöllisyyden merkitystä ja tulkinnan lopputuloksen riippuvaisuutta käytettävissä olevasta tulkinta-aineistosta kokonaisuudessaan. Ruotsin perintökaaren (ärvdabalk) testamentin tulkintaa koskevat säännökset noudattelevat samaa linjaa Suomen perintökaaren säännösten kanssa, kuten ÄB 11:1§:ssä todetaan: ”Åt testamente skall givas den tolkning som må antagas överensstämma med testators vilja”. Pykälää myös tulkitaan Suomessa ja Ruotsissa yhtenevästi, kuten Anders Agell:in aihetta koskevan teoksen sivuilta voidaan huomata (Testamentsrätt 1997). S. 67 hän tulkitsee edellä mainittua ÄB 11:1§:ää seuraavasti: ”Detta betyder i första hand, att man skall söka utröna vad han med testamentet verkligen har medvetet velat (hans verkliga vilja). Men vidare betyder det, att man också får suppleta med vad han på goda grunder kan antagas ha velat under förutsättningar, som kanske inte förelåg, när testator tänkte över situationen, eller som i varje fall inte var medvetna för honom (testators hypotetiska vilja).” Lähtökohtaisesti tulkinta siis nojaa testamentin tekijän todelliseen tahtoon. Jollei se kuitenkaan ole tiedossa, tulkitaan sitä perittävän oletetun tarkoituksen mukaisesti.

¹³⁶ Oikeuskirjallisuudessa tulkintaohjetta nimitetään subjektiivisen tulkinnan periaatteeksi. Ks. tästä *Aarnio – Kangas* 2008 s. 527, sekä *Aarnio – Kangas* 2010 s. 552. Subjektiivisen tulkinnan periaatteen noudattamisesta seuraa tulkitsijalle asetettava vaatimus testamentin kokonaisajatuksen selvittämisestä. Tällä tarkoitetaan tulkittavan yksityiskohdan tarkastelua osana muuta testamenttikokonaisuutta, sekä vastaavasti testamentin ymmärtämistä osana laajempaa toimintakokonaisuutta. Testamentin on näyttydyttävä mainitussa tarkastelussa ehjänä kokonaisuutena. *Aarnio – Kangas* 2015 s.124.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätös vuodelta 1992 (KKO:1992:24) havainnollistaa hyvin subjektiivisen tulkinnan periaatteen ensisijaisuutta. Tapauksessa kaksi sisarusta oli laatinut keskinäisen testamentin käyttäen apunaan asiakirjakaavakokoelmaa. Testamentin sanamuodon mukaan eloonjäänyt sisar sai hallita kaikkea pesän omaisuutta jakamattomana kuolemaansa saakka. Sisaren S kuoltua asia eteni käräjäoikeuteen, missä eloonjäänyt sisar E vaati tuomioistuinta vahvistamaan, että keskinäisen testamentin sisällöllä oli tarkoitettu antaa eloonjääneelle sisarelle täysi omistusoikeus kaikkeen ensiksi kuolleen sisaren jäämistöön ja että tämä oli ollut myös sisaren S viimeinen tahto. Sisar E vetosi siihen, että maallikkoina he olivat käyttäneet valmista asiakirjakaavaa tietämättä termin hallita juridista sisältöä ja merkitystä. Käräjäoikeus katsoi selvitetyn, että keskinäisen testamentin sisällöllä oli tarkoitettu antaa eloonjääneelle sisarelle täysi omistusoikeus kaikkeen ensiksi kuolleen sisaren jäämistöön. Tuomioistuin perusteli ratkaisuaan mm. hallita termin tarkalla juridisella sisällöllä, mikä korkean sivistystason omaavalle maallikollekin on tuntematon. Lisäksi oikeus katsoi tulleen näytetyksi, että sisarusten tarkoituksena oli ollut huolehtia toisistaan vanhuudenpäivinä. Hovioikeus sen sijaan katsoi, että opillisesti sivistyneet testamentin tekijät olivat asiakirjakaavoja soveltaessaan saaneet riittävän opastuksen toimelleen ja näin ollen perusteita testamentin selkeästä sanamuodosta poikkeamiseen ei ole ollut. Asia eteni edelleen korkeimpaan oikeuteen, missä ratkaisun perustelut olivat seuraavat: ”Testamentin laatimisesta ja allekirjoittamisesta esitetyistä todistajankertomuksista sekä sisarusten välisestä läheisestä ja toisistaan huolehtivasta suhteesta esitetyn näytön perusteella on pääteltävissä, että testamentin tekijät, joilla ei ole ollut rintaperillisiä, ovat testamentin sanamuodosta huolimatta tarkoittaneet, että eloonjäävä sisar saa täyden omistusoikeuden ensin kuolleen omaisuuteen.”

Ohje testamentin tekijän tahdon selvittämiseksi on luettavissa perintökaaren 11 luvun 1 pykälästä, jossa sanotaan näin: ” *Testamentti on niin tulkittava, että tulkinnan voidaan otaksua vastaavan testamentin tekijän tahtoa. Sen vuoksi on tämän luvun säännöksiä noudatettava vain, mikäli ei testamentin määräyksestä, sen tarkoitukseen ja muihin olosuhteisiin nähden, ole katsottava muuta johtuvan. Jos testamentti on kirjoitusvirheen tai erheellisen sanonnan vuoksi saanut toisenlaisen sisällön kuin mitä testamentin tekijä on tarkoittanut, pantakoon testamentti kuitenkin täytäntöön, mikäli oikea tarkoitus saadaan selville.*” Pykälän toisen momentin lausuma testamentin erheellisestä sanonnasta viittaa juuri edellä mainittuun tilanteeseen, jossa selvä sanamuoto syrjäytyy testaattorin tarkoituksen toteutumisen tieltä. Ensimmäisessä momentissa käytetty ilmaisu: ”*mikäli ei testamentin määräyksestä ... ole katsottava muuta johtuvan*”, on ymmärrettävissä siten, että perittävän tahdon tulkinnan lähtökohtana voidaan pitää testamenttiasiakirjaan otettua sanallista tarkoituksen ilmausta eli määräystä.

Korkein oikeus vahvisti sanamuodon ensisijaisuutta koskevan tulkintaperiaatteen ennakkopäätöksessään vuodelta 2002,¹³⁷ johon viittasin myös lakiosaa käsittelevässä jaksossa. Tapauksessa viimeksi kuollut puoliso oli tehnyt testamentin, missä puolet omaisuudesta oli määrätty puolisoiden ainoalle pojalle ja tämän lapsille sekä toinen puoli testamentin tekijän veljien lapsille. Rintaperillisen tekemä lakiosavaatimus kuitenkin esti testamentin täytäntöönpanon sen sanamuodon mukaisesti, jolloin testamenttia tulkittiin siten, että vapaaosa kokonaisuudessaan oli jaettava veljien lapsille. Perusteena toimi arvio siitä, mitä testaattori olisi määrännyt, jos hän olisi ottanut lakiosasäännösten vaikutukset huomioon. Tuomionsa perusteluissa Korkein oikeus lausui soveltamansa tulkintaperiaatteen: ”*Pesänjakajan tavoin Korkein oikeus pitää testamentin sanamuotoa ja päätarkoitusta tulkinnan lähtökohtana.*”

Testamentin sanamuodon merkitys ei kuitenkaan näyttäydy aina selvänä ja yksiselitteisenä. Tällöin tulkitsijan on ensimmäiseksi suoritettava sanonnan erittely, jonka lähtökohdaksi on otettava testamentissa käytettyjen käsitteiden tavanomainen merkitys.¹³⁸ Tulkitsijan tulee erityisesti kiinnittää huomiota testamentin tekijän noudattamaan tapaan käyttää kieltä ja sen ilmaisuja, eikä hän voi lähteä liikkeelle sanontojen juridisesta merkityksestä. Tilanteessa, jossa käsitteillä voidaan nähdä useita vaihtoehtoisia merkityssisältöjä, tulkitsijan on täsmennettävä testamenttia käytettävissä olevan aineiston nojalla. Pyrkimyksenä on löytää testamentin ilmaisulle se kontekstuaalinen merkitys, jota testamentin laatija on sitä tehdessään tarkoittanut. Jotta sanojen tulkitseminen testaattorin tahtoa kuvastavalla tavalla olisi mahdollista, on tulkitsijan varhaisessa vaiheessa selvítettävä testamentin pääajatus, jonka mukaan testamentin tekijän erilaiset määräykset ja tarpeet on mahdollista asemoida suhteessa toisiinsa.¹³⁹

Testamentin sanamuodon ollessa siten tulkinnanvarainen, että testamentin tekijän tarkoitus ei sitä tutkimalla selviä, on tällöin tarkastelu ulotettava tapauksen muihin olosuhteisiin. Perintökaaren 11 luvun 1 §:ssä käytetään ilmausta: ”*muihin*

¹³⁷ KKO:2002:23

¹³⁸ *Aarnio – Kangas* 2008 s.125. Tekstissä kirjoittaja painottaa sitä seikkaa, että kyseessä ei ole niinkään yksittäisten sanojen merkityksen etsiminen, vaan tulkitsijan on lähdettävä siitä olettamuksesta, että testamentti on sisäisesti johdonmukainen kokonaisuus, josta hänen on pyrittävä tulkinnalla eliminoimaan mahdolliset ristiriitaisuudet.

¹³⁹ *Aarnio – Kangas* 2008 s.128.

*olosuhteisiin*¹⁴⁰ *nähdessä*”. Sillä viitataan testamenttitekstin ulkopuoliseen tulkinta-aineistoon. Subjekttiivisen tulkinnan periaatteen kautta tulkitsijalla on oikeus käyttää testamentin ulkopuolista tulkinta-aineistoa rajoituksetta, kunhan sillä on yhteys tulkinnan kohteeseen.¹⁴¹ Käyttökelpoista tulkinta-aineistoa ovat esimerkiksi testamentin liitteet, testaattorin itsensä antamat selitykset sekä todistajien kertomukset tai muu sellainen aineisto, joka osoittaa, mitä testamentin tekijä on tiennyt tai miten hän on asioita arvioinut testamentin tekohetkellä.

Testamenttiehdot, suppeammassa oikeusteknisessä merkityksessään, ovat osa testamenttiasiakirjan tekstiä ja niihin pätevät yhtäläillä testamentin yleiset tulkintaohjeet. Testamenttiehtojen kohdalla tulkinnalla määritetään erilaisten ehtokäsitteiden rajat. Tämä on tärkeää, koska erilaisilla testamenttiin liitetyillä ehdoilla, neuvoilla ja ehdonluonteisilla määräyksillä on erilaiset oikeusvaikutukset, mihin kuuluvat esimerkiksi niiden rikkomisesta aiheutuvat toisistaan kovastikin poikkeavat oikeusseuraamukset. Varsinaisista testamentin saajaa sitovista ehdoista poiketen erilaisten neuvon, toivomusten ja suositusten liittäminen testamenttiasiakirjaan ei velvoita niiden kohdetta. Tämän kaltaisten hurskaiden toiveiden toteutuminen tulevaisuudessa jää riippuvaiseksi testamentinsaajan omastatunnosta. Oikeuskirjallisuudessa väljää ja epämääräistä ehtoa pidetään usein neuvonluonteisena, eikä siis kohdettaan oikeudellisesti sitovana.¹⁴² Oikeuskirjallisuudessa vakiintuneen kannan mukaan varsinaisen ehdon purkavan tai lykkäävän luonteen ollessa epäselvä, katsotaan se tällöin purkavaksi. Ehdonluonteinen määräys tulkitaan vastaavanlaisessa tilanteessa lähinnä tarkoitemääräykseksi.¹⁴³

5.2 Sallitut ehdot

5.2.1 Jako varsinaisiin ehtoihin ja ehdonluonteisiin määräyksiin

¹⁴⁰ Matti Norri toteaa artikkelissaan testamentin tulkintaan liittyvistä olosuhteista, että ei ole lainkaan olemassa yleistä, kaikkiin soveltuvaa olosuhdetta eli asiain tilaa, vaan tarkastelu on aina tapaussidonnaista siten, että merkityksellisinä olosuhteina on pidettävä asioita, jotka liittyvät perittävään, perillisiin ja heidän välisiinsä suhteisiin suhteessa omaisuuteen. *Norri* 2005 s.345.

¹⁴¹ *Aarnio – Kangas* 2008 s.136.

¹⁴² *Aarnio – Kangas* 2008 s. 527, missä kirjoittajan esimerkki neuvonluonteisesta ehdosta: ”sillä edellytyksellä, että hän hoitaa hautapaikkaani ... niin, ettei tarvitse hävetä.”

¹⁴³ *Aarnio – Kangas* 2008 s. 528.

Epäselvissä tapauksissa ongelmia aiheuttava testamentin tulkintaan liittyvä kysymys koskee varsinaisten ehtojen ja erilaisten ehdonluonteisten määräysten erottamista toisistaan. Rajanvedolla on oikeudellista merkitystä silloin kun ehto tai määräys on syystä tai toisesta jätetty täyttämättä, sillä ehtojen ja ehdonluonteisten määräysten rikkomisen seuraamukset eriävät toisistaan.¹⁴⁴ Varsinaisen purkavan ehdon aktualisoituessa, testamentinsaaja menettää oikeutensa lähimmälle seuraantoon oikeutetulle. Ehdonluonteisen määräyksen noudattamatta jättäminen taas aiheuttaa sen, että ehdon sitovuuden kohteena oleva henkilö, voidaan velvoittaa täyttämään määräys. Yksiselitteistä vastausta kysymykseen, milloin jotakin määräystä voidaan pitää varsinaisena ehtona ja milloin taas tarkoitemääräyksenä, ei ole löydettävissä. Testamentin yleisten tulkintaohjeiden mukaisesti, määräävää tässä suhteessa on testamentin tekijän tahto ja oikeustoimelle liittäminen tarkoitus. Mikäli tarkoitusta ei ole kirjattu ylös testamentiksi laadittuun asiakirjaan, eikä siitä ole saatavissa muutakaan tarkoituksen laatua osoittavaa riittävää näyttöä, on testamentin tulkinnan ja olosuhteiden punninnalla selvitettävä testaattorin oletettu tarkoitus.

Asiaa voidaan lähestyä eri tulkintavaihtoehtoista seuraavien oikeusvaikutusten kautta, sillä koko rajanvedon käytännön merkityshän realisoituu vasta testamentinsaajan loukatessa testamenttiin liitettyä ehtoa tai määräystä. Näin ollen yksittäisessä tulkintatilanteessa on kiinnitettävä huomio siihen, kuinka merkityksellisenä asiana testaattori on pitänyt laatimansa ehdon tai määräyksen noudattamista. Ehdon täyttämättä jättämisen aiheuttama oikeusseuraamus riippuukin ratkaisevasti ehdon sisällöstä yksittäistapauksessa sekä sen asemasta testamenttikokonaisuudessa.¹⁴⁵ Jos testaattorin todellisesta tarkoituksesta ei ole löydettävissä riittävää näyttöä, on pohdittava oletettua tarkoitusta nimenomaan mainittujen testamentinsaajan laiminlyöntien oikeusvaikutusten kautta. Jos laiminlyönnin voidaan katsoa aiheuttavan testamentin sisältönä olevan olennaisen tarkoituksen toteutumatta jäämisen, on laiminlyönnistä seurauksena oikeudenmenetyks. Sen sijaan, jos testamentin vastainen toiminta ei vaaranna testamentin

¹⁴⁴ *Kivimäen ja Ylöstalon* teoksessa vuodelta 1981 kirjoittaja toteaa tarkoitemääräyksen eroavan ehdosta siinä, että sen oikeusvaikutus tulee voimaan heti ja velvoittaa testamentin saajan suoritukseen. Lykkäävän ehdon tapauksessa taas ehto velvoittaa testamentin saajaa vasta täyttymisen hetkellä ja näin ollen siirtää oikeusvaikutusta koskevan ratkaisun tulevaisuuteen.

¹⁴⁵ Ehdon luonteen määrittelyssä voidaan hyödyntää ns. intrinsivertailua. Sen mukaan testamentista ilmenevän veloitteen ja testamentista saatavan etuuden tulee olla sellaisessa suhteessa, että ajatus oikeudenmenetyksestä voidaan hyväksyä ehdon laiminlyönnin tapauksessa. *Aarnio – Kangas* 2008 s.550.

ensisijaisen tavoitteen täyttymistä ei menetyseuraamusta voitane pitää tarkoituksenmukaisena.¹⁴⁶

5.2.2 Lykkäävä ehto

Testamenttiin liitettyjen ehtojen avulla testamentin laatija voi määrittää testamentinsaajan oikeuksia ja velvollisuuksia. Ilman tällaista ehtoa testamentissa testamentinsaaja saa täyden määräämisvallan legaattiomaisuuteen legaatin täyttämisen jälkeen, tai yleisjälkisäädöksen nojalla saatuun omaisuuteen, kun perinnönjako on tullut lainvoimaiseksi.¹⁴⁷ Sitovilla ehdoilla tätä määräämisvaltaa voidaan rajoittaa tai muotoilla uudestaan.

Lykkäävä ehto siirtää testamentissa tarkoitettua oikeuden voimaantumista asettamalla testamentin täytäntöönpanon riippuvaiseksi määräyksen toteutumisesta. Perittävä voi esimerkiksi määrätä, että testamentinsaaja saa ensin testamenttiomaisuuteen hallintaoikeuden, mikä muuttuu määrääjän kuluttua omistusoikeudeksi.¹⁴⁸ Lykkäävä ehto on testamentinsaajaa sitova¹⁴⁹ ja se voidaan liittää testamentissa koskemaan sekä irtainta omaisuutta että kiinteistöä. Testamenttiomaisuuden haltuunotto ja samalla ehdon noudattamisen laiminlyönti oikeudettoman edun nautinnan kautta voi johtaa hyvitysvelvollisuuteen sille, jolle etu jälkisäädöksen mukaan olisi kuulunut.¹⁵⁰

Usein käytetty esimerkki lykkäävästä ehdosta on toissijaisen testamentinsaajan määrääminen. Tämä on sallittu ja käyttökelpoinen tapa huolehtia siitä, että

¹⁴⁶ *Aarnio* 1978 B s.182. Pohtiessaan kahtiajakoa testamenttiehtoihin ja tarkoittemääräyksiin Aarnio jakaa käsiteltävät määräykset positiivisiin määräyksiin, mitkä velvoittavat testamentin saajan tekemään jotakin (esim. hoitovelvoite, minkä laiminlyönnin voidaan yleensä katsoa aiheuttavan testamentin saajan oikeudenmenetyksen), sekä negatiivisiin määräyksiin, mitkä asettavat velvoitteen pidätyä jostakin toimesta (esim. luovutuskielto, minkä täyttämättä jättäminen lähtökohtaisesti johtaa luovutuksen tehottomaksi julistamiseen).

¹⁴⁷ *Aarnio – Kangas* 2010 s.516.

¹⁴⁸ *Aarnio – Kangas* 2015 s.577. Helsingin hovioikeus käsitteli määrääjän kulumiseen liittyvää lykkäävää testamenttiehtoa vuonna 1994 (93/1064.) Tapauksessa testamentti edellytti asunto-osakkeiden omistusoikeuden siirtymisen ehtona asumista huoneistossa yhtä jaksoisesti viiden vuoden ajan. Ehto satoi testamentinsaajaa.

¹⁴⁹ Ehtojen mahdollisesta lain tai hyvän tavan vastaisuudesta taikka mahdottomuudesta katso jakso 6.4.

¹⁵⁰ *Aarnio – Kangas* 2008 s.530.

testamenttiomaisuus koituisi useamman läheisen henkilön hyödyksi. Ehdon avulla omaisuus menee ensin tietyille henkilöille ja vasta sitten, kun hänen oikeutensa lakkaa esimerkiksi kuoleman johdosta, omaisuus siirtyy lopulliselle saajalle. Verrattain uudessa korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä vahvistetaan lykkäävän ehdon testamentinsaajaa sitova vaikutus.

Korkeimman oikeuden tapauksessa vuodelta 2007 (KKO:2007:21) henkilö A oli testamentissaan määrännyt omaisuutensa täydellä omistusoikeudella pojalleen B:lle ja B:n kuoleman jälkeen tämän rintaperillisille. A oli määrännyt myös, ettei B:n puolisoilla ollut avio-oikeutta tuohon omaisuuteen. Ennen kuolemaansa B lahjoitti valtaosan omaisuudestaan puolisolleen. Tuomioistuin lähti tapauksessa tutkimaan oliko puoliso velvollinen palauttamaan lahjoituksella saamansa omaisuuden arvon B:n pojalle.

Tuomion perusteluissa korkein oikeus toteaa lähtökohtaisen menettelyn tämänkaltaisissa tapauksissa olevan seuraavan: ” *Tällaista toissijais määräyksen sisältävää omistusoikeustestamenttia koskevien vakiintuneiden tulkintasääntöjen mukaan ensisijaisella saajalla on kuitenkin elinaikanaan oikeus määrätä siitä omaisuudesta, jonka hän on saanut testamentilla.*” Näin ollen ensisijainen saaja, tässä tapauksessa B, olisi vapaa määräämään saamastaan omaisuudesta ja halutessaan oikeutettu luovuttamaan sitä myös vastikkeetta.¹⁵¹

Tapauksen ratkaisussa korkein oikeus kuitenkin poikkeaa edellä mainitusta vakiintuneesta tulkintasäännöstä ja antaa suuremman painoarvon jutun olosuhteille, testamentin tekijän tarkoitukselle sekä oikeusjärjestyksen suojaamille arvoille todetessaan: ” *Korkein oikeus katsoo, että B on ryhtynyt näihin lahjoituksiin kiertääkseen A:n testamentin toissijais määräyksestä johtuvaa testamenttauskieltoa. Lahjoituksilla on huomattavilta osin tehty tyhjäksi A:n testamenttiin sisältynyt toissijais määräys. Lopputulos on ollut testamentin tekijän tarkoituksen vastainen.*” Oikeusjärjestyksen suojaamiin arvoihin korkein oikeus ottaa kantaa toteamalla, että vaikka lakiin ei sisälly säännöstä lahjan arvon palauttamisesta tällaisessa tapauksessa, niin on selvää, ettei oikeusjärjestys anna suojaa testamenttauskiellon kiertämisen kaltaiselle moitittavalle menettelylle. Ratkaisussaan Korkein oikeus velvoitti puolison palauttamaan lahjana saamansa omaisuuden arvon B:n pojalle.

5.2.3 Purkava ehto

Purkava ehto asettaa testamentista johtuvan oikeuden pysyvyyden riippuvaiseksi jonkin toisen seikan toteutumisesta. Nimensä mukaisesti ehdon täytyminen saa aikaan testamentinsaajalle myönnetyn edun lakkaamisen. Se onko ehdon luonne purkava vai

¹⁵¹ Toki testamentissa on täysin mahdollista tätäkin oikeutta rajoittaa. Kyseisessä oikeustapauksessa näin ei oltu menetelty.

lykkäävä ratkaistaan epäselvissä tapauksissa yleisten testamentin tulkintaperiaatteiden mukaan. Silloin kun tulkinta ei tue kumpaakaan vaihtoehtoa, ehtoa pidetään lähtökohtaisesti purkavana.¹⁵² Jäämistöoikeudessa esiintyvä tyypillinen purkava ehto on esim. uudelleenavioitumisehto, mikä puolisoiden keskinäiseen testamenttiin lisättynä voi antaa toissijaisille perillisille oikeuden vaatia perinnönjakoa lesken eläessä siinä tapauksessa, että leski avioituisi uudestaan.¹⁵³ Purkava ehto ei sitovuudeltaan poikkea edellä mainitusta lykkäävästä ehdosta. Rajankäynti ehtojen lukemisesta purkaviin tai lykkääviin on merkityksellinen erityisesti perintöveroa määrättäessä. Lain mukaan perintöveroa on maksettava perintönä tai testamentilla saadusta omaisuudesta, siitä hetkestä alkaen, kun perittävä kuolee.¹⁵⁴ Pääsääntö verovelvollisuuden alkamisajankohdasta pätee silloinkin, kun omaisuutta on siirretty purkavaa ehtoa käyttäen. Sen sijaan lykkäävän ehdon tapauksessa, vastaanottajan verovelvollisuus alkaa vasta omaisuuden saamisesta.

Edellä mainitusta testamenttiehdon tulkintaa koskevasta rajankäynnistä oli kyse Uudenmaan lääninoikeuden ratkaisussa vuonna 1988 (LO 28.1.1988 65/III). Tapauksessa perinnönjättäjän testamentin mukaan testamentinsaaja oli saava asunto-osakeyhtiön osakkeet siinä tapauksessa, että hän perheineen on viidentoista vuoden kuluessa perittävänsä kuolemasta asunut yhtäjaksoisesti huoneistossa vähintään viisi vuotta. Testamentinsaaja oli asiaa lääninoikeudessa ratkaistaessa asunut huoneistossa noin kolme vuotta. Perintöverolautakunta katsoi, että testamentinsaaja oli saanut asunto-osakkeet purkavin ehdoin ja määräsi täten hänelle perintöveron. Lääninoikeus tulkitsi ehtoa tästä poiketen, ja katsoi, ettei testamentinsaaja ollut vielä saanut asunto-osakkeisiin omistusoikeutta. Näin ollen tulkinnan mukainen johtopäätös oli, ettei testamentinsaajalle tullut vielä määrätä perintöveroa. Lääninoikeus siis piti testamenttiehtoa luonteeltaan lykkäävänä.

Purkavat ja lykkäävät ehdot tunnetaan myös jäämistöoikeuden ulkopuolella ja ne ovatkin suuresti käytettyjä erityisesti kiinteistöjä koskevissa kaupoissa. Maakaaren (12.4.1995/540) 2:2 koskee purkavaa ja lykkäävää ehtoa sallimalla ne tietyin rajoituksin

¹⁵² Sama tulkinnallinen lähtökohta on voimassa myös common law-oikeuden piirissä. Tästä kts. *Mackie* 1998 s.40, missä todetaan: "Where it is doubtful whether a condition be precedent or subsequent the Court prima facie treats it as being subsequent."

¹⁵³ *Aarnio – Kangas* 2008 s.530.

¹⁵⁴ Perintö- ja lahjaverolaki (12.7.1940/378) 2:4.1 ja 2:5.

kiinteistöjen vaihdannassa.¹⁵⁵ Maakaari rajoittaa ehtojen käyttöä asettamalla määräyksen voimassaolon ehdoksi sen maininnan kauppakirjassa. Tämä onkin luontevaa, sillä testamentin tavoin kiinteistön kauppa on määrämuotoinen oikeustoimi. Testamenteissa käytetyistä varsinaisista ehdoista poiketen maakaaren 2:2.2:n mukaan ehdon sitovuuden voimassaoloaika on enintään viisi vuotta kaupantekopäivästä.¹⁵⁶ Testamentissa olevalle varsinaiselle ehdolle vastaavan kaltaista rajoitusta voimassaololle ei ole asetettu.¹⁵⁷ Silloin kun testamentin saaja on luonnollinen henkilö, ääri raja ehdon voimassaololle muotoutuu perintökaaren (5.2.1965/40) 9:2 §:n mukaan: ”*Testamentti muun henkilön kuin testamentin tekijän kuolinhetkellä elävän taikka sitä ennen siitetyn ja sittemmin elävänä syntyvän hyväksi on tehoton.*” Näin ollen testamentinsaajana ja sen ehtojen kohteena voi olla vain henkilö, joka on elossa testaattorin kuolinhetkellä tai siitetty sitä ennen. Testamentin vaikutusta ei voida ulottaa koskemaan tätä myöhempää ajanjaksoa. Testamenttiin liitetyn purkavan ehdon täytyessä, testamentin saaja joutuu luopumaan testamentissa määrätystä omaisuudesta sen hyväksi, jolle se lakimääräisen perimyksen tai testamentin nojalla kuuluu.

5.2.4 Tarkoitemääräykset

Tarkoitemääräyksellä tarkoitetaan testamenttiin liitettyä ehtoa, millä testamentin tekijä voi supistaa tai laajentaa testamentinsaajan normaalia omistajan määräämisvaltaa. Testaattori voi esimerkiksi velvoittaa testamentinsaajan tiettyyn suoritukseen tai määrätä, että hänen on sallittava muiden käyttää testamenttiomaisuutta

¹⁵⁵ Myös Ruotsin maakaari, jordabalk (1970:994), sallii sekä purkavien että lykkäävien ehtojen käytön. Lain 4 luku koskee ehdollista kauppaa ja sen 4 pykälässä säädetään: ”*Köps fullbordad eller bestånd får ej göras beroende av villkor under mer än två år från den dag då köpehandlingen upprättades. Har längre tid avtalats, är köpet ogiltigt. Om tiden ej bestämts, skall den anses vara två år.*” Lakitekstissä purkavien ja lykkäävien ehtojen sääntely on yhdenmukaista ja huomionarvoista verrattuna Suomen sääntelyyn on se, että Ruotsissa kauppakirjaan liitetyn ehdon enimmäismääräaika on kaksi vuotta kauppakirjan laatimisesta. Tähän kahden vuoden sääntöön on kuitenkin olemassa merkittäviä poikkeuksia, jotka jätetään tässä käsittelemättä. Niistä lisää kts. Niemi 2016 s.140.

¹⁵⁶ Jokela – Kartio – Ojanen 2008 s.75. Kirjoittaja toteaa, että vaikka purkavat ja lykkäävät ehdot ovat lähtökohtaisesti sallittuja, ei se tarkoita sitä, että tällaiset ehdot eivät olisi kohtuuttomina soviteltavissa OikTL 36 §:n nojalla. Tämä huomio tuo mielestäni hyvin esille perustavaa laatua olevan eron sopimussuhteessa sovellettavan sopimusvapauden periaatteen ja testamenttioikeudellisen testaattorin itsemääräämisoikeuden välillä. Kun sopimussuhteissa suojataan laatijan vastapuolta kohtuuttomilta sopimusmääräyksiltä, niin testamentti nähdään yksipuolisena oikeustoimena, minkä tarkoitus on toteuttaa yksinomaan laatijansa tahtoa. Lakia varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (13.6.1929/228), sovittelua koskevine säännöksineen, sovelletaan ainoastaan sopimussuhteeseen.

¹⁵⁷ Mikään ei toki estä testaattoria määräämästä testamenttiehdon soveltamiselle aikarajaa.

määrätarkoitukseen.¹⁵⁸ Tarkoitemääräys on testamentinsaajaa sitova ja määräyksestä sekä sen täytäntöönpanosta on säädetty perintökaaren (5.2.1965/40) 22 luvussa, mitä kokonaisuudessaan sovelletaan sekä erityisjälkisaädökseen että tarkoitemääräykseen. Luvun 2 §:n mukaan: ” *Milloin erityisjälkisaädös (tai tarkoitemääräys) on jonkun perillisen tai testamentin saajan täytettävä, on hänen pantava jälkisaädös täytäntöön saatuaan haltuunsa sen täyttämiseen tarkoitettun omaisuuden. Jos hänen laiminlyönnistään johtuu, ettei hän ole sitä omaisuutta saanut, on hänen korvattava vahinko.* ”¹⁵⁹

Tarkoitemääräyksellä testamentinsaaja voidaan esimerkiksi velvoittaa huolehtimaan testaattorin hoitamisesta tai hänen avustamisestaan määrätyissä asioissa. Tällöin määräyksen mukainen suoritusvelvollisuus tulee täytettäväksi jo testamentin tekijän eläessä.¹⁶⁰ Tässä tulee hyvin esille testamentin luonteeseen oikeustoimena usein liitetyn vastikkeettomuusedellytyksen suhteellisuus. Hoitovelvoitteen kyseessä ollessa voidaankin testamenttiomaisuuden saamisen ja toisesta huolehtimismääräyksen välillä nähdä vastavuoroisuussuhteen olemassaolo, missä testamentinsaaja omalla suorituksellaan ansaitsee oikeutensa jäämistöön. Hoitovelvoite on mahdollista laatia koskemaan myös kolmatta henkilöä. Tällöin ehdon täyttäminen voi luonnollisesti sijoittua myös aikaan testamentin tekijän kuoleman jälkeen.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätös vuodelta 1963 (KKO:1963-II-81) koski juuri hoitovelvoitteen määräämistä kolmannen henkilön hyväksi. Siinä äiti oli liittänyt testamenttiinsa määräyksen, että hänen poikansa oli velvollinen antamaan täyden ylläpidon ja hoidon sairaalle sisarelleen koko tämän elinajaksi. Pojan tultua täysi-ikäiseksi äitinsä kuoleman jälkeen ja otettuaan testamenttiomaisuuden haltuunsa katsottiin, että kyseessä oleva määräys oli häntä sitova.¹⁶¹

¹⁵⁸ *Rautiala* 1986 s.52. Kirjoittaja määrittelee tarkoitemääräyksen testamenttiin liitetyksi määräykseksi, jossa kuolinpesälle tai testamentinsaajalle on pantu jokin suoritusvelvollisuus ilman, että millekään tietyille oikeussubjektille syntyy vastaavaa oikeutta. Tämä erottaa tarkoitemääräyksen velvoitelegaatista, missä perittävä on esim. määrännyt tietyn rahasumman maksettavaksi yksilöidylle kolmannelle henkilölle.

¹⁵⁹ Tarkoitemääräystä koskevan pykälän sisältö vastaa pitkälti Ruotsin perintökaaren (Ärvdabalk) 11 luvun 9 §:ssä säädettyä. Sen mukaan: Jos perillisen tai testamentinsaajien saamaa omaisuutta koskee tarkoitemääräys, heidän velvollisuutenaan on panna määräys täytäntöön. Pykälästä ja sen soveltamisesta tarkemmin katso *Walén* 1986 s.228.

¹⁶⁰ *Aarnio – Kangas* 2008 s.546.

¹⁶¹ Kolmannen henkilön hoitoa koskevan määräyksen liittämistä kiinteistön kauppakirjaan kts. korkeimman oikeuden päätös 1981-II-140. Siinä kauppakirjaan liitetyn määräyksen mukaan ostajan oli

Testamenttiin liitettävä velvollisuus huolenpitoon on oikeuskäytännön mukaan mahdollista laatia myös yksilöimättä määräyksen toteuttajaa, kuten oli toimittu tapauksessa KKO:1969-II-105.

Kyseisessä jutussa, testamentin tekijä A, oli nimeämättä ketään, määrännyt, että henkilö, joka huolehtisi ja hoitaisi häntä hänen kuolemaansa saakka, saisi hänen omaisuutensa täydellä omistusoikeudella. Korkein oikeus totesi henkilö B:n näin toimineen ja katsoi testamentin pätevästi tehdyksi B:n eduksi.

Tarkoitemääräyksen noudattamatta jättämisen oikeusvaikutukset poikkeavat varsinaisen ehdon loukkaamisen seuraamuksista, kuten aiemmin tekstissä on käynyt ilmi.¹⁶² Perintökaaren 22 luvun 7 §:n mukaan: ” Jos tarkoitemääräyksen täytäntöönpano on laiminlyöty, on jokaisella, jolla saattaa olla etua määräyksen täytäntöönpanosta, sekä pesänselvittäjällä, testamentin toimeenpanijalla, eloonjääneellä puolisoilla, niin myös perillisellä ja yleisjälkimmäisyyden saajalla sekä perillisen tai yleisjälkimmäisyyden saajan jälkeläisellä oikeus ajaa siitä kannetta.” Kanteen johdosta testamentinsaaja voidaan velvoittaa tarkoitemääräyksen toteuttamiseen.¹⁶³ Luonnollisen henkilön tapauksessa tarkoitemääräyksen velvoittavuuden ajallisen keston ääri raja määräytyy yhtäläisesti varsinaisen ehdon ulottuvuuden kanssa, eli jo mainitun perintökaaren 9:2 §:n mukaan. Sen sijaan tarkoitemääräyksen velvoittaessa oikeushenkilöä, PK 9:2 § ei sovelleta, joten määräyksen velvoittavuudelle ei ole säädetty ajan kulumiseen liittyvää takarajaa.

5.3. Kielletyt ehdot

5.3.1 Lainvastainen ehto

Oikeusjärjestys asettaa yksilöille erilaisia velvollisuuksia, jotka ovat systematisoitavissa positiivisiin ja negatiivisiin eli velvollisuuksiin joko tehdä tai pidättäytyä tekemästä

annettava sisarelleen asunto ja hoito hänen elinajakseen. Sisaren siirryttyä kunnalliskotiin hoidettavaksi korkein oikeus katsoi veljen velvolliseksi suorittamaan hänelle rahallista korvausta.

¹⁶² varsinaisten ehtojen ja tarkoitemääräysten rajanvetoon liittyvästä problematiikasta kts. jakso 6.3.1.

¹⁶³ Ehdotuksessa, *perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen vuodelta 1935*, on otettu kantaa kysymykseen käyttömääräyksestä aiheutuvan velvoituksen laajuudesta. Ehdotuksessa, velvoituksen kohteena olevan testamentin saajan vastuu rajoitetaan ulottumaan vain siihen omaisuuteen, millä käyttömääräys on tarkoitettu täytäntöön pantavaksi.

jotakin. Negatiivisia velvollisuuksia esiintyy erityisesti rikoslaisissa (19.12.1889/39), jossa sääntely ei rakennu suoranaisen kieltonormin muotoon, vaan rikossäännös pitää tavallisesti sisällään teonkuvauksen ja siitä säädetyn seuraamuksen.¹⁶⁴ Positiivisia käyttäytymisvelvollisuuksia on esimerkiksi merilain 6:11:ssä (15.7.1994/674), missä aluksen päällikkö velvoitetaan auttamaan merihädässä olevaa, sekä oikeudenkäymiskaassa (1.1.1734/4), jonka 17:9:ssä todetaan: ”*Jokaisella on velvollisuus saapua tuomioistuimeen kuultavaksi todistelutarkoituksessa ... jollei laissa toisin säädetä.*” Henkilö, jota lakisääteinen käyttäytymisvelvoite koskee, saattaa sopimusvapautensa nojalla sitoutua menettelyyn, joka on velvoitteen vastainen.¹⁶⁵ Oikeuskäytännössä lainvastaista tekoa koskevaa sopimusta on pidetty mitättömänä, eikä siihen perustuvalla vaatimuksella ole annettu oikeussuojaa.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa vuodelta 1937 (KKO:1937-I-26) A oli sitoutunut ostamaan B:lta tavaraa, jonka B oli ilmoittanut tullimaksua kavaltaen tuovansa maahan. Korkein oikeus katsoi, että koska sopimus kummankin siinä sitouduttua rangaistavaan tekoon oli mitätön, B ei voinut perustaa siihen kauppahintaa koskevaa velkomustaan. Samaan lopputulokseen korkein oikeus päätyi 20 vuotta myöhemmin antamassaan ratkaisussa (KKO:1957-II-41). Tapauksessa A oli myynyt B:lle tavaraa, mitä he molemmat pitivät salakuljetettuna. B maksoi tavaran vilpillisesti katteettomalla shekillä. B tuomittiin rangaistukseen petoksesta, mutta häntä ei velvoitettu korvaamaan A:lle shekin arvoa, koska oikeus katsoi, että se oli saatu maksuna rikollisella tavalla hankitusta tavarasta. Täten saatava ei ollut sellainen, että A olisi voinut saada tuomioistuimen päätöksellä B:n velvoitetuksi sen suorittamiseen.

Kiinteistön kauppaa sääntelevän maakaaren 2:11.1:n 4 kohdan mukaan kiinteistön kaupassa pätemätön on sellainen *ehto, joka rajoittaa ostajan henkilökohtaista vapautta tai joka on muutoin sopimaton taikka jonka noudattaminen on lainvastaista*. Tämä säännös ilmentää yleisen, kaikkia oikeustoimia koskevan periaatteen. Hallituksen esityksessä eduskunnalle maakaareksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 120/1994) todetaan edellä mainitun lainkohdan perusteluiden kohdalla, että *lainsäädännössä ei ole kirjoitettuna yleistä säännöstä, jonka mukaan hyvän tavan vastaiset tai lainvastaiset ehdot olisivat pätemättömiä. Vakiintuneesti kuitenkin katsotaan, ettei oikeussuojaa voida tällöin antaa*.

¹⁶⁴ Näin on toimittu esimerkiksi rikoslain 28:1:n kohdalla, jossa säädetään varkaudesta: ”*Joka anastaa toisen hallusta irtainta omaisuutta, on tuomittava varkaudesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi kuudeksi kuukaudeksi.*”

¹⁶⁵ Kaisto 2015 s.98-99.

Vakiintuneen jäämistöoikeudellisen käytännön mukaan kiellettyinä testamenttiehtoina pidetään lain tai hyvän tavan vastaisia ehtoja, sekä ehtoja, jotka ovat mahdottomia toteuttaa taikka testamentinsaajan kannalta kohtuuttomia.¹⁶⁶ Sallitun ehdon tulee olla oikeusjärjestyksen hyväksymä, eikä lainvastaista ehtoa voida tietenkään sellaisena pitää. Myös ehtoa, joka on kansainvälisen sopimuksen vastainen tai kansallisen asetuksen tai muun viranomaismääräyksen vastainen, pidetään lainvastaisena.¹⁶⁷ On kuitenkin muistettava kiinnittää huomiota pakottavien ja tahdonvaltaisten oikeussäännösten eroon. Dispositiivinen lainsäännös jo määritelmänsä mukaisesti oikeuttaa poikkeamaan siitä sopimuksella. Mikäli lainvastainen testamenttiehto koskee tahdonvaltaista säännöstä, ei sitä ole pidettävä kiellettynä laittomana ehtona. Se onko säännös käsitettävä pakottavaksi vaiko sellaiseksi ohjeeksi, mistä poikkeaminen on mahdollista, ratkaistaan kussakin yksittäistapauksessa tehtävällä lain tulkinnalla.¹⁶⁸

Edellä, jaksossa 4.3, käsittelin perintökaareen kirjattuja testamenttausvapauden lakisääteisiä rajoituksia. Niiden avulla lainsäätäjä on halunnut turvata tiettyjen perillistahojen oikeudet perittävän kuoleman jälkeen. PK 7 luvun säännökset rintaperilliselle kuuluvasta lakiosasta ja PK 3 luvun lesken suojasäännökset sekä PK 8 lukuun lisätyt avustuksia ja hyvityksiä koskevat säännökset, ovat testamentin tekijää kohtaan pakottavaa oikeutta. Olemassaolollaan mainitut lain säännökset rajoittavat testaattorin testamenttauskompetenssia, sillä niiden kanssa ristiriidassa olevia testamenttiehtoja pidetään tehottomina niihin vedonnutta perillistä kohtaan.

5.3.2 Hyvän tavan vastainen ehto

Yksityisautonomian idean mukaan yhteiskunta takaa sääntelytoimin yksilölle henkilökohtaisen vapauspiirin, minkä puitteissa ihminen on vapaa toimimaan omien tavoitteidensa mukaisesti ja omalla vastuullaan. Ajatuskulkua seuraamalla päästään

¹⁶⁶ Mahdottomat ehdot ja testamentinsaajan kannalta kohtuuttomat ehdot ovat luonteeltaan ja oikeusvaikutuksiltaan siten yhdenmukaisia, että käsittelen niitä molempia mahdottomia ehtoja koskevassa osiossa.

¹⁶⁷ *Aarnio – Kangas* 2008 s.564-565.

¹⁶⁸ *Hakulinen* 1956 s.104.

johtopäätökseen, minkä mukaan oikeustoimikelpoinen henkilö voi velvoittautua millaiseen suoritukseen tahansa, kunhan se ei ole lainvastainen. Tämä päätelmä sotii kuitenkin vallitsevaa moraalikäsitystämme vastaan. Kaikenlainen velvoittautuminen ei ole hyväksyttävää, jolloin sitä yleisesti pidetään hyvän tavan vastaisena. Hyvän tavan vastaisuus voi liittyä erilaisiin säännöksiin, mitkä on mahdollista ryhmitellä esimerkiksi seuraavasti. Kyse voi olla sellaisenaan hyvän tavan vastaisesta oikeustoimesta tai sen ehdosta. Hyvän tavan vastaisuus voi koskea myös menettelyä, millä oikeustoimi on saatu aikaan. Lisäksi on mahdollista, että oikeustoimen tekemisen motiivi on hyvän tavan vastainen tai että oikeustoimen kohdetta tarkoitetaan käyttää hyvän tavan vastaiseen toimintaan.¹⁶⁹ Tässä yhteydessä mielenkiinto kohdistuu hyvän tavan vastaisina pidettyihin ehtoihin.

Kuten jo todettua, meillä ei ole laissa yleistä säännöstä hyvän tavan vastaisista oikeustoimista, eikä myöskään perintökaari kiellä hyvän tavan vastaisia testamenttiehtoja. Hyvää tapaa koskevan säännön voidaan kuitenkin katsoa olevan voimassa yleisenä oikeusperiaatteena. Periaatteet ovat käyttäytymistä ohjaavia perusajatuksia, jotka saavat sisältönsä yhteiskunnallisista moraalinormeista. Periaatetta, jolla on liittynyt oikeudelliseen systeemiin, kutsutaan oikeusperiaatteeksi. Tätä liittynyt nimitetään institutionaaliseksi tueksi. Oikeusperiaate voi saada institutionaalista tukea lain säännöksistä, oikeuskäytännöstä ja lakien esitöistä sekä oikeustieteellisistä kannanotoista.¹⁷⁰

Hyvää tapaa koskevan säännön asemaa oikeusperiaatteena tukee se, että lain tasolla on voimassa useita erityissäännöksiä, jotka koskevat hyvän tavan vastaisuutta. Tästä on kyse edellä jo mainitussa MK 2:11 §:ssä, missä todetaan kiinteistön kaupassa käytetyn henkilökohtaista vapautta rajoittavan tai muuten sopimattoman ehdon olevan osapuolia sitomaton. Tällaisena hyvän tavan vastaisena kiinteistön kaupan ehtona voidaan pitää esim. ehtoa, joka velvoittaa ostajan solmimaan myyjän kanssa avioliiton.¹⁷¹

¹⁶⁹ *Kaisto* 2015 s.100.

¹⁷⁰ *Tolonen* 2003 s.42-43.

¹⁷¹ *Varallisuus-oikeus* (2012) s. 137.

Korkein oikeus otti kantaa kiinteistön kauppaan liittyvään avioliittoehtoon ratkaisussa KKO:1977-II-76. Tapauksessa myyjä edellytti tilansa ostajalta, että tämä solmisi avioliiton hänen kanssaan pian kaupanteon jälkeen. Ostaja oli käsittänyt tämän edellytyksen liittymän kauppaan. Kyseinen ehto jäi kuitenkin täyttämättä. Korkein oikeus otti asiaa koskevassa ratkaisussaan huomioon mm. sovitun vastikkeen alhaisuuden, ja katsoi kaupan tehdyn sellaisissa olosuhteissa, että ostajan oli kunnianvastaista ja arvotonta vedota siihen. Näin ollen kauppa ja ostajalle tilaan myönnetty lainhuuto julistettiin mitättömiksi.

OikTL 33§:n mukaan: ”*Oikeustointa, jota muuten olisi pidettävä pätevänä, älköön saatettako voimaan, jos se on tehty sellaisissa olosuhteissa, että niistä tietoisena olisi kunnian vastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen*”. Pykälässä moitittu menettely on rinnastettavissa luonteeltaan hyvän tavan vastaisuuteen. Kuluttajansuojalain¹⁷² toisen luvun ensimmäisessä pykälässä kielletään hyvän tavan vastainen markkinointi. Saman luvun toisessa pykälässä täsmennetään hyvän tavan vastaisuuden sisältöä toteamalla, että markkinointi on hyvän tavan vastaista ollessaan selvästi ristiriidassa yleisesti hyväksytyjen yhteiskunnallisten arvojen kanssa ja, että tämä toteutuu erityisesti silloin, jos sillä loukataan ihmisarvoa tai uskonnollista tai poliittista vakaumusta taikka siinä esiintyy henkilöön liittyvään seikkaan perustuvaa syrjintää.¹⁷³

Hyvän tavan vastaisuus ei ole sellainen tosiasia, mikä olisi mahdollista määrittää yleispätevästi. Hyvä tapa on arvopohjainen käsite, joka on sisällöltään sidoksissa aikaan ja paikkaan.¹⁷⁴ Näin ollen tilanteessa, jossa testamenttiehdon mahdolliseen hyvän tavan vastaisuuteen on otettava kantaa, joudutaan väistämättä toimimaan oikeusyhteisön arvojen ja moraalien tulkina. Hyvän tavan vastaisena on yleisesti pidetty moraalisesti sopimattomaan, epäsideelliseen käyttäytymiseen, velvoittavaa ehtoa.¹⁷⁵ Lisäksi sellaista ehtoa, millä nimenomaisesti on haluttu palkita rikollinen tai hyvän tavan vastainen teko, on pidetty hyvän tavan vastaisena.

¹⁷² Kuluttajansuojalaki (20.1.1978/38)

¹⁷³ Vastaavanlainen erityissäännös löytyy myös esim. työsopimuslaista (55/2001). TSL 3:3: ”Työntekijä ei saa tehdä toiselle sellaista työtä tai harjoittaa sellaista toimintaa, joka ... ilmeisesti vahingoittaa hänen työnantajaansa työsuhteissa noudatettavan hyvän tavan vastaisena kilpailutekona”.

¹⁷⁴ *Ämmälä* 2000 s.144.

¹⁷⁵ Teoksen *Aarnio – Kangas* 2008 sivulla 566 kirjoittaja mainitsee esimerkkinä ehdon, jonka mukaan testamenttiomaisuuden saaminen edellyttäisi oman lapsen raskaaksi saattamista. Kirjoittajan mainitsemaan tekoon velvoittava testamenttiehto olisi kylläkin jo lainvastaisena kielletty, sillä rikoslain (19.12.1889/39) 17 luvun 22 § kriminalisoi sukupuoliyhteyden lähisukulaisten kesken.

Epäsiveellistä toimintaa koskevasta vaatimuksesta oli kyse korkeimman oikeuden ratkaisussa vuodelta 2005 (KKO:2005:72). Tapauksessa henkilö A, joka harjoitti prostituutiota, oli vangittuna ollessaan estynyt harjoittamasta kyseistä toimintaa. Hän vaati kanteessaan mm. valtiolta korvausta ansionmenetyksestä vangitsemispäiviltään. Käräjäoikeus hylkäsi kanteen ansionmenetyksvaatimuksen osalta. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua. Asia eteni aina korkeimpaan oikeuteen asti. Perusteluissaan korkein oikeus pohti asian luonnetta oikeusjärjestyksen ja hyvän tavan vastaisuuden kannalta, ja totesi: *”lainvastaisia ja hyvän tavan vastaisia oikeustoimia ja sopimusehtoja on yleisesti pidetty pätemättöminä. Lähtökohta on, ettei sellaisia sopimuksia voida määrätä täytettäviksi eivätkä niihin perustuvat vaatimukset muutoinkaan saa oikeussuojaa, vaan niiden osalta noudatetaan niin sanottua puuttumattomuusperiaatetta. Tämä tarkoittaa sitä, että tuollaiseen sopimukseen perustuvaa saatavaa ei voida periä oikeusteitse. Vastaavasti oikeuskeinot eivät ole yleensä käytettävissä myöskään mahdollisesti jo suoritettujen maksujen takaisin saamiseksi edes siinä tapauksessa, että toinen osapuoli jättää hyvän tavan vastaisen sopimuksen mukaisen oman suoritusvelvollisuutensa täyttämättä.”* Korkein oikeus ei muuttanut hovioikeuden tuomion lopputulosta. Päätöksensä perusteluissa korkein oikeus vahvisti periaatteen, minkä mukaan hyvän tavan vastaisia oikeustoimia ja sopimusehtoja on pidettävä pätemättöminä. Analogian kautta oikeusohje ulottaa vaikutuksensa myös hyvän tavan vastaisten testamenttiehtojen tulkintaan.

Testamentinsaajan perus- tai ihmisoikeuksia rajoittava ehto katsotaan myös herkästi hyvän tavan vastaiseksi. Testamenteissa käytettyjä ehtoja, joiden on katsottu rajoittavan perus- tai ihmisoikeuksia, ovat esimerkiksi ehdot, joissa puututaan testamentinsaajan vapautteen solmia tai olla solmimatta avioliitto, taikka määrätään henkilön kuulumisesta uskontokunnan jäsenistöön.¹⁷⁶ Hyvänä esimerkkinä oikeuskulttuurin arvojen muutoksesta voidaan pitää suhtautumista perus- ja ihmisoikeuksiin. Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys, sekä lainsäätäjän työssä että etenkin tuomioistuinten ja viranomaisten toiminnassa, on voimakkaasti kasvanut muutaman viimeisen vuosikymmenen kuluessa. Tätä kehityskulkua ovat omalta osaltaan vauhdittaneet Suomen liittyminen Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen toukokuussa 1989, vuoden 1995 perusoikeusuudistus, minkä yhtenä julkituotuna tavoitteena oli vahvistaa perusoikeuksien suoraa sovellettavuutta tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa¹⁷⁷, sekä Suomen liittyminen Euroopan unioniin.

¹⁷⁶ Aarnio – Kangas 2008 s.566-567.

¹⁷⁷ Ojanen 2003 s.77. Samalla sivulla kirjoittaja toteaa, että keskeisenä pidäkkeenä perusoikeuksien vaikutuksille lainkäytössä, oli aiemmin, tapa katsoa perustuslain tulkinnan kuuluvan ainoastaan perustuslakivaliokunnan toimivaltaan.

Tämä kehitys on varmasti vaikuttanut myös testamenttiehdon hyvän tavan vastaisuutta koskevaan harkintaan, laajentaen kiellettyjen menettelytapojen aluetta. Y. J. Hakulinen on kirjoituksessaan¹⁷⁸ vuodelta 1956 pohtinut testamentin saajan henkilökohtaista vapautta rajoittavan testamenttiehdon hyvän tavan vastaisuutta. Hän toteaa avioliittovapautta rajoittavasta ehdosta, että joskus sellaisen taustalla oleva motiivi voi olla hyväksyttävä, kuten silloin, kun testamentin saaja on iäkäs henkilö, jolle avioliitto ei enää sovellu. Hakulinen jatkaa: ”*Mutta elleivät erityiset asianhaarat muuta osoita, avioliittovapautta rajoittava testamentin ehto on katsottava hyvän tavan vastaiseksi.*” Hakulisen kanta on mielenkiintoinen, siitä syystä, että hän selvästikin näkee avioliittovapautta rajoittavalle ehdolle oman käyttötarkoituksensa, joskin hän rajoittaa ehdon käytön vain tapauksiin, joihin liittyy erityisiä syitä.

Aika sekä käsitys perus- ja ihmisoikeuksien merkityksestä on muuttunut matkalla Hakulisen kirjoituksesta nykypäivään. Suomen perustuslain (11.6.1999/731) uudistuksessa vuonna 2000, lain toinen luku sai nimekseen perusoikeudet. Luvun 10 §, yksityiselämän suojasta, turvaa jokaisen yksityiselämän, mikä pitää sisällään myös vapauden solmia tai olla solmimatta avioliittoa.¹⁷⁹ Oikeutta, vapaasti päättää avioliiton solmimisesta tai solmimatta jättämisestä, voitaneen nykyään pitää sellaisena yksityiselämän suojan ydinalueeseen kuuluvana oikeutena, minkä rajoittamista testamenttiehdon avulla, voidaan samalla pitää myös merkitykseltään huomattavana perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamisena. Näin ollen, kyseisen sisältöisen ehdon liittämistä testamenttiin, olisi eittämättä pidettävä hyvän tavan vastaisena.

Tähän lopputulokseen on päätyneet myös korkein oikeus vuonna 1945 (KKO:1945-I-18). Tapauksessa A oli testamentissaan määrännyt, että hänen jäämistönsä oli tuleva B:lle. Testamentin ehtona oli kuitenkin, että jos B menisi naimisiin tai muuten viettäisi yhdyselämää C:n kanssa, niin jäämistö oli jaettava lakimääräisen perimyksen mukaan. Korkein oikeus katsoi, että koska ehto oli laadittu estämään B:tä avioitumasta tai muuten olemaan yhdessä C:n kanssa, niin oli sitä pidettävä hyvän tavan vastaisena ja täten pätemättömänä. Näin ollen, korkein oikeus katsoi, ettei ehdon noudattamatta jättäminen tehnyt testamenttia mitättömäksi.

¹⁷⁸ Hakulinen 1956 s.111.

¹⁷⁹ Suurelta osin vastaava oikeus sisältyy myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) 8 artiklaan, mikä koskee oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta.

Testamentinsaajan valinnanvapauden rajoittamisen kieltä on oikeuskäytännössä laajentunut koskemaan, avioliittovapauteen puuttumisen lisäksi, myös muita henkilöä koskevia tärkeitä asioita, kuten seuraavasta oikeustapauksessa voimme havaita.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä vuodelta 1956 (KKO:1956-II-40) testamentin tekijä oli laatinut testamenttiinsa ehdon, minkä mukaan jonkun lapsista muuttaessa pois kotoa ennen kuin testamentin tekijän jälkeen oli toimitettu perinnönjako, menettäisi tämä lapsi oikeutensa perintöön. Ehdon mukaan perinnönjako oli kuitenkin mahdollista toimittaa vasta sitten kun nuorin lapsista oli täyttänyt määräiän. Perheen tytär oli solminut avioliiton ja muuttanut pois kodista ennen ehtoon sisältynyttä ajankohtaa. Kanteessaan hän vetosi siihen, että ehto on hyvän tavan vastainen, eikä taten estänyt häntä saamasta osuuttaan isänsä jäämistöstä. Korkein oikeus hyväksyi kanteen.

Testamenttiin liitetyn ehdon hyvän tavan vastaisuuden arvioinnissa määrääviä eivät ole testamentin tekohetkellä vallitsevat moraalikäsitteet, vaan tarkastelun kohteeksi tulevat testamentin täytäntöönpanohetkellä olemassa olevat, oikeusyhteisön laajalti hyväksymät arvot.¹⁸⁰ Mikäli ehto katsotaan hyvän tavan tai lain vastaiseksi, pidetään sitä yleisesti mitättömänä, jolloin testamentti voidaan, ehdon estämättä, panna muilta osin täytäntöön.¹⁸¹ Perintökaaren 13 luvun 1 §:ssä on lueteltu ne perusteet, joihin vetoamalla testamentti voidaan julistaa pätemättömäksi. Hyvän tavan vastaisuus ei kuulu kyseisten moiteperusteiden joukkoon, joten siihen ei tarvitse reagoida testamentin

¹⁸⁰ Kirjassa *Kolehmainen - Rabinä* 2012 s.92 Antti Kolehmainen ei kuitenkaan pidä täysin merkityksettömänä sitä seikkaa, että onko ehto alun perin ollut hyväksyttävä. Hänen mielestään ehdon alkuperäinen hyväksyttävyyden nostaa sen kielletyksi katsomisen kynnyksestä myöhemmässä tarkastelussa.

¹⁸¹ *Aarnio – Kangas* 2008 s.565-566. *Y.J. Hakulinen* toteaa kirjoituksessaan vuodelta 1956 s.106, että oikeustieteessä ja lainkäytössä on esiintynyt kannanottoja, joiden mukaan laittomat tai siveettömät ehdot katsottaisiin pyyhityiksi, eikä koko testamenttia niiden johdosta mitättömäksi. Hakulinen vertaa tätä ajatustapaa (s.105) yleiseen kaikkia oikeustoimia koskevaan lähtökohtaan eli siihen, että osan mitättömyys aiheuttaa koko oikeustoimen pätemättömyyden. Hän päätyy pohdinnassaan siihen, että mikäli laiton tai siveetön ehto ei ole riippuvaissuhteessa muihin testamentin määräyksiin, on ainoastaan kyseistä ehtoa pidettävä mitättömänä. Sitä vastoin riippuvuuden vallitessa koko jälkisaadoksella käy mitättömäksi. Hakulisen kanta ei näytä edustavan nykyään yleistä mielipidettä pelkän ehdon pätemättömyydestä. Ruotsin perintökaarta (ärvdabalk) koskevassa kommentaariteoksessa vuodelta 2008 Gösta Walin pohtii kysymystä lain tai hyvän tavan vastaisten testamenttiehtojen oikeudellisesta kohtelusta (s.233). Hän toteaa, että asiasta ei olla täysin yksimielisiä. Lykkäävän ehdon kohdalla vallitseva käsitys on, että sellainen määräys, mitä on pidettävä lain tai hyvän tavan vastaisena, on mitätön. Kirjoittajan mukaan tämä tulkinta onkin kohtuulliselta tuntuva, etenkin ehdon ollessa vähämerkityksinen testamenttikokonaisuuteen nähden. Vanhemmat lain esityöt puolsivat vielä kantaa koko testamentin pätemättömyydestä kyseisessä tapauksessa. Lain tai hyvän tavan vastaista purkavaa ehtoa taas pidetään kirjoittamattomana ("oskriven"), mitä onkin pidettävä ymmärrettävänä, sillä ehdon tilan arvioinnin tullessa ajankohtaiseksi, on omaisuus jo testamentin saajan hallussa.

moitteelle varatun kuuden kuukauden kuluessa.¹⁸² Silloin kun kielletty testamenttiehto on laadittu purkavaan muotoon, testamentinsaaja voi vaatia kanteella vahvistettavaksi, ettei ehto sido häntä. Mikäli kanne hyväksytään, omaisuuden hallintaa koskevat rajoitukset poistuvat. Kiellettyä lykkävää ehtoa koskevan kanteen hyväksymisen johdosta, yhtenevällä tavalla edelliseen, ehdon sitomattomuus testamentinsaajaa kohtaan vahvistetaan, koska oikeuden syntymistä ei voida oikeudellisesti sitovalla tavalla asettaa riippuvaiseksi esimerkiksi hyvän tavan vastaisesta tai mahdottomasta asiasta.¹⁸³

5.3.3 Mahdoton ehto

Jo roomalainen oikeus tunsii sellaiset testamenttiehdot, joiden täyttämistä oli pidettävä mahdottomana (*condiciones impossibles*). Vallitseva mielipide kyseessä olevista ehdoista katsoi niiden olevan mitättömiä, jolloin testamentti voitiin jättää muilta osin voimaan.¹⁸⁴ Nykyään vakiintunut testamenttioikeudellinen käytäntö pitää kiellettyinä sellaisia ehtoja, jotka ovat joko mahdottomia täyttää tai kohtuuttomia testamentinsaajan kannalta.¹⁸⁵

Mahdoton purkava ehto voi johtaa tilanteeseen, ettei jälkisäädöstä enää ehtoon vetoamisen jälkeen voida panna ollenkaan täytäntöön. Tilanne voi syntyä silloin kun ehto muodostaa olennaisen osan testamentin pääajatuksista. Mahdoton, lykkäväksi muotoiltu, ehto voi myös ääritapauksessa johtaa koko testamentin vaikutusettomuuteen, sillä oikeuden syntymistä ei voida asettaa riippuvaiseksi asiasta, joka on mahdoton täyttää. Mahdottoman ehdon tilanteessa, viimeistään testamentin tulkinnalla ratkaistaan ehdon vaikutus koko testamentin pätevyYTEEN.¹⁸⁶

¹⁸² Perintökaaren 14 luvun 5 §:n mukaan kanne testamentin julistamiseksi pätemättömäksi on nostettava kuuden kuukauden kuluessa testamentin tiedoksisaannista.

¹⁸³ *Aarnio – Kangas* 2010 s.518.

¹⁸⁴ *Hakulinen* 1956 s.106.

¹⁸⁵ Teoksessa, *Aarnio – Kangas* 2008 s.568, kirjoittaja mainitsee esimerkkinä mahdottomasta ehdosta testamenttimääräyksen uida Helsingistä Tallinnaan huhtikuussa heti jäiden lähdettyä.

¹⁸⁶ *Aarnio – Kangas* 2008 s.569 todetaan oikeuskirjallisuuden suosimaksi kannaksi, että mahdottoman purkavan ehdon kohdalla, ainoastaan sopimaton ehto katsotaan pätemättömäksi. Sitä vastoin lykkävän ehdon tapauksessa, koko testamenttia pidetään vailla vaikutusta olevana.

6. LOPPUPÄÄTELMÄT

6.1 Näkökulma ongelman perusoikeudellisuudesta

6.1.1 Perusoikeuksien ristiriita

Tutkimuskysymykseni koskee perinnönjättäjän testamenttausvapautta ja tarkemmin sanottuna testamenttiehtoja sekä niiden käytön sallittavuutta. Oikeustieteessä vakiintuneen kannan mukaan testamenttiehdot ja ehdonluonteiset määräykset ovat sallittuja, kunhan ne eivät ole lain vastaisia, mahdottomia täyttää tai hyvän tavan vastaisia. Kahden ensimmäiseksi mainitun kriteerin täytyminen on sidottavissa objektiivisiin mittatikkuihin. Oikeusjärjestyksen tietolähteet kertovat lakia soveltavalle viranomaiselle ehdon lain mukaisuuden, kun taas yleisen elämäkokemuksen perusteella on mahdollista päätellä tietyn ehdon toteutuskelpoisuus. Hyvää tapaa koskeva sääntö asettaa lainkäyttäjän toisenlaisen ongelman eteen, sillä sitä ei ole mahdollista määrittää yleispätevästi. Hyvä tapa ei ole staattinen käsite, vaan se on sidoksissa aikaan ja muuttuu täten jatkuvasti.¹⁸⁷ Se saa sisältönsä yhteiskunnallisista arvo- ja moraalikäsitteistä, mikä tekee hyvän tavan vastaisuudesta käsitteenä hyvin tulkinnanvaraisen. Sen vuoksi ratkaisu testamenttiehdon hyvän tavan mukaisuudesta on aina tehtävä tapauskohtaisesti (*in casu*).

Hyvää tapaa koskevan vaatimuksen merkitys, testamenttiehdon pätevyyden harmaana alueena, luo tarpeen sen syvemmälle tarkastelulle. Aiemmin mainitsemani perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan, omaisuudensuojasäännös takaa yksilölle vallan hallita ja käyttää omaisuutta sekä myös vallan määrätä siitä.¹⁸⁸ Vanhastaan sopimusvapauden ja testamenttausvapauden on katsottu yleisinä oikeusperiaatteina saavan institutionaalista tukea Suomen perustuslain omaisuudensuojaa koskevasta

¹⁸⁷ Yleisten oikeusperiaatteiden muuttuminen on kuitenkin varsin hidas prosessi, mitä on mahdollista havainnollistaa Kaarlo Tuorin esittelemällä ajatuksella oikeuden eri tasoista. Teoksessaan vuodelta 2003 (s.36-62) Tuori jakaa oikeuden pintatasoon, oikeuskulttuuriin ja oikeuden syvärakenteeseen. Oikeusjärjestyksen pintataso käsittää lait ja muut säädökset, tuomareiden päätökset sekä oikeustieteen aikaansaannokset. Pintatason muutosnopeus on suurin. Oikeuskulttuuri muuttuu hitaammin ja se koostuu yleisistä opeista, eli eri oikeudenalojen yleisistä oikeuskäsitteistä ja yleisistä oikeusperiaatteista, sekä menetelmällisistä ainesosista. Hyvää tapaa koskeva oikeusperiaate sijoittuu oikeuskulttuurin tasolle. Oikeuden syvärakenne on tasoista kaikista pysyvin pitäen sisällään kaikkein perustavimmat oikeudelliset kategoriat sekä oikeusperiaatteet.

¹⁸⁸ Kts. jakso 4.2.

15§:stä.¹⁸⁹ Niiden ydinsisältö on tiivistettävissä henkilölle kuuluvaan oikeuteen määrätä omaisuudestaan. Toisen periaatteen kohdalla määräysvallan välineenä toimii useamman henkilön välillä laadittu oikeustoimi, ja toisen osalta taas määrämuotoinen jälkisaädös eli testamentti.

Siviilioikeuden dosentti Tuula Ämmälä toteaa, varallisuus oikeuden periaatteita koskevassa teoksessa¹⁹⁰, hyvän tavan vastaisuuden yleisenä oikeusperiaatteena muodostavan rajan sopimusvapaudelle. Hyvää tapaa koskevan säännön rajoittaessa testamenttiehtojen sitovuutta, muodostaa se samalla myös rajan perinnönjättäjän testamenttausvapaudelle. Laissa muuten varsin tarkasti säännelty testamenttausvapauden ala, törmää tässä kohtaa tulkinnalliseen epäselvyyteen. Hyvän tavan vastaisuutta käsittelevässä jaksossa, toin esille perus- ja ihmisoikeuksien korostuneen roolin hyvää tapaa koskevan säännön tulkinnassa. Perusoikeuksien yleismaailmallisen ja kansallisen merkityksen kasvu, vaikuttaa näin ollen voimakkaasti myös testamenttausvapauden tulkintaan. Lainsäätäjän, tuomioistuimien ja muiden lakia soveltavien viranomaisten on toiminnassaan edistettävä perusoikeuksien toteutumista. Osaltaan tätä turvaamistehtävää ylläpitävät perustuslain 106 ja 107 pykälät, joiden mukaan tuomioistuimen ja muun viranomaisen on normien ristiriitatilanteessa annettava etusija perustuslain säännökselle. Täten perustuslaissa säännelty perusoikeus estää sen kanssa ristiriidassa olevan alemmantasoisien normien soveltamisen. Mainittu kehityskulku vaikuttaa siihen tapaan, miten erilaiset oikeudelliset käytännöt¹⁹¹ tuottavat ja uusintavat oikeutta. Tämä taas, kuten jäljempänä havainnollistetaan, johtaa testamenttausvapautta koskevan tulkintaongelman perusoikeudellistumiseen.

Ajanmukaisten oikeustieteellisen kirjallisuuden kannanottojen ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan omistusoikeutta käsittelevän 17 artiklan nojalla,

¹⁸⁹ Ennen vuoden 1995 perusoikeusuudistusta omaisuudensuojasta säädettiin Suomen hallitusmuodon (94/1919) 2:6§:ssä, jonka mukaan: *”Jokainen Suomen kansalainen olkoon lain mukaan turvattu hengen, kunnian, henkilökohtaisen vapauden ja omaisuuden puolesta.”* Pykälässä säädettiin lisäksi omaisuuden pakkolunastuksen edellytyksistä. Uudistuksesta huolimatta hallitusmuodon aikainen tulkintakäytäntö pyrittiin säilyttämään. Tästä kts. HE 309/1993:n yksityiskohtaiset perustelut.

¹⁹⁰ Ämmälä 2000 s.144.

¹⁹¹ Kaarlo Tuori määrittelee oikeudelliset käytännöt sellaisiksi yhteiskunnallisiksi käytännöiksi, joissa oikeusjärjestyksen muodostavia normeja tuotetaan ja uusinnetaan. Tällaisia käytäntöjä ovat esim. lainkäyttö ja oikeustiede. Tuori 2003 s.15-16.

testamenttausvapauden asema on vahvistunut entisestään, eikä enää ole riittävää nähdä sitä pelkkänä omaisuudensuojan tukemana yleisenä periaatteena. Testamenttausvapaus on osa perusoikeudellista omaisuudensuojaa ja on näin ollen saavuttanut perusoikeuden aseman.¹⁹² Toinen huomion arvoinen seikka on se, että testamentinsaajan perus- tai ihmisoikeuksia rajoittava testamenttiehto nähdään herkästi hyvän tavan vastaiseksi. Oikeuskäytännössä kielletyiksi katsotut testamenttiehdot ovat usein liittyneet avioliiton solmimiseen tai asuinpaikan valintaan. Toisin sanoen niillä on pyritty rajoittamaan testamentinsaajan henkilökohtaista vapautta, jota turvaavat erityisesti yksityiselämän suojaa koskeva perustuslain 10 pykälä sekä sisällöltään lähes yhtenevä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 8 artikla. Tulkintaympäristön rakentuminen perusoikeuslähtöisesti saattaa asettaa testamentin soveltamista tarkastelevan viranomaisen mielenkiintoisen ongelman eteen. On mahdollista päätyä tilanteeseen, jossa yhtäältä testamenttausvapaus perusoikeutena puoltaa perinnönjättäjän laatiman testamenttiehdon pitämistä testamentinsaajaa sitovana, ja toisaalta taas yksityiselämän suoja, testamentinsaajan henkilökohtaista vapauspiiriä suojaavana perusoikeutena, tukee testamenttiehdon katsomista hyvän tavan vastaiseksi.

6.1.2 Tulkinnan rakentuminen

Perusoikeuksien kollisiolla tai ristiriidalla tarkoitetaan tilannetta, jossa kaksi perusoikeussäännöstä ovat jännitteessä keskenään. Oikeuskäytännössä jännitystilanteita on tyypillisesti esiintynyt omaisuudensuojasäännöksen (15§) ja ympäristövastuuta koskevan säännöksen (20§) sekä yksityiselämän suojaa koskevan 10§:n ja sananvapaussäännöksen (12§) välillä.¹⁹³ Suomen perustuslakiin ei ole kirjattu yleistä säännöstä eri perusoikeuksien välisestä hierarkiasta tai etusijajärjestyksestä

¹⁹² Tästä lisää kts. jakso 4.2.

¹⁹³ Monet perustuslaissa mainitut perusoikeudet sisältyvät myös Euroopan ihmisoikeussopimukseen, ja niitä koskevaa oikeuskäytäntöä on löydettävissä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä. EIS:n 10 (sananvapaus) ja 8 (yksityiselämän suoja) artikloiden ristiriitatilanteesta oli kysymys EIT:n Bugan vs. Romania-tapauksessa, missä vastakkain olivat toimittajan sananvapaus ja kaupunginsairaalan johtajan maineen suoja. Tapauksen merkittävyyttä oikeuskäytännön muovaajana lisäsi EIT:n 8 artiklaa koskevien soveltamiskriteerien luetteleminen. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116372>: *"in order for that Article to come into play, an attack on a person's reputation must attain a certain level of seriousness and cause prejudice to the victim's personal enjoyment of the right to respect for private life"*. Eli niiden mukaan 8 artiklaa sovellettiin mainitunlaisiin tapauksiin, jos maineen loukkaus oli tiettyä vakavuustasoa ja aiheutti haittaa henkilön yksityiselämän vieton.

kollisiotilanteissa. Kaikkia perusoikeuksia pidetäänkin lähtökohtaisesti yhtä vahvoina ja samanarvoisina. Suomalainen perusoikeusajattelu on lähestynyt ristiriitatilanteita ensisijaisesti kahdella tavalla. Ydinalueajattelun mukaan jokaisella perusoikeudella nähdään tietty ydinsisältö, johon paikantuvat kyseisellä perusoikeudella keskeisimmin suojaavat oikeushyvät. Perusoikeudella on tämän lisäksi myös oma reuna-alueensa, minkä rajoissa oikeuteen voidaan puuttua ydinaluetta laajemmin. Tämän mallin mukaan perusoikeuksien kollisiotapausta ratkaistaessa, on kiinnitettävä huomiota siihen, kohdistuuko tilanne toisen perusoikeuden ydinalueelle.¹⁹⁴

Toinen ristiriitatilanteiden ratkaisumalli perustuu oikeustieteen parissa esitettyyn oikeusnormien jakoon periaatteiksi ja säännöiksi. Säännöille on ominaista niiden luonnetta koskeva tietyn asteinen ehdottomuus ja yksiselitteisyys. Niitä joko sovelletaan kyseisessä tapauksessa tai sitten ei.¹⁹⁵ Sääntötyyppisiä perusoikeussäännöksiä ovat esimerkiksi sellaiset kielto- ja kieltomuotoon laaditut säännökset, kuten perustuslain 7§:n 2 momentti: ”Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti”, ja perustuslain 8§, jonka mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi.

Periaatteiden välinen jännite pyritään tarkasteltavan mallin mukaan ratkaisemaan ilman, että kumpikaan kilpailevista periaatteista menettää täysin merkitystään. Periaatteita punnitaan toisiaan vasten ja yritetään toteuttaa niin pitkälle kuin sitä voidaan pitää oikeudellisesti ja tosiasiallisesti mahdollisena. Kahden periaatemuotoisen perusoikeussäännöksen kohdalla, perusoikeuksia punnitaan keskenään siten, että

¹⁹⁴ Ojanen 2003 s.65-66. Kirjoittaja havainnollistaa ydinalueajattelua kotirauhaa turvaavalla PL 10§:ää koskevalla esimerkillä, minkä mukaan asuintilat kuuluvat kotirauhan ydinalueeseen, mutta kotirauhan piiri kattaa lisäksi myös ajoneuvossa sijaitsevat pysyväisluonteiseen asumiseen käytetyt tilat.

¹⁹⁵ Myös sääntöjen välisten konfliktitilanteiden selvittäminen on periaatteisiin verrattuna yksiselitteisempää. Hannu Tolonen mainitsee kirjassaan kolme ristiriitojen ratkaisuperiaatetta. Ensimmäisen periaatteen mukaan erityislaki syrjäyttää yleisen lain (lex specialis derogat legi generali). Yleislain tunnistaa usein lakitekstissä käytetystä ilmauksesta: ”Jos muussa laissa on säädetty tästä poikkeavasti, sovelletaan sen lain säännöksiä”. Toisen periaatteen mukaan ylempi laki syrjäyttää alemman lain (lex superior derogat legi inferiori). Tällä viitataan säädösten väliseen hierarkia-asetelmaan, missä ylimpänä on perustuslaki, tämän alapuolella tavallinen laki jne. Kolmannen periaatteen mukaan myöhempi laki syrjäyttää aiemman lain (lex posterior derogat legi priori). Tulkitsejan ratkaistavaksi jää, mikä ristiriidassa olevista säännöksistä on voimassa oleva. Tolonen 2003 s.47.

painavammaksi arvioidulle perusoikeudelle annetaan etusija kevyemmäksi pidettyyn nähden. Kevyemmäksi arvioitu perusoikeus ei kuitenkaan välttämättä jää kokonaan vaikutuksettomaksi, vaan sen merkitystä pyritään optimoimaan niin pitkälle kuin painavamman perusoikeuden tilannekohtainen tulkinta antaa myöden.¹⁹⁶

Testamenttiin liitetyn purkavan tai lykkäävän ehdon taikka tarkoittemääräyksen velvoittaessa testamentinsaajaa sitoutumaan henkilökohtaisen vapautensa rajoituksiin, tarkoittaa se samalla myös testamenttiehdon hyvän tavan mukaisuutta koskevan arviointimenettelyn ajankohtaistumista. Yhtäältä testamenttausvapaus perittäville kuuluvana perusoikeutena puoltaa ehdon hyväksymistä, toisaalta taas testamentinsaajan yksityiselämää suojaava perusoikeus saattaa tukea ehdon katsomista mitättömäksi. Ongelmanratkaisu ei välttämättä ole aivan yksinkertainen. Koska lakiin ei sisälly yleistä sääntöä perusoikeuksien etusijajärjestyksestä, rajat velvoittautumiselle juontuvat viime kädessä yhteiskunnallisista moraalikäsityksistä, jotka luonteestaan johtuen kuitenkin pysyttelevät vaikeaselkoisina. Tulkitsijan on ratkaisutoiminnassaan turvauduttava saatavilla oleviin oikeuslähteisiin ja oikeustieteen tutkijoiden hänelle luomiin työkaluihin. Oikeustieteessä kehitellyt perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset, kuten lailla säätämisen vaatimus ja täsmällisyysvaatimus, eivät suoraan sovellu kyseessä olevaan tulkintaongelmaan, sillä ne on tarkoitettu lainsäätäjää sitoviksi.¹⁹⁷ Tarkasteltava tilanne puolestaan koskee yksityishenkilöiden välistä suhdetta.

Testamenttausvapauden ja yksityiselämän suojan välisestä jännitteestä juontuvaa tulkintaongelmaa on mahdollista lähestyä aiemmin mainittuja oikeustieteellisiä perusoikeusristiriidan ratkaisumalleja hyödyntäen. Toinen ratkaisumalleista edellyttää etusijan antamista painavammaksi arvioidulle perusoikeudelle. Testamenttausvapaus on osa perustuslaillista omaisuudensuojaa, jolle suomalaisessa valtiosääntöperinteessä on vanhastaan annettu huomattavan keskeinen asema.¹⁹⁸ Hyvän tavan vastaisuutta käsitelleessä jaksossa esitellyistä oikeustapauksista ja oikeustieteen kannanotoista,

¹⁹⁶ Ojanen 2003 s.66-68.

¹⁹⁷ Rajoitusedellytykset tarjoavat kuitenkin tulkitsijalle yleisen mittapuun, mitä vasten on mahdollista arvioida onko perusoikeuteen puuttuminen yksittäistapauksessa hyväksyttävää. Huomioon otettavia seikkoja ovat vaatimukset rajoitusperusteiden hyväksyttävyydestä perusoikeusjärjestelmän kannalta, ydinalueeseen puuttumisen välttäminen sekä rajoitusten välttämättömyys ja suhteellisuus.

¹⁹⁸ Kts tästä jakso 2.1.

voidaan huomata henkilökohtaisen vapauden loukkaamattomuudelle annetun merkityksen vähittäinen korostuminen, mikä saavutti tietyllä tavalla lakipisteensä vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen yhteydessä, jolloin yksityiselämän suoja sai aseman itsenäisenä perusoikeutena.¹⁹⁹ Lähtökohtaisesti yksilön oikeutta määrätä omaisuudestaan, tavataan pitää alisteisena henkilön vapauseriirin takaavaan oikeuteen nähden, mutta tässä asetelmassa on syytä muistaa se lieventävä asianhaara, että kukaan ei tule vastoin tahtoaan velvoitetuksi testamenttiehtoon. Lisäksi omaisuudensuojasäännöksen tarkoituksena on suojata ennen kaikkea ihmistä eikä omaisuutta, joten siinäkin on kyse paremminkin persoonallisesta kuin taloudellisesta perusoikeudesta.²⁰⁰ Tässä tilanteessa ratkaiseva kysymys on se, että mikä merkitys annetaan testamentinsaajan testamenttiehtoa koskevalle suostumukselle. Tarkastelen tilannetta ensin edunsaajan itsemääräämisoikeutta korostavalla tavalla.

Siinä missä omaisuudensuojaa koskevalla perusoikeudella on perinteisesti ollut Suomen oikeudessa ylikorostunut asema, näyttäisi vaaka viime aikoina kallistuneen yksityiselämän suojasta säädetyn perusoikeuden suuntaan. Kuitenkin testamentinsaajan vapaavalintainen sitoutuminen testamenttiehtoon madaltaa tätä eroa ja vie pohjaa perusoikeuksien hierarkkiaa koskevalta punninnalta. Tätä näkökulmaa puoltavat myös perusoikeuksien muuttamista koskevan hallituksen esityksen (HE 309/1993) yksityiskohtaiset perustelut, joissa todetaan: *”Yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä.”* Tarkasteltavassa tilanteessa yksityiselämään puuttuminen ei ole mielivaltaista tai aiheetonta, sillä testamentinsaaja on antanut sille suostumuksensa edellytyksenä testamenttiomaisuudesta hyötymiselle.

Soveltaessani, edellisessä kappaleessa, perusoikeuksien etusijamäärittelyyn perustuva ratkaisumallia, lähestyin tilannetta siitä lähtökohdasta, että testamenttiehtojen sääntelyn

¹⁹⁹ Yksityisyyteen liittyvien rangaistussäännösten uudistamista koskeneessa hallituksen esityksessä (HE 184/1999) mainitaan yhdeksi kehityskulkuun vaikuttaneeksi syyksi tekniikan nopea kehitys ja kansainvälisen tietojenvaihdon tehostuminen, mitkä lisäsivät mahdollisuuksia puuttua ihmisten yksityisyyteen.

²⁰⁰ *Länsineva* 2011 s.557.

tarkoituksena olisi nimenomaan tilanteen osapuolena olevan henkilön oikeuksien suojaaminen. Tällöin testamentinsaajan yksityisautonomiia kunnioittava lähestymistapa johtaa ristiriidan raukeamiseen, koska jos ehtojen käytön sääntelyn tarkoituksena nähdään ainoastaan testamentinsaajan suojaaminen, niin voidaan katsoa, että hänen antamansa tietoinen suostumus oikeuksiensa rajoittamiselle, saa aikaan ehdon hyvän tavan vastaisuuden arvioinnin tarpeettomuuden. Korkeimman oikeuden oikeuskäytäntö kertoo kuitenkin sääntelyn erilaisista päämääristä. Ehtojen käyttöä ei rajoiteta ainoastaan ehtojen kohteena olevan henkilön suojaamistarkoituksessa.

Seuraavaksi tarkastelen ristiriitatilannetta soveltamalla ydinalueajattelua koskevaa ratkaisumallia ja ottamalla huomioon erilaiset sääntelyn tavoitteet. Koska testamentinsaajan antamasta suostumuksesta huolimatta, henkilökohtaista vapautta rajoittavan testamenttiehdon on sisällöllisesti mukailtava hyväksi koettua tapaa, voidaan tästä premissistä käsin päätellä, että perimmäinen tarkoitus testamenttiehtojen sääntelylle seuraa nimenomaan vallitsevan yhteiskuntamoraalin ylläpitämisen asettamista vaatimuksista. Tarkastelemalla sitä, kuinka syvästi kilpailevat perusoikeudet rajoittavat kyseisessä tapauksessa toistensa sisältöä eli kohdistuuko yksittäinen tilanne toisen perusoikeuden ydinalueelle, voidaan tehdä päätelmiä kollision ratkaisusta. Yhteiskuntamoraalin kannalta on hyväksyttävämpää rajoittaa sitä perusoikeutta, jonka suojaamiin oikeushyviin valittu ratkaisuvaihtoehto aiheuttaa pienemmän loukkauksen.

Omaisuuksensuojan katsotaan pitävän sisällään vallan hallita ja käyttää omaisuutta sekä myös vallan määrätä siitä. Perustuslakivaliokunta on lisäksi lausunnossaan²⁰¹ todennut omaisuudensuojan turvaavan omistajan oikeutta päättää omistamiensa varallisuusarvoisten oikeuksien luovuttamisesta sekä niiden luovutusehdoista. Näiden omistajalle kuuluvien oikeuksien huomattava rajoittaminen tarkoittaa samalla omaisuudensuojasäännöksen ydinsisältöön puuttumista. On kuitenkin huomattava, että tietyn sisältöisen testamenttiehdon toteaminen hyvän tavan vastaiseksi ja tätä kautta myös testamenttiin liitettynä mitättömäksi, ei tarkoita samalla puuttumista yksilölle kuuluvaan yleiseen oikeuteen määrätä omaisuudestaan testamentilla. Sen sijaan tästä

²⁰¹ PeVL 16/1992 vp. *Länsineva* 2011 s.571.

menettelystä seuraava rajoitus testamenttausvapaudelle, voidaan nähdä verrattaen suppeana. Edellä mainitun perusoikeuksien muuttamista koskevan hallituksen esityksen mukaan yksityiselämän suojan lähtökohtana on yksilön suojaaminen hänen yksityiselämäänsä kohdistuvia mielivaltaisia tai aiheettomia puuttumisia vastaan. Mikäli testamenttiehtoihin sitoutumisesta seuraa samalla olennaisia rajoituksia henkilön mahdollisuuteen tehdä vapaasti yksityiselämäänsä koskevia päätöksiä, voidaan tätä pitää kyseisen perusoikeuden ydinsisältöön puuttumisena.

Esiteltyä taustaa vasten voidaan katsoa, että lähtökohtaisesti testamenttausvapauden rajoitus, mikä seuraa hyvän tavan vastaisen testamenttiehdon mitättömänä pitämisestä, kohdistuu kyseisen perusoikeuden reuna-alueelle. Testamentinsaajan henkilökohtaisen vapauden rajoitukset, ollessaan vähäistä suurempia, kohdistuvat puolestaan helposti yksityiselämän suojan ydinalueelle. Yhteiskuntamoraalin tukeminen ja yleisen lainkuuliaisuuden ylläpitäminen edellyttävät tässä tapauksessa haitallisiksi katsottujen oikeustoimien kieltämistä. Näin ollen kahden perusoikeuden jännitteestä juontuva tulkintaongelma on pyrittävä ratkaisemaan antamalla etusija yksityiselämän suojalle ilman, että testamenttausvapaus menettää tyystin merkitystään. Korkeimman oikeuden vakiintunut oikeuskäytäntö on myös, henkilökohtaista vapautta rajoittavien testamenttiehtojen kohdalla, painottanut yksityiselämän suojaa koskevaa perusoikeutta testamenttausvapauden kustannuksella, vaikka se ei olekaan perustellut ratkaisujaan perusoikeusristiriidan kontekstissa.

6.2 De lege ferenda

Tutkittaessa testamentin tekijän ehtojen asettamisvallan laajuutta, huomataan, että merkittävin ongelmaan liittyvä tulkinnanvaraisuus koskee kysymystä ehtojen hyvän tavan mukaisuudesta. Edeltävässä jaksossa nostin esille kahden perusoikeuden jänniteasetelmaa koskevan näkökulman, jonka tarkastelun seurauksena voidaan havaita hyvää tapaa toteuttavien käyttäytymisvaatimusten sisällöllinen yhteys perus- ja ihmisoikeuksiin. Tätä ongelmaa, tietyn ehdon hyvän tavan mukaisuudesta, ei voida tyhjentävästi tarkastella mainitun perusoikeusnäkökulman valossa, sillä kuten todettua, hyvän tavan vastaisena pidetään myös esim. moraalisesti sopimattomaan

käyttäytymiseen velvoittavaa oikeustointa, minkä noudattaminen ei välttämättä suoranaisesti rajoita testamentinsaajan perus- tai ihmisoikeuksia.²⁰² Tästä huolimatta testamenttiehdon hyvän tavan mukaisuutta koskevan pohdinnan kulku on tuloksiltaan selvästi riippuvainen niistä tulkinnoista, mitä voimassaolevan perus- ja ihmisoikeussäännösten sisällöstä annetaan. Näin ollen testamentin tekijän määräysvallan laajuus, käytettäessä purkavia ja lykkäviä ehtoja sekä tarkoitemääräyksiä testamentin osana, seuraa perus- ja ihmisoikeuksien kansallista ja kansainvälistä kehitystä. Tässä kehityksessä suunnannäyttäjinä toimivat mm. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ja Suomen korkein oikeus omien ratkaisukäytäntöjensä kautta.

Koska kirjoitettua lakia ei hyvän tavan vastaisista testamenttiehdoista ole, on tulkitsijan turvaututtava sallittuja menettelytapoja koskevassa pohdinnassaan oikeuskäytännöstä kertoviin tietolähteisiin ja oikeustieteen parissa esitettyihin kannanottoihin. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä hyvän tavan vastaisina on pidetty sellaisia testamenttiehtoja, mitkä rajoittavat testamentinsaajan vapautta avioliiton solmimiseen tai asuinpaikan valitsemiseen. Tutkimani ratkaisut ovat kuitenkin verraten vanhoja, mikä toisaalta voi viestiä oikeuskäytännön vakiintumisesta, mutta toisaalta se taas on omiaan herättämään kysymyksiä esimerkiksi perusoikeuksien merkityksen kasvun vaikutuksesta testamentin tekijän testamenttaausvapauden ulottuvuuteen. Perusoikeusuudistuksen jälkeen ei ole annettu hyvän tavan vastaisiin testamenttiehtoihin välittömästi liittyviä ennakkopäätöksiä. Uudistuksessa perustuslakiin lisättiin mm. yksityiselämän suojaa koskeva yleissäännös, mikä osaltaan kertoo mainitun perusoikeuden kasvaneesta roolista. Tässä mielessä näkisin vallitsevan oikeustilan asian ympärillä epävarmana. On aiheellista kysyä, heijastuuko yksityiselämän suojan korostunut oikeudellinen merkitys jäämistöoikeuteen kaventamalla yksilölle kuuluvaa testamenttaausvapautta? Mikäli tulkintaympäristössä tapahtunut arvojen muutostila saa aikaan hyvän tavan vastaisuutta koskevien tulkintojen laajentumisen, johtaa se vääjäämättä myös testamentin tekijän määräysvallan supistumiseen.

²⁰² Kts. tästä teos, *Ämmälä* 2000, missä s.146 kirjoittaja toteaa hyvän tavan vastaisuuden moraalinormiluonteesta, että kaikki moraalisesti paheksuttava ei ole kuitenkaan oikeuden mukaan kiellettyä.

Testamentin tekijän oikeus asettaa ehtoja jäämistönsä jakautumiselle on tärkeä osa yksilölle kuuluvaa testamenttausvapautta. Nykyisellään ehtojen hyvän tavan vastaisuutta koskeva problematiikka vähentää testamenttien laadintaan liittyvää oikeusvarmuutta. Oikeustoimilakitoimikunta piti mietinnössään²⁰³ vuonna 1990 lain informatiivisen tehtävän kannalta ongelmallisena sitä, ettei laissa ole lain tai hyvän tavan vastaisia oikeustoimia koskevaa säännöstä. Tätä näkökulmaa tulisi pohtia myös perintökaaren kohdalla. Erityisen haasteelliseksi lailla säätämisen tekee hyvää tapaa koskevan säännön arvosidonnaisuus. Yhteiskunnallisten arvojen jatkuva muutostila saattaa estää soveltamisalaltaan tarkasti rajatun säännöksen laatimisen. Kuitenkin jo yleisluonteinen säännös koskien kiellettyjä testamenttiehtoja lisäisi perintökaaren informatiivisuutta ja selkiyttäisi testamenttausvapauden rajoja. Yleissäännöksen olemassaolo voisi myös osaltaan lisätä tulkinnan taustalla vaikuttavien arvojen ja siinä käytettävien kriteerien näkyväksi tuloa esim. säännöstä koskevien esitöiden ja myöhemmin säännöksen soveltamisesta annetun oikeuskäytännön välityksellä.

6.3 Yhteenveto

Suomessa ei ole kirjoitettuna lainsäädännössä yleistä säännöstä hyvän tavan tai lainvastaisten oikeustoimien pätemättömyydestä. Lain kirjaimen vaietessa testamenttiehtojen ja niihin rinnastuvien määräysten asettamisvallan laajuudesta, tehtävä on langennut oikeuskäytännön ja oikeustieteen harteille. Testamentin tekijän itsemääräämisoikeutta kunnioittaen testamenttiehtoja pidetään testamentinsaajaa velvoittavina, sen jälkeen, kun hän on ensin hyväksynyt testamentin itseään sitovaksi. Oikeutta lisätä testamenttiin testamentinsaajan toimintavapautta rajoittavia tai sitä muotoilevia määräyksiä voidaan oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden nojalla pitää vahvana. Kaiken lähtökohtana on testaattorin oikeus määrätä itse lahjoittamansa omaisuuden käytöstä, ketään kuitenkaan menettelyyn pakottamatta. Testamentilla on mahdollista vaikuttaa jopa testamentinsaajan henkilökohtaisiin valintoihin, kunhan tässä ei mennä liian pitkälle.

²⁰³ KM 1990:20 s.235-236. *Ämmälä* 2000 s.146.

Rajat määräytyvät säädetyin lain, kansainvälisten sopimusten, viranomaismääräysten ja ympäröivän yhteiskunnan tärkeinä pitämien arvojen mukaan. Arvot ovat, luonteestaan johtuen, aikaan ja paikkaan sidottuja, sisällöltään vaihtelevia rakennelmia. Tästä syystä hyvän tavan mukaisuudesta on varsin vaikea laatia yleispäteviä, laajalti soveltuvia normeja. Viime aikoina ylikansallinen ja tätä myötä myös kansallinen kehitys on johtanut perus- ja ihmisoikeuksille annetun oikeudellisen merkityksen voimakkaaseen korostumiseen ulottaen vaikutuksensa aina lainsäätämiseen, lain soveltamiseen sekä viranomaisten käyttäytymisen ohjaamiseen. Tämä kehityskulku on laajentanut jokaisen ihmisen oikeuspiiriä tavalla, mikä näkyy väistämättä myös testamenttiehtojen käytön sallittuisuuden ulottuvuudessa. Aihetta koskevan ajantasaisen oikeuslähdeaineiston tietynasteinen puute, luo kuitenkin oman varjonsa testaattorin määräysvallan sisällön tarkalle määrittelylle. On kuitenkin muistettava, että vaikka tulkintaympäristössä tapahtuneet muutokset olisivatkin nähtävissä, se ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita muutoksia voimassa olevaan oikeustilaan. Lainopillista tutkimusta tekevän on aina turvauduttava olemassa olevaan oikeuslähdeaineistoon, muiden kenties spekulatiivistenkin metodien sijaan. Joskin näen tämän kaltaisen pohdinnan suorittamisen yhtenä tärkeänä välineenä, joka olemassaolollaan palvelee muun tutkimuksen suorittamista nostamalla esiin uusia näkökantoja.

Tuomioistuinten ratkaisukäytäntöön ja oikeustieteelliseen kirjallisuuteen sekä muihin oikeuslähteisiin nojautuen voidaan todeta, että testamentin tekijän ehtojen asettamisvalta on, kuten todettua, hyvin laajaa. Perinnönjättäjän testamenttaausvapautta on lain säännöksissä kavennettu tavalla, mikä välillisesti näkyy myös testamenttiehtojen laadintaan ulottuvina rajoituksina, kuten esim. sanonta, ”lakiosa on aina saatava ehdoitta”, meille kertoo. Näiden varsin selkeiden lakiin kirjattujen rajoitusten lisäksi, testamenttiehtoja koskee täysin oma problematiikkansa. Siinä tulkinnan lähtökohtana on, että kaikki testamenttiin liitetyt ehdot ja ehdonluonteiset määräykset sitovat testamentinsaajaa, kunhan ne eivät ole lain tai hyvän tavan vastaisia taikka mahdottomia toteuttaa. Näistä kriteereistä tulkinnallisista on vaatimus hyvän tavan mukaisuudesta. Oikeuskäytännössä hyvän tavan vastaisena on pidetty siveettömään käyttäytymiseen kannustavaa ehtoa, rikollisen teon palkitsevaa ehtoa ja perus- tai ihmisoikeuksien rajoittamista edellyttävää ehtoa. Erilaiset käytännöt selittyvät meille taustojensa kautta. Tämä testamentin tekijälle kuuluvaksi nähtävä laaja määräysvalta jäämistöään kohtaan,

on seurausta yksityisautonomiasta kunnioittavasta ideasta ja itsemääräämisoikeutta painottavasta teoriasta, jotka ovat juurruttaneet testamenttioikeuden perustavanlaatuisen ajatuksen testamentin tekijän tahdon noudattamisen tavoitteesta.